

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

İSTİKBAL GAZETESİNE GÖRE LOZAN SÜRECİNDE BOĞAZLAR SORUNU

YÜKSEK LİSANS

Gökhan AKKUŞ

EKİM-2024
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANA BİLİM DALI

İSTİKBAL GAZETESİNE GÖRE LOZAN SÜRECİNDE BOĞAZLAR SORUNU

**STRAITS PROBLEM IN THE PROCESS OF LAUSANNE ACCORDING TO
İSTİKBAL NEWSPAPER**

YÜKSEK LİSANS

Gökhan AKKUŞ

**EKİM-2024
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANA BİLİM DALI

İSTİKBAL GAZETESİNE GÖRE LOZAN SÜRECİNDE BOĞAZLAR SORUNU

**STRAITS PROBLEM IN THE PROCESS OF LAUSANNE ACCORDING TO
İSTİKBAL NEWSPAPER**

YÜKSEK LİSANS

Gökhan AKKUŞ

Danışman: Doç. Dr. Recep ÇELİK

**EKİM-2024
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**İstikbal Gazetesine Göre Lozan Sürecinde Boğazlar Sorunu**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

10/10/2024

Gökhan AKKUŞ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Recep ÇELİK'e, eviri sürecinde birikimlerinden faydalandığım kıymetli hocalarım Doç. Dr. Mehmet Fatih GÖKÇEK ile Doç. Dr. İlhan GÖK'e en kalbi teőekkürlerimi sunarım. Yine tezin son aşamasında desteklerini gördüğüm değerli meslektaőlarım Nebahat SELVİ SUNGUR'a, Pınar BİRİNCİ'ye ve Habip ÖDÜNÇ'e sonsuz teőekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu meőakkatlı süreçte her daim yanımda olan ve manevi katkılarını hiçbir vakit esirgemeyen muhterem aileme de őükranlarımı sunarım.

Gökhan AKKUŞ
GÜMÜŞHANE-2024

ÖZET

Coğrafi bir kavram olan boğazlar, tarih boyunca sahip olan otoritenin jeostratejik ve jeopolitik konumunu güçlendiren bir vazife üstlenmiştir. Ayrıca insanoğlunun siyasi, sosyal, ekonomik ve ticari hayatına da doğrudan etki etmiştir. Türkler, Osmanlı Devleti döneminde Orhan Bey'in iktidar yıllarında Çanakkale Boğazı, Fatih Sultan Mehmet devrinde ise Marmara Boğazı üzerinde kesin bir hakimiyet kurmuştur. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesine kadar geçen zaman diliminde boğazlar üzerinde egemenlik hakları tartışmasız Osmanlı Devleti'nin kontrolündeydi. Ancak bu tarihten itibaren yapılan sözleşmelerle, boğazların statüsü değişmiş ve uluslararası güçlerin de menfaatlerini gözetecek bir alanda yeniden yapılandırılmıştır. I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde hiç kuşkusuz büyük güçlerin dikkatle takip ettiği mevkiilerin başında boğazlar gelmiştir. Osmanlı Devleti savaşın ilk aylarında tarafsızlık politikası gereği boğazları her türlü geçişe hemen kapatmıştır. Daha sonra eklendiği bu savaş kaybedince imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümleri gereği boğazları İtilaf Devletleri'nin kontrolüne bırakmıştır. Mustafa Kemal öncülüğünde Millî Mücadele Hareketinin kazanılmasından sonra barış konferansı için Lozan'a giden Türk Heyeti'nin hâkim olmak istediği alanların başında boğazlar meselesi gelmiştir.

Bu tez çalışmasında, 1918 yılında yayın hayatına Trabzon şehrinde başlamış olan İstikbal Gazetesinin Lozan Barış Konferansı boyunca boğazlar meselesini ele alış ve yorumlama tarzı, hitap ettiği kitleye vermek istediği mesaj bütün yönleriyle değerlendirilerek sunulmuştur. Süreç içinde öncelikle İstikbal gazetesinin Lozan Konferansı boyunca boğazları konu edinmiş nüshaları çevrilerek transkript edilmiş, akabinde ana kaynaklar, araştırma, inceleme eserler ile makalelerden faydalanarak bu çalışma ortaya konulmuştur. Çalışmamız yerel bir gazeteyi temsil ettiğinden tarih araştırmalarında yerel kaynakların kullanımına ilişkin farkındalık sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Boğazlar, Lozan, İstikbal, Gazete.

SUMMARY

The Straits, a geographical concept, have taken the duty of strengthening the geostrategic and geopolitical position of the authority throughout history. It has also directly impacted the political, social, economic and trade life of humanity. During the Ottoman Empire, the Turks had full control over the Dardanelles Strait during the reign of Orhan, and the Marmara Strait during the reign of Fatih Sultan Mehmet. Until the 1841 London Straits Convention, sovereignty of the Straits was strictly under the control of the Ottoman Empire. However, with the agreements made since this date, the status of the Straits has changed and has been restructured in an area that will protect the benefits of international powers. When World War I broke out, the Straits were undoubtedly one of the places that the great powers followed carefully. In the first months of the war, the Ottoman Empire closed the Straits to all kinds of passage based on their neutralist policy. When the Ottoman Empire lost this war, they passed the control of the Straits to the Allied powers in accordance with the Mudros provisions they signed. After the victory of the National Struggle Movement under the leadership of Mustafa Kemal, the issue of the Straits was one of the main areas that the Turkish Delegation, which went to Lausanne for the peace conference wanted to dominate.

In this thesis, the way İstikbal Newspaper, which started its publication life in Trabzon in 1918, handled and interpreted the Straits issue during the Lausanne Peace Conference and the message it wanted to give to the audience was evaluated and presented in all its aspects. During the process, firstly, the copies of the İstikbal Newspaper, which focused on the straits during the Lausanne Conference, were translated and transcribed, and then this study was put forward by making use of main sources, research, review works and articles. writings regarding the Straits by translation, and then the outcome was made by utilizing the main sources, research, and articles. Since our study represents a local newspaper, it will raise awareness about the use of local sources in historical research.

Key Words: Straits, Lausanne, İstikbal, Newspaper.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI.....	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XI
1. GİRİŞ	- 1 -
1.2. İSTİKBAL GAZETESİNİN YAŞAM ÖYKÜSÜ	8
1.2.1. Türk Basın Tarihi.....	8
1.2.2. Trabzon’da Basın ve İstikbal Gazetesinin Neşriyat Süreci.....	9
1.2.3. Gazetenin Muhteviyatı	13
1.2.4. İstikbal Gazetesinin Kapatılması.....	14
2. BOĞAZLAR.....	15
2.1. Boğazların Stratejik ve Jeopolitik Önemi	15
2.2. Mutlak Kapalılık Dönemi (1475-1841)	17
2.2.1. İlk Hâkimiyetten İstanbul Fethine Kadar Boğazlar	17
2.2.2. İstanbul’un Fethi ve Boğazlar	18
2.2.3. Boğazlarda Rusya ile Osmanlı Çekişmesi Başlıyor.....	19
2.2.4. Küçük Kaynarca Antlaşması ve Boğazlar.....	20
2.2.5. Osmanlı – Rus İttifak Antlaşması (23 Aralık 1798)	21
2.2.6. Tilsit ile Kale-i Sultaniye Antlaşmaları Bağlamında Boğazlar.....	23
2.2.7. Edirne Antlaşması ve Boğazlar	24
2.2.8. Hünkâr İskeleyi Antlaşması ve Boğazlar	26
2.3. Sözleşmeli Kapalılık Dönemi (1841 – 1923).....	27
2.3.1. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi.....	27
2.3.2. Paris Barış Antlaşması ve Boğazlar	29
2.3.3. 1871 Londra Boğazlar Sözleşmesi.....	30
2.3.4. I. Dünya Savaşı ve Boğazlar	32
2.3.5 Mondros Ateşkes Antlaşması Çerçevesinde Boğazlar.....	35
2.3.6 Sevr Barış Antlaşması ve Boğazlar.....	36

3. LOZAN BARIŞ KONFERANSI ÖNCESİNDE BOĞAZLAR İLE İLGİLİ YAŞANAN GELİŞMELER	39
3.1. Mudanya Mütarekesine Kadar Olan Süreç	39
3.1.1. 23 Eylül Notası.....	43
3.1.2. General Harrington ile Mustafa Kemal Paşa Arasında Yaşanan Telgraf Diplomasisi	44
3.1.3. Franklin Bouillon-Mustafa Kemal Paşa Görüşmesi	46
3.1.4. 23 Eylül Notası Karşısında SSCB Siyaseti	47
3.1.5. Piyer Lonay ile Claude Farrere'nin Boğazlarla İlgili Görüşleri.....	50
3.2. Mudanya Ateşkes Antlaşması	51
3.2.1. Mudanya Ateşkesinin Tesirleri	54
3.3. Konferans Öncesi Çözülmesi Gereken Problemler.....	55
3.3.1. Yer Tayini	55
3.3.2. Temsiliyet Sorunu	56
3.3.3. Delegasyonun Seçimi.....	56
3.3.3.1. Delegasyonun Boğazlara İlişkin Beyanlatları	58
3.4. Konferans Sırasında Boğazlara İlişkin Yapılan Mülakatlar	59
3.4.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Petit Parisien Mülakatı.....	59
3.4.2. Ahmet Rüstem Bey'in Boğazlara İlişkin Düşünceleri	59
3.5. Konferans Öncesi ABD'nin Boğazlar Politikası.....	60
4. LOZAN BARIŞ KONFERANSI.....	64
4.1. Konferansın Açılışı	64
4.2. Boğazlar Müzakeresi Öncesinde Türkiye-İngiltere-SSCB İttifak Trafiği	65
4.3. Liman Von Sanders'in Türkiye'nin Boğazlar Politikasına Desteği.....	67
4.4. Konferansta Boğazlar Meselesinin Tartışıldığı Oturumlar	67
4.4.1. 4 Aralık Oturumu	67
4.4.2. 6 Aralık Oturumu	71
4.4.3. Üçüncü Oturum Öncesi Gelişmeler	74
4.4.4. 8 Aralık Oturumu	76
4.4.5. Ara Dönemde Yaşanan Gelişmeler	82
4.4.6. 18 Aralık Oturumu	86
4.4.7. 19 Aralık Oturumu	90
4.4.8. 20 Aralık Oturumu	92
4.5. İsmet Paşa'nın Hüseyin Cahit Bey'e Verdiği Mülakatta Boğazlar Meselesine İlişkin Son Durum	96
4.6. Başbakan Rauf Bey'in Konferans Hakkında TBMM'ye Verdiği Beyanat.....	98

4.7. Konferansın Bunalım Devri	98
4.8. 1 Şubat Oturumu	100
4.9. Konferansın Son Günleri.....	101
4.10. 8 Aralık Oturumu Sonrası SSCB Siyasetindeki Gelişmeler	103
4.11. Konferansın Kesinti Döneminde Ankara’da Yaşananlar	105
4.12. Konferansın İkinci Dönemi ve Lozan Barış Antlaşmasının İmzalanması	107
5. SONUÇ	111
KAYNAKÇA	114
EKLER.....	122
ÖZGEÇMİŞ	145

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e./a.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m./a.g.m.	: Adı geçen makale
Bk. / bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Ed. / ed.	: Editör
İA	: İslam Ansiklopedisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TMHMC	: Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

EKLER DİZİNİ

Ek 1. 29 Eylül 1338-İstikbal Gazetesi.....	114
Ek 2. 3 Teşrin-i Evvel 1338-İstikbal Gazetesi.....	115
Ek 3. 16 Teşrin-i Evvel 1338-İstikbal Gazetesi.....	116
Ek 4. 14 Teşrin-i Sani 1338-İstikbal Gazetesi.....	118
Ek 5. 12 Kanun-i Evvel 1338-İstikbal Gazetesi.....	119
Ek 6. 13 Kanun-i Evvel 1338-İstikbal Gazetesi.....	120
Ek 7. 20 Kanun-i Evvel 1338-İstikbal Gazetesi.....	121
Ek 8. 21 Kanun-i Evvel 1338-İstikbal Gazetesi.....	123
Ek 9. 22 Kanun-i Evvel 1338-İstikbal Gazetesi.....	124
Ek 10. 24 Kanun-i Evvel 1338-İstikbal Gazetesi.....	125
Ek 11. 31 Kanun-i Evvel 1338-İstikbal Gazetesi.....	126
Ek 12. 7 Kanun-i Sani 1339-İstikbal Gazetesi.....	128
Ek 13. 16 Kanun-i Sani 1339-İstikbal Gazetesi.....	129
Ek 14. 22 Şubat 1339-İstikbal Gazetesi.....	131
Ek 15. 15 Temmuz 1339-İstikbal Gazetesi.....	133
Ek 16. 30 Ağustos 1339-İstikbal Gazetesi.....	134

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde Çanakkale Boğazı ile İstanbul Boğazı tanımlanırken “Boğazlar” tabiri tercih edilmiştir. Bundaki maksat, iki boğazın aynı güzergahta, bir bütünlük karakteri taşımasıdır. Osmanlı Devleti ilk olarak 1356 yılında Çanakkale Boğazı’nın her iki kıyısını, 1453 tarihinde ise İstanbul Boğazı’nın iki yakasını kontrol etmiştir.

Boğazlar üzerindeki egemenlik hakkı ve denetim gücü uzun yıllar Osmanlı Devleti’nin nüfuzu altında bulunmuştur. Osmanlı Devleti, bu stratejik mevkiilerin verdiği gücü uluslararası ilişkilerde yeri ve zamanı geldiğinde etkili bir şekilde kullanmaktan geri durmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti’nin içeride yaşadığı kaosu bir ürünü olan Mehmet Ali Paşa meselesini fırsat olarak gören Avrupalı devletler, bu problemde bir anda hakem rolünü üstlenerek 1841’de Londra’da Boğazlar Konferansı’nı toplamıştır. Bu toplantının sonucunda bütün tarafların üzerinde hemfikir kaldığı bir sözleşme ortaya çıkmıştır. Uzlaşılan sözleşme aslında büyük güçlerin menfaatine hizmet edecek bir potansiyele sahipti. Nitekim bu tarihe kadar boğazların idaresi noktasında tek hâkim güç Osmanlı Devleti iken 1841 Boğazlar Sözleşmesiyle boğazların yeni statüsü uluslararası bir dengeye oturtularak tek bir gücün kontrolü dışında yeniden konumlandırılmıştır.

I. Dünya Savaşına kadarki zaman diliminde Boğazlar Sözleşmesinin hükümleri değişikliğe uğramadan yürürlükte kalmıştır. Ancak Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşında Almanya ile iş birliği yapması, savaşa sürüklenme seyrinde boğazları etkili bir konuma getirmişti. Buna kanıt olarak Breslau ve Goeben adlı iki Alman gemisinin Osmanlı Devleti’ne sığınması ve ardından yaşanan gelişmeleri örnek gösterebiliriz. Boğazlardan geçişine izin verilen bu gemiler, Yavuz ve Midilli isimlerini alarak tatbikat ve keşif göreviyle Karadeniz’de giriştiği icraatlar, Osmanlı Devleti’nin resmen savaşa katılmasına neden olmuştur. I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti için adeta sonun başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devleti, dört yıl süren savaşın sonucunda imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile savaştan çekilmiştir. Bu çekiliş aynı zamanda mağlubiyetin kabulü manasını taşımaktaydı. Mondros Ateşkesinin imzalanmasından kısa bir süre sonra hem Çanakkale Boğazı hem de Marmara Boğazı işgalci güçlerin kontrolüne girmiştir.

Müttefikler, I. Dünya Savaşından mağlup ayrılan devletlerle Paris'te tertip edilen konferansta, barış antlaşmalarını imzalamasına rağmen paylaşma masasında gün yüzüne çıkan ihtilaflardan dolayı Osmanlı Devleti ile yapılacak barışı geciktirmiştir. Bu tehir süreci yaklaşık bir yıl sürmüştür. Nihayet İngiltere, Fransa ve İtalya delegasyonu San Remo Konferansında bir araya gelerek geciken barış taslağını vücuda getirmişlerdi. Ortaya çıkan metin, Osmanlı Heyetinin davet edilmesi ile Sevr'de imzalanmıştır. Tarafların onayladığı Sevr Barış Antlaşmasına göre; boğazlar, Türklerin idaresinden tamamen tecrit edilmiş ve Türkiye'nin temsil edilmediği bir uluslararası komisyonun egemenliğine bırakılmıştır.

İstanbul ile işgalci güçler arasında bu gelişmeler yaşanırken diğer tarafta Mustafa Kemal öncülüğünde Anadolu'da Millî Mücadelenin ateşi yakılmıştı. Samsun'da başlayan bu bağımsızlık ve hürriyet ateşi, çetin ve meşakkatli süreçlerin sonunda 30 Ağustos 1922'de kazanılan Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve devamındaki Büyük Taarruz ile başarıya ulaşmıştır. Ardından Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanması ile de Kurtuluş Savaşının askeri safhası sona ermiştir. Artık geriye sadece barışın yapılması kalmıştı. Müttefikler, barış görüşmeleri için İsviçre'nin Lozan şehrini seçmişti.

20 Kasım 1922'de başlayan Lozan Barış Konferansı, üzerinde mutabakat sağlanamayan birçok başlıktan ötürü şubat ayında kesintiye uğramıştır. 23 Nisan 1923 tarihinde Ankara Hükümetinin barış görüşmeleri için yeniden Lozan'a davet edilmesiyle konferansın ikinci safhası başlamıştır. Karşılıklı satranç ve diplomasi mücadelelerine sahne olan Lozan Barış Konferansı, 24 Temmuz 1923'de Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla kapanmıştır. Aynı gün ana barış antlaşmasını tamamlayan sözleşmeler de taraflarca kabul edilmiştir. Bu sözleşmelerden biri olan Lozan Boğazlar Sözleşmesine; başta Türkiye olmak üzere İngiltere, Fransa, İtalya, Bulgaristan, Rusya, Japonya, Romanya, Yunanistan ile Yugoslavya imza koymuştur.

Lozan Barış Konferansına ilişkin literatüre baktığımızda çok sayıda çalışma yapıldığını görmekteyiz. Ancak literatür taramasında İstikbal Gazetesinin Lozan sürecinde boğazlar meselesi ile ilgili yaşanan gelişmeleri ele almasına yönelik herhangi bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Bu eksiklik, *İstikbal Gazetesine Göre Lozan Sürecinde Boğazlar Sorunu* adlı tez konusunun belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Mezkûr çalışma, yaklaşık sekiz ay süren iki dönemli Lozan Barış Konferansının önemli konu başlıklarından olan boğazlar meselesinin İstikbal Gazetesi'nde ele alındığı devreyi kapsamaktadır. Çalışmada 1918'den itibaren neşriyat faaliyetlerine Trabzon şehrinde

başlamış olan İstikbal Gazetesinin Lozan sürecinde boğazlar meselesini okuyucu kitleye aktarmadaki ele alış tarzı ve politik tavrı incelenmiştir.

Tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ilk önce Türk Basın Tarihi hakkında kısa bilgi verilmiştir. Akabinde Trabzon'daki basın faaliyetlerinin doğuşu ve İstikbal Gazetesinin neşet ettiği iklim, gazetenin Millî Mücadeleye katkısı, gazetenin muhteviyatı ve gazetenin kurucusu Faik Ahmet Bey hakkında detaylı açıklamalar yapılmıştır. Tahrir-i Sükûn Kanunu ile İstikbal Gazetesinin kapanma ve kısmi isim değişiklikleriyle yayın hayatına devam etme arayışına da bu bölümde değinilmiştir.

İkinci bölümde boğazların tarih boyunca kapsadığı önem ve değeri başlangıcından Sevr'e kadar ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle boğazların jeopolitik ve jeostratejik değeri ve Türk idaresine geçtiği dönem detaylandırılmıştır. Boğazlar üzerinde kurulmuş hâkimiyet dönemi üç evreye bölünerek kategorize edilmiştir. Özellikle bu evrelerde boğazlar üzerinde yaşanmış Osmanlı Devleti-Rusya-İngiltere-Fransa çekişmesi bütün yönleriyle irdelenmiştir. İlerleyen safhalarda boğazların I. Dünya Savaşında, Mondros'ta ve Sevr'deki statüsü ve Osmanlı Devleti ile rakiplerinin politikaları hakkında çok yönlü değerlendirmeler yapılmıştır.

Üçüncü bölümde Mudanya Konferansına kadarki dönem, boğazların etrafında yaşanan İngiltere-Türkiye çekişmesi ve bu kıyasıya sürtüşmenin sona ermesi, Mustafa Kemal Paşanın süreç boyunca General Pelle, Franklin Buillon ve General Harrington ile yaptığı mülakatlar kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Akabinde Kurtuluş Savaşı'nın mütarekesi olan Mudanya Konferansında boğazların nasıl tanımlandığı, Türkiye'nin Lozan Barış Konferansına davet süreci, konferans öncesinde saltanatın kaldırılması ve Lozan delegasyonunun seçimi üzerine yapılan münakaşalar, Lozan'a hareket, ABD'nin boğazlar politikası ile SSCB'nin konferansa davet edilmesinde Türkiye'nin oynadığı rol, tüm yönleriyle verilmiştir.

Dördüncü bölümde öncelikle Lozan Barış Konferansı'nın açılış konuşmalarına ve komisyonların teşekkülüne değinilmiştir. Ardından boğazlar meselesinin ele alındığı 7 oturuma ve bu oturumlarda Curzon-İsmet Paşa-Çiçerin tarafından yapılan konuşmalar verilmiştir. Yine müttefiklerin boğazlara yönelik hazırladığı taslak proje, SSCB'nin politikası ve hamleleri ve de ABD'nin tutumu detaylıca ve karşılaştırmalı olarak anlatılmıştır. İsmet Paşa'nın itirazı üzerine yeniden ele alınarak tadil edilen boğazlar projesi, boğazlar bahsinde İngiltere-Türkiye yakınlaşması ve SSCB'nin bu girişime karşı hamleleri, 22 Ocak 1923'te hazırlanan Boğazlar Projesi, konferansın kesintiye uğraması ve TBMM'deki tartışmalar, konferansın yeniden başladığı süreç ve de

imzalandığı güne kadarki gelişmeler ile Lozan Barış Antlaşmasıyla, Lozan Boğazlar Sözleşmesinin TBMM’de onaylanma süreci bu bölümde ele alınan son konular olmuştur.

Beşinci bölümde ise İstikbal Gazetesi’nde işlenen ve çalışmamıza aldığımız, boğazlar meselesini konu edinen bilgiler, haberler, makaleler değerlendirilmiş ve sonuç metni yazılmıştır. *İstikbal Gazetesine Göre Lozan Sürecinde Boğazlar Sorunu* adlı tez çalışmasında, İstikbal gazetesinin Lozan sürecinde boğazlar meselesini ele alan sayıları titizlikle incelenmiş ve ortaya çıkan bilgilerin farklı kaynaklarla muhakemesi yapılmıştır. Buna ek olarak, boğazlarla ilgili yazılmış önemli çalışmalar, makaleler, Lozan Barış Konferansı’na tanık olmuş ünlü isimlerin hatıratları ve biyografileri, süreç boyunca TBMM’deki tartışmalar, konuşmalar ve de röportajlar, çalışmanın ortaya çıkmasına hizmet eden belli başlı kaynaklar olmuştur.

1.1. Problemin Durumu

Bu tez çalışmasında Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşmasından sonra barış müzakerelerinin yapıldığı Lozan Konferansı’nda boğazlar meselesinin ele alındığı oturumların ve de Lozan Barış Antlaşması’nın TBMM’de onaylanmasına kadar geçen süreçte yaşanan gelişmelerin İstikbal Gazetesine yansımaları ele alınmıştır. Gazetede yansımalar değerlendirilirken boğazlar meselesini konu edinmiş birincil kaynaklarda ziyadesiyle muhakeme yapılarak kullanılmıştır.

1.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Lozan Barış Konferansı’nda boğazlar meselesinin ele alındığı oturumların ve barışın TBMM’de onaylanmasına kadarki süreçte yaşanan gelişmelerin İstikbal Gazetesine yansımalarını incelemektir. Lozan Barış Konferansı’nda boğazlar sorununun tartışıldığı süreci ele alan çalışma, basın faaliyetlerinin sadece bilgi aktarımı değil süreci okumaya da katkı verdiğinden basınının dikkatle incelenmesinin ve takip edilmesinin önemini göstermektedir.

1.1.2. Tez Çalışmasının Literatüre Sağladığı Katkı

Boğazlar meselesi, Türkiye’yi ilgilendiren başta dış politika, stratejik ve jeopolitik değer, ekonomik ve ticaret gibi birçok başlığa doğrudan etki eden bir problem olduğu için bu meseleye ilişkin çok sayıda araştırma yapıldığı tespit edilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması ile ilgili Türkiye’de yazılmış olan ilk telif eser Mehmet Cemil Bilsel’in kaleme almış olduğu “Lozan” adlı eserdir. İki ciltten oluşan eserde konferans sürecinde boğazlar meselesine ilişkin yaşananlar titizlikle anlatılmıştır.

1943 yılında Ali Naci Karacan tarafından kaleme alınan “Lozan Konferansı ve İsmet Paşa” adlı çalışmada Lozan sürecinde boğazların ele alındığı oturumlar ve yaşananlar genel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Söz konusu eser sonraki yıllarda “Lozan” adıyla basılmaya devam etmiştir.

Cemil Bilsel tarafından 1948 yılında yazılmış olan “Türk Boğazları” adlı çalışmada ise Türk Boğazlarının yaşadığı statü değişiklikleri 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi, 1856 Paris Antlaşması ve 1871 Londra Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Akabinde Türk Boğazlarının Lozan ve sonraki yıllarda geçirdiği değişimlere ve boğazlar bağlamında SSCB-Türkiye ilişkilerine değinilmiştir.

Lozan Barış Konferansı ile ilgili belki de mutlak ele alınıp değerlendirilmesi gereken kaynakların başında Seha L. Meray’ın kaleme aldığı “Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar-Belgeler” adlı eser gelmektedir. Bu çalışma, Seha L. Meray tarafından Lozan tutanaklarının Fransızcadan Türkçeye tercüme edilmesi sonucunda meydana gelmiş ve 1969 yılında yayınlanmıştır. Eserde Lozan Konferansı sürecinde boğazlar meselesinin tartışıldığı bütün oturumlara ve bu oturumlarda heyetlerin ve temsilcilerin yaptığı konuşmalara en ince detayına kadar değinilmiştir. Ayrıca eserde Lozan Barış Antlaşması ile Boğazlar Sözleşmesi’nin maddeler halindeki eklerine de yer verilmiştir. Bilal N. Şimşir tarafından yazılan ve 2012 yılında ilk basımı yapılan “Lozan Günlüğü – Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923)” adlı çalışmada ise Lozan Konferansı sürecinde Türk Heyeti ile Ankara arasındaki telgraflaşmalar bütün yönleriyle işlenmiştir. Lozan Konferansına katılmış diğer ülke temsilcilerinin ülkeleriyle olan yazışmalarına da yine bu çalışmada değinilmiştir. Ayrıca eserde konferans süresince boğazlara ilişkin yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin dış basın yansımaları da ele alınmıştır.

2007 yılında Beytullah Kazancı tarafından Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İnkılap Tarihi alanında yapılan “Lozan ve Montrö Antlaşmalarında Türk Boğazlarının Durumu / Lozan ve Montrö Antlaşmalarında Türk Boğazlarının Önemi” adlı tez çalışmasında Çanakkale ile İstanbul Boğazlarının tarih boyunca sahip olduğu jeopolitik konuma ve stratejik değere ve de Lozan Barış Antlaşması öncesinde boğazların statüsünde yaşanan değişimler ele alınmıştır. Her iki boğazda Lozan Barış Antlaşması ile uygulanacak yeni rejim çalışmada incelenmiştir. Lozan Barış

Antlaşması'ndan sonraki yıllarda boğazların statüsüne ilişkin yapılan düzenlemeler, tezin devam eden bölümlerinde verilmiştir.

Hacı Mehmet Kara'nın 2011 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunmuş olduğu "İstanbul Basınına (Vakit Gazetesi) Göre Lozan Barış Konferansı Müzakereleri / İstanbul Medyasına Göre Lozan Barış Konferansı Müzakereleri (Vakit Gazetesi)" tez çalışmasında Lozan Barış Konferansı'nda ele alınan tüm konular içinde boğazlar başlığı hakkında da bilgilendirme yapılmıştır.

2019 yılında Kübra Akyel'in Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlamış olduğu "Uluslararası Gelişmeler Çerçevesinde Türk Boğazları" adlı tez çalışmasında yine Türk Boğazlarının tarihi süreç içerisinde geçirdiği aşamalar, Lozan Barış Konferansı'nda boğazlar meselesine ilişkin yaşananlar ve Lozan Barış Antlaşması sonrası dönem anlatılmıştır.

Barış Uysal'ın Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsüne 2023 yılında sunmuş olduğu "Sevr, Lozan ve Montrö'de Boğazlar Meselesi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme) adlı tez çalışmasında Türk Boğazlarının geçirdiği süreç ve de statü değişiklikleri Sevr, Lozan ve Montrö bağlamında değerlendirilerek ele alınmıştır.

2022 yılında Furkan Zeki Başak'ın Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne İngilizce sunduğu "Straits Issue in Lausanne / Lozan'da Boğazlar Sorunu" başlıklı tez çalışmasında boğazlar meselesinin tarihsel gelişimi incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin boğazlar bölgesini muhafaza etmek için kurduğu ittifaklardan bahsedilmiştir. Lozan Barış Konferansı öncesindeki gelişmelerin boğazlar üzerindeki etkileri anlatılmıştır. Son olarak Lozan sürecinde boğazlar meselesi ile ilgili yaşananlar ve boğazlarda uygulanacak yeni rejim izah edilmiştir.

İncelemeye tabi tutulan bu çalışmalardan hareketle hazırlamış olduğum tez, Lozan Barış Konferansı boyunca boğazlar meselesine ilişkin yaşanan gelişmelerin İstikbal Gazetesine yansımalarını ele aldığından literatüre katkı sağlayacaktır. Çünkü yapılan çalışmalarda Lozan Barış Konferansı süresince boğazlar meselesine ilişkin yaşananları bir gazete perspektifinde ayrıntılı bir şekilde değerlendiren hiçbir çalışma yoktur. Dolayısıyla tezimiz, barış konferansı boyunca boğazlara ilişkin yaşanan gelişmeleri İstikbal Gazetesi çerçevesinde detaylı olarak ele aldığından diğer çalışmalardan farklıdır. Hazırlanan bu tez çalışmasını diğerlerinden ayırt eden en önemli özelliği boğazlar meselesinin İstikbal Gazetesine yansımaları ele almasıdır. Hacı Mehmet Kara'nın her ne kadar Lozan sürecinde yaşanan gelişmeleri "İstanbul Basınına (Vakit Gazetesi) Göre Lozan Barış Konferansı Müzakereleri / İstanbul Medyasına Göre Lozan Barış Konferansı Müzakereleri (Vakit Gazetesi)" adlı tezinde basını kaynak olarak

almışsa da bu çalışmada konferansta görüşülen bütün konu başlıklarına yüzeysel değinilmiştir. Özellikle boğazlar meselesi ele alınırken Vakit Gazetesinin baş yazarının kaleminden çıkan makaleler çerçevesinde olay yorumlanmıştır. Konferansta boğazlar meselesinin ele alındığı oturulardan, ikili görüşmelerden, heyetlerin konuşmalarından hiçbir Şekilde bahsedilmemiştir.

Gökhan Akkuş tarafından hazırlanmış olan bu tez çalışmasında ise İstikbal Gazetesinin Eylül 1922-Ağustos 1923 arasındaki bütün sayıları taranmış ve boğazlar meselesini ilişkin çıkan haberler, yazılar günümüz Türkçesine çevrilerek kullanılmıştır. Hazırlanmış olan bu tez, Lozan Barış Konferansı sürecinde boğazlar meselesine yönelik yaşanan bütün gelişmelerin İstikbal Gazetesine yansımalarını detaylı bir Şekilde yorumladığından literatüre katkı sağlayacaktır.

1.2. İSTİKBAL GAZETESİNİN YAŞAM ÖYKÜSÜ

1.2.1. Türk Basın Tarihi

Basının, insanlara haberi iletme, farkındalık iklimi oluşturma ve kanalize etme gibi birden fazla işlevi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Kişi ya da kişilerin belli başlı hadiselerde bakış açılarını değiştirmesinde basın önemli bir rol oynar. Basının sahip olduğu bu güç, iktidar ya da otorite tarafından daima propaganda maksatlı kullanılmıştır.¹

Cumhuriyet Devri yazılı kaynakları arasında gazeteler, daha kalabalık kesimlere seslendiği için farklı bir kıymete sahiptiler.² Dünya ile kıyas edildiğinde ülkemizde gazetenin serüveni iki yüz yıl geriden sürece dahil olmuştur. Osmanlı gayrimüslimleri, batılı ülkelerle kurdukları ilişkiler neticesinde matbaayı Türk topraklarına taşımışlardı. Matbaayı, ilk olarak Osmanlı ülkesinde Yahudiler, akabinde Ermeni ve Rum grupları kullanmışlardı. Matbaanın en fazla hizmet edeceği alan tabii ki basın sahası olacaktı. Bu gelişmelerin sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin ilk gazetesi, İzmir'de meskûn, ticaretle meşgul Fransızlar tarafından çıkarılmıştır.³ 1831'e gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin ilk Türkçe gazetesi olan Takvim-i Vekayi neşriyat hayatına başlamıştır. Basın sahasında yaşanan bu hamlelere Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarında yenileri eklenmiştir.⁴

İstanbul'da faaliyet gösteren gazeteler, şehrin işgalinden önce yalnız hükümdarın kontrolünde iken şehrin işgalinden sonra hem hükümdarın hem de işgal güçlerinin sansürüne ve denetimine girmişlerdi. Pek nihayetinde bu gazeteler, bağımsız bir yayın politikası sürdürememişlerdir. Hatta birçok İstanbul gazetesi, sansürden dolayı boş sayfaları yayınlamıştır. Gazetelerin haber başlıkları arasında 1921 yılına kadar Kuvayı Milliye, Milli Bağımsızlık Hareketi, Mustafa Kemal Paşa gibi konulardan hiç bahsedilmemiştir. İşin özüne bakıldığında başkent basını, Millî Mücadele Hareketini desteklemekteydi. Ancak yukarıda bahsedilen sansür ve

¹ Belkıs Ulusoy, "Millî Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı:20 (2004), s.56.

² Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, Ankara: Berikan Yayınevi, 8. Baskı, 2020, s.137.

³ Yalçın, a.g.e., s.139.

⁴ Yalçın, a.g.e., s.141.

denetim, yayın sürecine doğrudan etki etmiştir. Söz konusu sansür gücü Amasya Protokolü esnasında yumuşama göstermiştir. İstanbul-Ankara arasındaki bu iyileşme evresinde başkent basını, Anadolu'daki gelişmeleri sütunlarına taşımıştır.⁵ Anadolu gazetelerine gelince baskı ve sansür tehdidi altında olmadıklarından Millî Mücadele Hareketine gönülden bağlıydılar.⁶

Millî Mücadele Hareketi, taşrada teşkilatlanıp büyüme süreci içindeyken bu gelişime paralel mahiyette bağımsızlık sürecine katkı sunacak basın faaliyetlerinin de taşra vilayetlerinde temeli atılmıştır. Mesleğin uzman kadrolarından yoksun olan, sıradan baskı aletleri ile çalışan Anadolu basını, bütün zor şartlara rağmen -baskı aletleri vilayetlere hayvan vasıtaları ile nakil ediliyordu- neşriyata devam etmiştir.⁷ Taşradaki gazetelerin büyük çoğunluğu ya haftalık ya da haftada iki gün basılmakta olup çok az gazete günlük neşriyat yapabilmıştır. Millî Mücadele yıllarında bağımsızlık hareketine destek çıkan, hemen her vilayeti ya da havalıyı temsil eden gazetelerin mevcudu kırk kadar idi.⁸

Gerek Osmanlı Hükümetinin baskı ve otoritesinden uzak kalmaları, gerekse henüz işgal edilmemiş vilayetlerde çıkmaları, Anadolu gazetelerine özgür bir yayın anlayışı fırsatı sunmuştur.⁹ Taşra basını, bütün zorlayıcı koşullara rağmen bir-iki sahifeden mürekkep gazeteler neşir etmekten geri durmamıştır. Gazetelerin bu tavrı, işgal psikolojisi altında hayat mücadelesi veren Türk Milleti'nin birlik ve beraberliğini de tahkim etmiştir.¹⁰

1.2.2. Trabzon'da Basın ve İstikbal Gazetesinin Neşriyat Süreci

Anadolu basınının ortaya çıkışını, Abdülaziz Devrinde her vilayette bir matbaanın kurulması yönünde alınan karar hazırlamıştır.¹¹ Kurulan bu matbaalarda önceleri vilayetlerin ihtiyaç duyduğu cetveller ve defterler basılırken sonraları kitaplar ile salnameler de yayın sürecine dahil edilmiştir. Hatta bazı şehirler, kendi adlarını taşıyan, az miktarda ve küçük ebatta gazete yayımına dahi başlamışlardı. Haftada bir kere basılan bu gazetelerin muhtevasını resmi tebliğler, devletin ilanları

⁵ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, s.10-11.

⁶ Özkaya, a.g.e., s.14.

⁷ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1. Baskı, 1973, s.127.

⁸ Yalçın, a.g.e., s.175.

⁹ Zekai Güner, "Millî Mücadelede Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın", *Erdem*, Cilt 11 Sayı:31 (1998), s.97.

¹⁰ M. Nuri Uğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları, 5. Baskı, 2005, s.351.

¹¹ Rahmi Çiçek, "Yerel Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Basının Kullanılması: Trabzon Çalışmaları Örneği" (Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler, II. Cilt, Ankara, 2022), s.589.

ile birtakım makaleler oluşturmuştur.¹² Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1868'de Trabzon vilayet matbaası kurulmuştur. 1869'da da Trabzon vilayet gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Söz konusu bu gazete, Trabzon'da Türkçe yayın hayatına başlayan ilk gazete kimliğini taşımaktaydı.¹³

1913 yılında Trabzon valiliğine getirilen Samih Rıfat Bey, vilayet gazetesinin üzerine eğilerek daha düzenli ve nitelikli çıkması için büyük çaba sarf etmiştir. Öyle ki kendisi gazetede yazılar dahi kaleme almıştır. Ancak Trabzon'un, 5 Nisan 1916 yılında Rus işgaline uğraması üzerine vilayet gazetesi yayın hayatına ara vermek zorunda kalmıştır. İşgal yıllarına bakıldığında Trabzon şehrinde özellikle Rumca yayınlar yapan gazetelerin yoğunluğu göze çarpılmaktaydı.¹⁴

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri, savaşı kaybeden ülkelerle yapılacak barış taslaklarını hazırlamak üzere Paris Barış Konferansı'nı toplamışlardı. Konferansa katılan Ermeni ve Rum grupları, fırsattan istifade Türk toprakları üzerinde birtakım isteklerde bulunmaktaydılar. Bilhassa Trabzon'un önde gelen Rumları, bölgede Pontus Devleti'nin¹⁵ kurulması için büyük bir diplomasi trafiği yürütmekteydiler.¹⁶

Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı sırasında Rus işgaline uğramış vilayetlerden biri de Trabzon şehri idi. Trabzon'un işgali esnasında Ruslar, Türk matbaalarını kontrol etmişler, hatta tahribe kadar uzanacak adımlar atmışlardır. Buna mukabil şehirde meskûn Rum ve Ermeniler ise matbaalarında vatan bütünlüğünü parçalayan ayrılıkçı yayınlar yapmaya tüm hızıyla devam etmiştir. Mondros Mütarekesi'nin ülkede oluşturduğu buhranlı atmosfer bilhassa Trabzon'da, Pontusçuluk emellerine karşı bölgenin diri kalması ve eylemsel bir yapıya bürünülmesini gerekli kılmıştır. Faik Ahmet Bey¹⁷, bu tehdidi erkenden teşhis etmiştir ki bölge için kurulan hain

¹² Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi: Her Yönüyle Basın*, Ankara: Güven Matbaası, 1969, s.205.

¹³ Çiçek, a.g.m., s.589.

¹⁴ Ali Birinci, "Trabzon'da Matbuat ve Neşriyat Hayatı (1865-1928)" (İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun, 1-3/06/1988), s.5.

¹⁵ Rumların tarihsel süreçte Karadeniz havasını içine alan coğrafyada hak iddia ederek bir Pontus Devleti kurma hedefi yakinen bilinen bir gerçektir. Lakin bu hayal I. Cihan harbine kadar teoriden ileri gitmemiştir. Ancak I. Dünya Savaşı yıllarında Rusya'nın desteği ve Rusya'da bulunan Rum kökenli siyasilerin katkısı ile Pontusçuluk fikri asilik hareketleriyle pratiğe döküldü. Karadeniz Rumlarının bu ideali, I. Cihan harbi ve akabinde daha da güçlenerek farklı bir evreye tekâmül etmiştir. Öyle ki Pontusçu Rumlar, Trabzon'da çıkardıkları iki Rum gazetesi ile hedeflerini açıkça ortaya koymuşlar, Trabzon'da Rum Cumhuriyetinin teşekkülü için mücadele edeceklerini korkusuzca propaganda etmişlerdir. Hüseyin Bulut, "Anadolu Basınında İstikbal Gazetesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:23, (2004), s.263-266.

¹⁶ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 135 – Sayı: III – Sayı: A.37, 1993, s.65.

¹⁷ Faik Ahmet Bey, Trabzon'da 1894 yılında dünyaya geldi. Barutcuzaade Hacı Ahmet Bey'in evladıdır. Eğitim hayatının ilk basamakları olan rüştiye ve idadi dönemlerini Trabzon'da tamamladı. Akabinde yükseköğrenim için İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdığı hengamede silah altına alınca öğrenimini yarıda bıraktı. I. Cihan harbi yıllarında Trabzon ile Samsun Tümen Karargahlarında yedek subay rütbesi ile hizmet

tezgahlara karşı bir set tahkim etmek, bütünlük içinde hareket etmek ve milli vicdanı haykırarak bir teşekkülün gerekli olduğunu keskin bir tavırla ilk ortaya koyanlardan biri olmuştur. İşte İstikbal, bu iklimin gölgesinde müzakereler ve istişareler silsilesinin neticesinde yayın hayatına başlamıştır.¹⁸ 10 Aralık 1918’de çıkarılmaya başlanan İstikbal Gazetesi¹⁹, dönemsel güncellemelerle birlikte yedi yıl boyunca Trabzon’da faaliyet gösteren basın kurumlarından biri olmuştur. Gazetenin elde olan 6 Nisan 1920-17 Mart 1925 yılları arasındaki nüshaları, Faik Ahmet Bey’in kızı Reşan Barutçu hanımefendi tarafından Mart 1991 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Faik Ahmet Barutçu Kütüphanesine bağışlanmıştır. Söz konusu malzemenin yekunu yedi ciltten oluşmaktadır.²⁰

Faik Ahmet Bey, hukuk eğitiminin son sınıfında iken I. Dünya Savaşı’nın çıkması üzerine askere alınmıştır. Askerlik hizmeti sonrası Trabzon’a dönen Faik Ahmet Bey, ulusal bağımsızlık mücadelesine katkı sunacak İstikbal Gazetesinin çıkarılması için arkadaşlarıyla hemfikir olmuştur. Bu esnada Pontusçuluk hareketi de bölgede rahat durmayıp özellikle Trabzon’u Pontus davasının merkezi konumuna yükseltmek için elinden gelen tüm çabaları sarf etmekteydi.²¹

İstikbal Gazetesinin basılmasında ailenin yakın üyeleri, siyasi ve mali ilişkilere sahip kişiler ve de çevrenin verdiği destek belirleyici olmuştur.²² Gazetenin kurulma kararından sonra aşılması gereken en ciddi problem, gazetenin basılacağı matbaa idi. Çünkü şehrin Ruslar tarafından işgali sonrası mevcut matbaaları Ruslar ve azınlık

verdi. Mütarekenin imzasından sonra terhis edilen Faik Ahmet Bey, yarım bıraktığı eğitimini bitirmek üzere yeniden İstanbul’a döndü. Milli bağımsızlık savaşı saflarına biran evvel katılmak için kısa bir zaman diliminde sınavları geçerek mezun olan Faik Ahmet Bey, Trabzon’a geri döndü. Arkadaşları ile yaptığı müzakereler neticesinde İstikbal gazetesini kurdu. Gazete de bayyazar olarak makaleler kaleme aldı. Trabzon’da ihdas edilen Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti’nin kurucu kadrosu içinde bulundu. Faik Ahmet Bey, cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Trabzon’da örgütlenmesini sağladı. 1925’de, çıkardığı gazete İstikbal kapatılınca bir müddet mahalli gazetelerde medeni hukukla ilgili makaleler derç etti. Bir yandan da avukatlık ve baroda başkanlık görevlerini yürüttü. Ömer Ali Keskin, “Millî Mücadeleye Giden Yolda Bir Gazetenin Doğuşu: “İSTİKBAL””, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4-Sayı:2, (2015), s.195. Faik Ahmet Bey, politikaya ancak 1939’da Trabzon milletvekili seçilerek geç de olsa dahil oldu. I. Ve II. Hasan Saka Hükümetlerinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı görevlerini üstlendi. Bulut, a.g.m., s.268. 1957 seçimlerinde ise Ankara milletvekili sıfatıyla TBMM’de yerini aldı. Bu dönem ülkenin çeşitli bölgelerine; Karadeniz, Trakya ve Ege havalisine düzenlediği gezilerden sonra rahatsızlandı. İngiltere’de tedavi gördü ise hastalığının ilerlemesi sonucunda, Ankara’da 14 Mart 1959 tarihinde vefat etti. Keskin, a.g.m., s.195-196.

¹⁸ M. Esat Sarıcaoğlu, Ömer Ali Keskin, “İstikbal Gazetesinin Millî Mücadeleye Katkısı (1918-1922)”, *Turkish Studies*, (2015), s.289.

¹⁹ İstikbal gazetesi hakkında daha fazla bilgi için bkz: Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele’de Erzurum*, Erzurum: Erzurum Kitaplığı, 2. Baskı, 1998, s.22; Orhan Koloğlu, *Türk Basını Kuvayı Milliyeden Günümüze (70. Yılında Cumhuriyet Basını)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, s.49 ; Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basını Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Baskı, 2003, s.138; Uğur, a.g.e., s.361; Yalçın, a.g.e., s.160; Özkaya, a.g.e., s.14; İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, 1981, s.13.

²⁰ Mesut Çapa, “Millî Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi”, *Atatürk Yolu Dergisi* 3, (1991), s.133.

²¹ Fuat Süreyya Oral, *Cumhuriyet Basını Tarihi 1923-1973*, Ankara: 1973, s.52.

²² Cumhur Odabaşoğlu, *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları 1869-1928*, Karadeniz Gazetesi ve Matbaacılık Ltd. Şti., 1987, s.28.

gruplar kontrol altına almıştı. Elde ki matbaaların ise bir kısmı tahrip edildiği gibi geri kalanı da iş göremez haldeydi. Dolayısıyla İstikbal Gazetesi, şimdilik Rum matbaalarında çıkacaktı. Karşılıklı müzakereler neticesinde İstikbal Gazetesi, Yorgi Mihailidi'nin matbaasında yayın hayatına başlamıştır.²³ Gazetenin yayın ekibinde A. Mehmet Salih (ONGAN) Bey, Kemal Ahmet Bey ile Faik Ahmet (BARUTÇU) Bey yer almıştır.²⁴ 1919 yılının son günlerine doğru İstikbal Gazetesi, idarehanesini Sakız meydanına taşıdığı gibi burada bulunan İstikbal Yurdunu da basım merkezi olarak kullanmaya başlamıştır. Şartlar bazen o kadar zordu ki gazete, basılacak kâğıt bulamadığında ambalaj kağıtları baskı için kullanılmıştır.²⁵

İstikbal Gazetesi, yalnızca basın hayatına hizmet eden sıradan salt bir gazete değildi. Onun asıl gayesi ve hedefi, birlik ve bütünlüğü sağlayacak, ulusal tepkiye destek çıkacak bir örgütlenme etrafında milleti bir araya getirmekti. Bu gayeden hareketle, Rum ve Ermeni grupların faaliyetleri karşısında başta Faik Ahmet Bey olmak üzere halkın görüşü, milli duyguları tahkim edecek bir cemiyet kurabilmektir. Tabii ki söz konusu fikrin filizlenmesinde Faik Ahmet Bey'in İstikbal'de kaleme aldığı makaleler başat rol oynamıştır.²⁶ Bu doğrultuda harekete geçen Trabzonlular, 12 Şubat 1919 tarihinde arzu ettikleri Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni kurmuştur. 13 Şubat 1919'da ilk kongresini yapan cemiyetin kurucu kadrosu, şehrin önde gelen isimlerinden oluşmaktaydı.²⁷ T.M.H.M.C.'nin her türlü fikir ve görüşleri, İstikbal Gazetesi tarafından halka taşınmaktaydı. Zaten İstikbal Gazetesini baskıya çıkaranlar ile T.M.H.M.C.'nin önde gelenleri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktaydı. Örneğin; İstikbal Gazetesinin sahibi olan Faik Ahmet Bey, cemiyetin yönetim kurulu üyesi olduğu gibi aynı zamanda cemiyet başkanı Barutçuzade Ahmet Bey'in de oğlu idi. Yine T.M.H.M.C.'nin yönetim kurulu üyelerinden biri olan Ustazade Nazmi, bu görevinin yanında İstikbal Gazetesinde de makaleler kaleme almaktaydı.²⁸

İstikbal Gazetesi, aynı anda birden fazla cephede mücadele eden bir gazete kimliğine sahipti. Bir yandan kendi hedef ve davasına hizmet eden yayınlarla

²³ Keskin, a.g.m., s.189.

²⁴ Güner, a.g.m., s.102.

²⁵ Çapa, a.g.m., s.133.

²⁶ Sarıcaoğlu ve Keskin, a.g.m., s. 290.

²⁷ Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara: 1. Kitap, 1968, s.18-19.

²⁸ Çapa, a.g.m., s.133-134.

meşgulken öte tarafta şehirde neşredilen Pontus menşeli gazeteler²⁹ ve Millî Mücadele aleyhinde yayınlar yapan Türk gazeteler³⁰ ile de mücadele etmekteydi.³¹

1.2.3. Gazetenin Muhteviyatı

İstikbal Gazetesi, neşriyat yaşamı süresince sayfa sayısı ile hafta içi çıkacağı günler bakımından değişimler göstermiştir. 6 Nisan 1920 yılından başlamak kaydıyla haftada sadece Cumartesi, Pazar, 12 Mayıs 1920'den itibaren haftada Pazar ve Çarşamba, 13 Aralık 1920'den itibaren ise haftada Pazartesi ve Perşembe olarak iki defa basıldığı görülmektedir. Nihayet 30 Ocak 1923 tarihi ile birlikte İstikbal Gazetesi, her gün çıkmaya başlamıştır. İstikbal Gazetesinde yer alan haberler, birçok gazete ve ajanstan tedarik edilmiştir. Bilhassa İstanbul ve Ankara'da faaliyet gösteren Türk gazeteleri, İstikbal Gazetesinin en fazla beslendiği kaynaklardı. Bazı zamanlar, kaynak olarak taşra vilayetlerinde çıkan gazeteler de kullanılmıştır. Hariçten, Avrupa'dan; İngiliz, Fransız, Yunan gazeteleri, Kafkasya'dan; Azerbaycan, Gürcistan, Rusya gazeteleri, İstikbal'i besleyen uluslararası kaynakların başında gelmiştir. İstikbal Gazetesi, şehirlere özgü hususi muhabirler dahi vazifelendirmiştir. Bunlar Ankara için Kemal Salih, Batum için Abdulhalim Hilmi idi. Mustafa Kemal Paşa'nın teşebbüsü ile 6 Nisan 1920'de kurulmuş olan Anadolu Ajansının geçtiği haberler, zaman içerisinde İstikbal Gazetesinin asıl bilgi kaynağını oluşturmaya başlamıştır.³² İstikbal Gazetesindeki makalelerin büyük çoğunluğu Faik Ahmet Bey tarafından kaleme alınmıştır. Gazetenin diğer yazı ekibi, Ebul Hamid Hüsnü, Nüzhet Haşim, Adnan Sabih, Salih Zeki, Abdulvahab, Ustazade Nazmi, Ahmet Hamdi, Ebul Nimet ve Ali Şükrü gibi önemli isim ve kalemlerden oluşmaktaydı. Ayrıca İstikbal Gazetesinde ismini açık etmeyip imzasız yazı yazan isimlerde bulunmaktaydı.³³ İçeriğe gelince, İstikbal Gazetesinde neşredilen 700-750 kadar makalenin 600 kadarı dış politika ile ilgilidir. Geri kalan 100 makale, bildiri mahiyetinde 50'si ise yerel haberlerden oluşmaktaydı.³⁴

²⁹ Trabzon'da Rum kökenli Epuhi ve Farosianadolis adıyla iki gazete çıkarılmaktaydı. Her iki gazete Trabzon ve havalisinde Pontus Rum Devleti'nin ihdasına hizmet eden yayınlar yapıyordu. Sabahattin Özel, *Millî Mücadele'de Trabzon*, Ankara: T.T.K. Basımevi, 1991, s.54.

³⁰ Ömer Feyzi'nin neşrettiği Selamet gazetesi Millî mücadele aleyhinde yayınlar yapıyordu. A. Kadir Karahan, "Mondros'tan Lozan'a Türk Basını", Doktora Tezi, 1995, s.199; Sarıcaoğlu ve Keskin, a.g.m., s.192.

³¹ Sarıcaoğlu ve Keskin, a.g.m., s.289-290.

³² Çapa, a.g.m., s.134.

³³ Çapa, a.g.m., s.137.

³⁴ Odabaşoğlu, a.g.e., s.28.

1.2.4. İstikbal Gazetesinin Kapatılması

1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin doğu vilayetlerini içine alan ve Kürt bağımsızlık hareketini hedefleyen Őeyh Sait İsyanı patlak vermiştir. Öyle ki bu isyan ile bölgedeki birçok vilayetin idaresi elden çıkmıştır. Bu durum bilhassa İstanbul basını tarafından özgürce ve sert eleştirilere tabi tutulmuştur. Lakin İstanbul basının bu tutumu, Ankara tarafından tepki ile karşılanmıştır. Hkmete göre; bu ortamda yapılan eleŐtiriler, isyan sürecine hizmet edeceğinden bu sesler kontrol edilmeliydi.³⁵ Hemen harekete geçen Ankara Hükümeti, 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkarmıştır. Söz konusu kanuna göre; "İrticaa ve isyana ve memleketin sosyal nizamını, huzur ve sknunu, güvenlik ve asayiŐini bozmaya yönelen her türlü teŐkilatı, tahrikleri, teŐvikleri, teŐebbüsleri ve yayınları hükümet Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yasaklamaya yetkilidir. Sanıkları hükümet İstiklal Mahkemelerine verebilir." Görüldüğü üzere söz konusu kanun, hükümete basına yönelik tedbir almada geniş yetkiler vermiştir. Artık hükümet, basın faaliyetlerini istediği gibi sınırlayabilir, hatta gazetelerin neşir hayatına son verebilirdi. Beklenen olmuş ve kanunun kabulünden sonra hükümet, gazeteleri sırasıyla mezkûr kanun hükümlerine göre kapatmaya başlamıştır.³⁶

İstikbal Gazetesini kapatmaya götüren süreçte gazetenin TBMM'deki II. Gruba, zellikle Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'e yakınlığı belirleyici olmuştur.³⁷ Faik Ahmet Bey, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinden sonra gazetesinde Mustafa Kemal Paşa odaklı ağır tonda yazılar kaleme almıştı.³⁸ Bu yazıların da gerekçe gösterilmesiyle İstikbal Gazetesi, 1 Aralık 1924 yılında sıkı yönetim idaresi tarafından kapatılmıŐtır. İstikbal Gazetesi, bir müddet sonra Reklam adıyla neşriyata kaldığı yerden devam etmeye çalıŐmıŐ, ancak Reklam adını da daha sonra değiştiren gazete, Halk ismi ile basın faaliyetlerini uzun seneler Trabzon Şehrinde srdrmŐtir.³⁹

³⁵ Topuz, a.g.e., s.138.

³⁶ Topuz, a.g.e., s.139-140.

³⁷ Birinci, a.g.m., s.14.

³⁸ Şapolyo, a.g.e., s.215.

³⁹ OdabaŐıođlu, a.g.e., s.28.

2. BOĞAZLAR

2.1. Boğazların Stratejik ve Jeopolitik Önemi

“Boğaz” tabiri coğrafi manada, iki kara kütesinin arasında yer alan doğal tabiiyetli ve dar su güzergahını ifade eder.⁴⁰ “Boğazlar”, genel anlamda tarif edilirse İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazı ve de bu ikisinin arasında konumlanmış Marmara Denizi’nden meydana gelmektedir. Zikredilirken İstanbul Boğazı ya da Çanakkale Boğazı olarak ayrı ayrı telaffuzu değil her ikisini de kapsayan “Boğazlar” kavramı kullanılmaktadır. Bundaki gerekçe, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ile İstanbul Boğazı’nın anlamlı bir bütünü temsil etmeleridir. Söz konusu boğazlar, Türk idaresine girdikten sonra “Türk Boğazları” ismini kazanmıştır.⁴¹ Tarihsel zaman diliminde, Güney Avrupa ile Doğu Avrupa havalisinden Anadolu istikametine yapılan göç hareketlerinde daima bu güzergâh kullanılmıştır. Hitit, Frik ve Kelt göç hareketleri bu güzergahın ürünleridir. Ayrıca batıdan doğuya gelişen istila girişimlerinde de güçler, hep bu güzergâhı kullanmışlardır. Grekler, Çanakkale mevkiinde Truva kalesine taarruz ettiklerinde, Persler, Yunanistan’a hareketlerinde hep Çanakkale Boğazı’nı kullanmışlardır. Yine Haçlılar, I. ve II. Harekatlarında İstanbul Boğazı’nı, III. Harekatta ise Çanakkale Boğazı’nı geçiş için uygun görmüşlerdir. İşte devletlerin ve ülkelerin bu su yollarını kullanmaları, boğazların işlevsel özelliğini ortaya koyan en güzel örneklerdir.⁴²

Boğazlar, mevkileri bakımından uluslararası bir değere sahiptirler. Bu kıymeti 2 başlıkta kategorize edebiliriz:

1. Stratejik ve askeri denklemde,
2. Ticaret ve ekonomik denklemde.

Stratejik olarak boğazlar, Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağlayan bir jeopolitiğe sahiptir. Karadeniz ile Akdeniz, boğazlar üzerinden halkanın son zinciri olan okyanuslara bağlanırlar. Dolayısıyla her iki boğazı kontrol eden devlet, coğrafyanın kendilerine sunduğu kolaylıkları kara ya da deniz operasyonlarında

⁴⁰ Yüksel İnan, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Ankara: 2. Baskı, 1995, s.1.

⁴¹ Furkan Kaya, “İkinci Dünya Savaşına Kadar Türk Boğazları Jeopolitiği”, *Karadeniz Araştırmaları*, 18/71, (2021), s.593-594.

⁴² Tefrik Bıyıklıoğlu, “Birinci Dünya Harbinde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), Boğazlar Problemi”, *Bellekten*, 25 (97), (1961), s.81.

kullanma fırsatına sahiptirler. Her iki boğaz, ticaret ve ekonomik yaşamında vazgeçilmez birer unsurdur. Çünkü Asya kıtası ile Avrupa kıtasının karayolu bağlantısı, boğazlar üzerinden gerçekleşir. Yine Karadeniz ile Akdeniz arasındaki deniz güzergâh bağlantısı da boğazlar üzerinden sağlanmaktadır. Bu bağlantılar, çok rahat biçimde öteden beri ticari maksatlı kullanılmagelmiştir. Boğazları kullanan ticari gemilerin nicelik üstünlüğü, her iki su yolunun sahip olduğu ekonomik değer en güzel örneğidir.⁴³

Özetle stratejik ve jeopolitik mevkilerinden ötürü Türk Boğazları, tarihte hudutların kesişme sahasına dönüşmüş, kıtalar arası transite imkân sağlamış ve de ülkelerin menfaatlerinin vuruştığı çekim alanı hüviyetini kazanmıştır. Asırlar boyunca boğazlar, güç dengelerini belirlemede de hâkim bir rol üstlenmiştir. Türk Boğazlarının her iki yakası, Türk kontrolünde olduğu için iç sular rejimine bağlı bir idare tarzına sahiptirler ve bu özelliğinden dolayı Milli Boğaz kimliğini taşırlar.⁴⁴ Boğazlar meselesinin mazisi, çok geniş bir tarihi süreci kapsamaktadır. Temel hatlarıyla boğazlarda kurulmuş Türk hâkimiyeti 3 evreden meydana gelmektedir. Bu evreler:

- a. Birinci Merhale-Mutlak Kapalılık Dönemi (1475-1841): Bu dönem, Türk hakimiyetinin her iki boğazı kontrol etmesiyle başlar, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalandığı tarihe kadar devam eder.
- b. İkinci Merhale-Sözleşmeli Kapalılık Dönemi (1841-1923): Bu dönem de 1841 yılında imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden, 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşmasına kadarki süreci teşkil eder.
- c. Üçüncü Merhale-Mahdut Açıklık Dönemi (1923, 1936 ve sonrası): Bu evre ise öncelikle Lozan'da kurulan yeni düzen, 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve sonrasını işaret eder.⁴⁵

Çalışmamız dönem itibariyle yalnızca ilk iki evreyi temele alan bir çerçeveye oturtulmuştur.

⁴³ Eyüp Zengin, "Türk Boğazlarında Geçiş Rejimi ve Türkiye'nin Boğazlardan Geçiş Düzenleme Yetkisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, sayı:2(2), (2013), s.42.

⁴⁴ Kaya, a.g.m., s.594.

⁴⁵ Cemil Bilsel, *Türk Boğazları*, İstanbul: Akgün Matbaası, 1. Baskı, 1948, s.32-38.

2.2. Mutlak Kapalılık Dönemi (1475-1841)

2.2.1. İlk Hâkimiyetten İstanbul Fethine Kadar Boğazlar

Osmanlı Devleti, Bursa'nın fethinden sonra devletin idari merkezini buraya taşımıştır. Bu başarının devamında gaza hareketini tüm hızıyla devam ettiren Osmanlı kumandanları, kısa sürede Kandıra, Karamürsel, İzmit körfezinin güney kısmı ile Aydos ve Samandıra kalelerini devletin sınırlarına dahil etmişlerdir. Böylece Osmanlı Devleti'nin sınırları, Karadeniz ve İstanbul Boğazı'na kadar dayanmıştır. Osmanlı birliklerinin Kocaeli Yarımadası'ndaki kaleleri hâkimiyetleri altına alarak İstanbul Boğazı'na yönelmeleri, en çok Bizans İmparatorluğunu rahatsız etmiştir. Ancak Bizans'ın bütün telaş ve endişelerine rağmen Osmanlı Devleti, çok da uzak olmayan bir zaman diliminde İznik, Gemlik ile İzmit'i alarak Kocaeli Yarımadası'nın fethini tamamlamış ve Osmanlı egemenliğini Marmara Denizi'ne ulaştırmıştır.⁴⁶

1353 senesinde Osmanlı Devleti, aile içi taht kavgalarında Bizans İmparatoru Kantakuzenos'a verdiği destek sonucu Çimpe Kalesine sahip olmuştur. Böylece Çanakkale Boğazı, ilk defa Türklerin kontrolüne girmiştir. Artık Çimpe Kalesi, Osmanlı Devleti'nin Trakya ve Balkan hareketlerinde kullanacağı ana üs vazifesini görecekti. Çimpe Kalesinin alınmasıyla Türkler, ilk kez Rumeli yakasına da ulaşmıştır. Gelibolu Yarımadasında bulunan Çimpe kalesinden organize edilen seferlerle Osmanlı Devleti, kısa sürede Balkan havalisinde otoritesini tesis etmeyi başarmıştır. Bölgenin hâkim güçleri olan Bulgar, Sırp, Macar takımı, Osmanlı hakimiyeti karşısında çok fazla direnememişlerdi. Bu başarılı fetihlerden sonra Osmanlı Devleti'nin idari merkezi de Edirne'ye nakledilmiştir.⁴⁷

Boğazları çevreleyen kara topraklarını hakimiyetine alan Osmanlı Devleti, boğazları tam manasıyla kontrol etmek için İstanbul'un fethine karar vermiştir. İstanbul şehri, Osmanlı Devrinde ilk önce Yıldırım Bayezid tarafından iki kez kuşatılmıştır. İlk kuşatma, altı ay kadar devam etmiş ise de Macar Kralı Sigismund'un ordusunun başında Osmanlı topraklarını istilası üzerine kaldırılmıştır. Niğbolu'da Sigismund'u mağlup eden Yıldırım Bayezid, bir sonraki yıl İstanbul'u yeniden kuşatmıştır. İstanbul kuşatması için bu sefer daha ciddi önlemler alınmıştır. Öyle ki kuşatma sırasında Güzelce Hisar ismi ile anılan, Anadolu Hisarı'ndaki kale

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt – 3. Baskı, 1972, s.118-122.

⁴⁷ Bülent Şener, "Türk Boğazlarının Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 17, (2014), s.470; Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, 1984, s.104.

inşa edilmiştir.⁴⁸ Bu girişimin sonucu olarak Bizans İmparatorluğu'na Karadeniz üzerinden sağlanacak yardım destekli gemiler önlenmiştir.⁴⁹ Ancak ikinci kuşatma harekâtı da Timur tehdidi yüzünden sonuçsuz kalmıştır. Boğazlar havalisine sahip olma siyaseti, Yıldırım Bayezid Devri sonrasında da tüm hızıyla devam etmiştir. Sultan II. Murat Devrinde, İstanbul yeniden kuşatılmış ise de Düzme Mustafa sorunundan dolayı bu muhasara da olumsuz sonuçlanmıştır.⁵⁰

2.2.2. İstanbul'un Fethi ve Boğazlar

Sultan II. Mehmet, önceki hükümdarların iç ve dış gerekçelerden dolayı nihayete erdiremediği İstanbul'un fethi projesini daha dirayetli bir sorumlulukla sahiplenmiştir. II. Mehmet, İstanbul'un fethederek ülkenin Anadolu ve Rumeli topraklarını birbirine bağlama hedef ve arzusu içindeydi. Genç hükümdar, ilk önce Karadeniz ile Marmara'nın bağlantısını koparmak ve geçişi kontrol etmek için Boğaziçi'nde Rumeli Hisarı'nı yaptırmıştır. İnşa edilen bu yapıya da "Boğazkesen" ismini koymuştur.⁵¹ Rumeli Hisarı'nın inşası ile hem Akdeniz hem de Karadeniz üzerinden Bizans'a gelebilecek yardımlar kontrol edilecek hem de İstanbul Boğazı'nda akan gemi hareketliliği denetlenecekti. Alınan bütün tedbir ve hazırlıklardan sonra İstanbul şehri 53 günlük bir muhasaranın neticesinde 29 Mayıs 1453 tarihinde fethedilmiştir. Bu fetihle Bizans İmparatorluğunun siyasi hayatı sona ermiştir. İstanbul'un fethiyle, dünyanın en gözde su yollarından biri olan İstanbul Boğazı, artık tam manasıyla Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına girmiştir.⁵²

Su yollarının ve denizlerin değerini iyi bilen II. Mehmet'in sonraki hedefi, Karadeniz idi. II. Mehmet, Karadeniz'i bütünüyle bir Türk gölü yapmak istemekteydi. Bu politika doğrultusunda sırası ile Karadeniz'e kıyı Amasra, Sinop, Trabzon ile Kırım kaleleri ele geçirilmiştir. Böylece hem Karadeniz hem de Marmara Denizi, Osmanlı Devleti'nin kontrolüne girmiştir. Bundan sonra Akdeniz, Marmara, Karadeniz arasında ticaret yapan ülkeler ve tüccarlar, faaliyetlerinin devamı için Osmanlı Devleti'yle iyi geçinmeleri gerekecekti. Osmanlı Devleti bu trafiği, yani boğazlardan özgürce geçiş hakkı ile Karadeniz'de serbest ticari etkinliklerde

⁴⁸ Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, No:17, 1947, s. 6-7. Ayrıca bakınız: Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1. Cilt, 1998, s.99.

⁴⁹ Haldun Eroğlu, "Osmanlıların 1453 Öncesi İstanbul Kuşatmaları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:22, Sayı:35, (2004), s. 96.

⁵⁰ Tukin, a.g.e., s.7.

⁵¹ Tukin, a.g.e., s.7-8.

⁵² Şener, a.g.m., s.470-471. Ayrıca bakınız: Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul: E Yayınları, 1. Cilt, 1. Baskı, 1982, s. 91-92.

bulunma hakkını, devletlere tanıdığı kapitülasyonlar kanalıyla idare etmeye başlamıştır.⁵³ Osmanlı Devleti elinde bulundurduğu bu siyasi güçle 1535’de Fransa, 1579’da İngiltere, 1612’de Hollanda ile kapitülasyon antlaşmaları yapmıştır. Bu antlaşmalar çerçevesinde söz konusu ülkeler, elde ettikleri özgürce geçebilme imtiyazı sayesinde ticari faaliyet yürüten gemilerini boğazlardan geçirmişlerdir.⁵⁴

2.2.3. Boğazlarda Rusya ile Osmanlı Çekişmesi Başlıyor

1683 Viyana harekâtında Osmanlı Devleti’nin mağlup olması üzerine Nemçe Krallığı, Venedik ve Lehistan, Osmanlı Devleti’ne karşı dini kaynaklı bir mukaddes ittifak kurmuşlardır. Bu devletlere daha sonra Leh Kralının ricası üzerine Rusya da dâhil olmuştur. Tam da bu sırada Rusya’nın gelecekteki kaderine etki edecek Petro, Rus tahtına oturmuştur. İktidarı büyük bir şevkle üstlenen Petro, batılılaşma projesi çerçevesinde Rusya’da yenilikler devrini başlatmıştır. Bir taraftan ülkesini çağın yenilikleriyle buluşturan Petro, diğer taraftan Rus Devletinin mutlak surette denizlere çıkması gerektiğini düşünmekteydi. Bu doğrultuda Petro ilk olarak Azak Kalesini gözüne kestirmişti. Çünkü Azak’a hükmedilirse Rusya için Karadeniz’e çıkma imkânı oluşacaktı. Mukaddes ittifak bloğunun da verdiği enerji ile 1696 yılında kuşatılan Azak Kalesi, vire ile Osmanlı kuvvetleri tarafından Rusya’ya bırakılmıştır. Böylece Karadeniz’in kilidi unvanına sahip Azak Kalesi Osmanlı Devleti’nin elinden çıkmıştır. Bu hamle ile Rus siyaseti, Karadeniz’e çıkma yolunda önemli bir virajı aşmıştı.⁵⁵ Her ne kadar Rusya, hayali olan Karadeniz’e çıkma yolunda ilk adımı atmış ise de barış müzakereleri sırasında gemilerinin Karadeniz’de özgürce dolaşabilme iddiasından geri adım atmak zorunda kalmıştır. Rusya’nın bu son tavrı, Karadeniz’i hali hazırda Osmanlı Devleti’nin bir iç denizi olarak gördüğünün de kanıtıydı.⁵⁶ 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşmasıyla Azak Kalesi ve etrafının Rusya’ya terki, “*boğazlar probleminin*” ilk defa gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Ancak 1711’de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Prut Antlaşması ile Azak Kalesi, Osmanlı Devleti’ne tekrar geri verilmiştir. Böylece

⁵³ Hasan Acar, “Boğazlar Sorunu Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme: İstanbul’un Fethinden Montrö Boğazlar Sözleşmesine”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, Cilt 2 Sayı:1, (2019), s.108.

⁵⁴ İnan, a.g.e., s.7.

⁵⁵ Akdes Nimet KURAT, *Türkiye ve Rusya (18. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, 1970, s.11-13.

⁵⁶ Tükin, a.g.e., s. 28.

boğazlar problemi bir müddet ötelenmiş,⁵⁷ Karadeniz'in Türk olmayan gemilere kapalılığı ilkesi yürürlükte kalmaya devam etmiştir.⁵⁸

2.2.4. Küçük Kaynarca Antlaşması ve Boğazlar

Rus devlet adamları, Osmanlı Devleti'nin güç kaybına uğradığını I. Petro'dan beri bilmekteydiler. Ruslar, II. Katerina Devrinde bu güç kaybından faydalanarak tarihi hayallerine kavuşacaklarını düşünmüşlerdi. Hayalin ilk durağı, Karadeniz'e inmek ve akabinde Kırım'ı ilhak ederek boğazlara hâkim olmaktı. Planın ikinci aşaması ise İstanbul ve Ege'deki adalar takımını kontrol ederek Grek Devletini kurmaktı. Plan başarılı olursa, Osmanlı Devleti tarih sahnesinden silinip Türk sorunu da böylece kapanmış olacaktı.⁵⁹

1768'de Rusya'nın Polonya içişlerine müdahalede bulunması, Osmanlı Devleti'ni ziyadesiyle endişelendirmiştir. Bu hareket karşısında Osmanlı Devleti, sert mesajlar içeren bir nota ile Rus Hükümetini protesto etmiştir. Ancak Rus yönetimi, müdahalede bulunduğu Polonya'dan birliklerini geri çekmeyince, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir savaş patlak vermiştir.⁶⁰ İdarecilerin kifayetsizliği ve Rus sınırında bulunan kalelerin yeterince ikmal edilmemeleri, daha savaşın başında Osmanlı birliklerini Ruslar karşısında zor duruma düşürmüştür. Hudut kalelerini teker teker işgal eden Rus birlikleri, kısa sürede Tuna'ya ulaşmıştır. Diğer cephedeki Rus kuvvetleri ise Azak, Kırım ve Kafkasya sahillerine doğru harekâtı genişletmişlerdir.⁶¹

1770'in ilkbahar mevsiminde ise kalabalık bir Rus donanması kaptan Kont Orlov komutasında Baltık Denizi'nden harekete geçmiştir. Akdeniz'e gelen Rus donanması, İngiltere'nin de yol vermesiyle Ege Denizi'ne ulaşmıştır. İngiltere, bu yıllarda Rusya ile iş birliği halindeydi. İngiltere ile Rusya iş birliğini önceden haber alan Fransa, Osmanlı Devleti'ni önlem alması noktasında uyarılmıştı. Fransa'nın haber verdiği bu ittifak, Bab-ı Ali'de yoğun tartışmalara sahne olmuştur. Osmanlı Devleti, bütün olasılıkları değerlendirip gereken tedbirleri almıştır. Rusların öncelikle planı, Çanakkale Boğazını kapatarak bölgedeki adaları işgal etmek ve Mora'da patlak

⁵⁷ Acar, a.g.m., s.109.

⁵⁸ Şener, a.g.m., s.472.

⁵⁹ Muharrem Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3 – Sayı:1, 2001, s.74.

⁶⁰ Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti 1600-1908*, Sina Akşin (Edt), Cem Yayınevi, İstanbul, 1998, s.65.

⁶¹ Kurat, a.g.e., s.25-26.

veren isyanı, Selanik mıntıkasına kadar taşımaktı.⁶² Bu plan gereği harekete geçen Rus donanmasının ilk hamlesini, Osmanlı birlikleri geri püskürtmüştür. Lakin 7 Temmuz 1770 günü Rus donanması, bu sefer habersiz bir şekilde Çeşme körfezinde demirlenmiş Osmanlı donanmasına saldırmıştır.⁶³ Bu saldırı da limanda bulunan Osmanlı gemileri yanarak kül olmuştur. Bu mağlubiyetin ertesi yılı Osmanlı Devleti'nin Bender, Akkerman, Kili ve Bükreş kaleleri de Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Bu kayıpları, 1773'de Kırım'ın elden çıkışı izlemiştir.⁶⁴ Neticede Osmanlı Devleti, Rusya ile yaptığı bu savaşı kaybetmiştir. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 12 Temmuz 1774 günü Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır.⁶⁵ Bu antlaşmanın boğazları konu edinen maddesi şu şekilde idi:

“Rus ticaret gemileri Karadeniz’le Akdeniz’de hareket serbestisine mazhar olacak ve istedikleri zaman boğazlardan geçebileceklerdir.”⁶⁶ Söz konusu bu madde ile Rus ticaret gemileri, boğazlardan özgürce geçebilme ehliyetine kavuşmuştur.⁶⁷ Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Karadeniz, bir Türk gölü olma kimliğini yitirmiştir. Ancak boğazların kapalılığı siyaseti, Küçük Kaynarca’dan sonra da devam etmiştir.⁶⁸

2.2.5. Osmanlı – Rus İttifak Antlaşması (23 Aralık 1798)

1789 yılında yaşanan Fransız Devrimi, Avrupa’da köklü siyasi değişimlerin habercisi olacaktı. Kısa sürede güçlenen Fransa’nın yeni lideri olan Napolyon, gözünü en büyük rakibi olan İngiltere’yi Akdeniz’de saf dışı bırakmaya dikmiştir. Bu amaca hizmet için de 1798’de Fransız ordusu Mısır’ı işgal etmiştir. Bu müdahale ile yapılan hesap, İngiltere’nin Hindistan ile bağlantısını kesmekti.⁶⁹

İhtilal sonrasında Napolyon öncülüğündeki kuvvetler, İtalya seferinde başarılı olunca Avusturya ile Campo Formio Antlaşması yapılmıştı. (Ekim 1797) Bu antlaşma ile Venedik Cumhuriyetinin siyasi yaşamı sona ermiş, mirası ise Avusturya ile bölüşülmüştür. Bu paylaşımından sonra ortaya çıkan yeni haritada Osmanlı Devleti ile Fransa komşu olmuşlardı.⁷⁰ Ancak Napolyon’un Mısır’ı işgale yeltenmesi, iki ülke arasında var olan iyi ilişki ağının kopmasına neden olmuştur. Bu sırada 280 parçadan

⁶² Dördüncü, a.g.m., s.74-75.

⁶³ Kurat, a.g.e., s.26.

⁶⁴ Şener, a.g.m., s.472.

⁶⁵ Tukin, a.g.e., s.50.

⁶⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, Cilt 4, 1972, s.58.

⁶⁷ Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt 1, IRCICA, İstanbul, 1999, s.64.

⁶⁸ Acar, a.g.m., s.110.

⁶⁹ Dördüncü, a.g.m., s.78.

⁷⁰ Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1789-1908)”, *Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti 1600-1908*, Sina Akşin (Ed.), Cem Yayınevi, İstanbul, 1998, s.80.

oluşan Fransız donanması, 38000 kişiden ibaret kara birlikleriyle 1798'de Mısır'ın işgal sürecini başlatmıştı. Öte yandan Napolyon'un Mısır harekâtı, Rusya'yı da endişelendirmiştir. Bunun kanıtı, 1797 yılının son günlerinden beri Rus donanması Karadeniz'de teyakkuz halindeydi. Rusya ayrıca Osmanlı Devleti ile yapılması muhtemel bir ittifak için de diplomasi kanallarını açık tutmaktaydı. Mısır'daki Napolyon tehdidi daha da güçlü bir hale gelince 28 Temmuz'da Osmanlı-Rusya ittifak görüşmeleri İstanbul'da başlamıştır. Taraflar arasındaki bu müzakereler çok çetin geçmekte ve uzun soluklu periyotlara sahne olmaktadır. Bunun sebebi ise Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yardım maksadıyla yapacağı askeri hareketin bütün finansmanını Osmanlı Devleti'ne yüklemek istemesiydi. Osmanlı Devleti bunu bir türlü kabul etmemekteydi. Bu tartışmalar devam ederken Ruslar, bir oldu bitti ile donanmalarını İstanbul Boğazı kıyılarına getirmiştir. Osmanlı Devleti'nden gerekli izinleri alan bu donanma kendisine katılan Osman donanmasıyla 19 Eylül'de bir Türk kaptanın kumandasında İstanbul'dan Akdeniz'e açılmıştır. Diğer taraftan iki ülke arasında devam eden müzakereler sonucunda 23 Aralık 1798 tarihinde Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması imzalanmıştır.⁷¹ Antlaşmanın maddeleri, açık ve gizli olmak üzere iki kategoriden oluşmaktaydı. Bu antlaşmanın Boğazları konu edinen ve gizli olan maddeleri şunlardır:

Rusya Osmanlı Devleti'ne bir savaş filosu ile yardım edecek ve Osmanlı Devleti bu filonun Boğazlardan geçişine izin verecektir.

Savaş bittikten sonra Rus gemileri Karadenizdeki üslerine dönecektir. Fakat savaş süresince Rus gemilerinin Boğazlardan geçmesi, bundan sonra Boğazlardan geçmek için hak iddia etmelerinin bahanesi olmayacaktır.

Karadeniz iki devlet arasında kapalı bir deniz olacaktır. Bu denize girmek isteyen gemilere birlikte karşı konulacaktır.⁷²

Sekiz yıl müddetli olan bu antlaşmanın gizli hükümlerini ele alırsak bütün yabancı gemilerin Karadeniz'e girişi yasaklanmıştır. Bu hüküm, Rus gemilerini kapsamayacaktı. Osmanlı Devleti ile sağlanan müttefiklik hukuku çerçevesinde Rus gemileri, boğazlardan özgürce geçebilecekti. Ancak Rusya'ya tanınmış olan bu ayrıcalık, sadece savaş dönemlerinde geçerliydi. Bu antlaşma ile Rus donanması

⁷¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, 13. Baskı, s.100-101.

⁷² Acar, a.g.m., s.112.

tarihi süreç içerisinde ilk defa boğazlardan geçmiştir.⁷³ Aslında bu adım, sonraki yıllara damga vuracak boğazlar meselesinin de başlangıç noktasıydı.⁷⁴

23 Aralık 1805’de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Rusya’ya geniş imtiyazlar tanıyan ikinci bir ittifak antlaşması yapılmıştır. Daha önceki ittifak antlaşmasının hükümlerine ilaveten barış zamanında da Rus gemileri boğazlardan geçebilecekti.⁷⁵ Ancak bir yıl sonra 1806’da Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir savaşın iklimi oluşunca mevcut ittifak antlaşması yürürlükten kaldırılmıştır.⁷⁶

2.2.6. Tilsit ile Kale-i Sultaniye Antlaşmaları Bağlamında Boğazlar

Osmanlı Devleti’nin Rusya ile yaptığı ve dönemin şartlarına göre yapılmış ittifak antlaşmalarından vakti geldiğinde kurtulacağı bilinen bir gerçektir. Napolyon’un Avusturya ve Rus birliklerini Austerlitz’ de mağlup etmesi, Osmanlı Devleti’ne Rusya karşısında manevra yapma fırsatını vermiştir. Osmanlı Devleti ilk olarak Fransa ile barış müzakerelerinde bulunduğu gerekçesiyle Rus gemilerinin boğazlardan geçişini engellemeye başlamıştır. İkinci adım ise 1806’da Rus Hükümetine artık boğazlardan savaş gemilerinin geçişine müsaade edilmeyeceğinin gerekçelerini ihtiva eden bir nota sunulmuştur. Bu arada Napolyon Fransa’sı ile Osmanlı Devleti siyaseten yakınlaşmaktaydılar. Zaten gerilimli bir seyir takip eden Osmanlı-Rus ilişkileri, Osmanlı Devleti’nin Eflak ve Boğdan yöneticilerini görevden almasıyla kopmuş ve iki ülke arasında 1807 Savaşı patlak vermiştir. Osmanlı Devleti, savaşın başlamasıyla Rusya’ya boğazlardan bütün koşullarda geçişin tamamen yasaklandığını duyurmuştur.⁷⁷

Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya savaş ilanı en çok İngiltere’yi endişelendirmiştir. Çünkü İngiltere o vakit Fransa ile savaşan Rusya’nın, Osmanlı Devleti ile de savaşmasıyla açılacak yeni bir cephenin Rusya’yı güç kaybına uğratacağını bilmekteydi. Bu endişeden hareketle İngiltere, Osmanlı Devleti’ne baskı yaparak birtakım isteklerde bulunmuştur. İngiltere, Osmanlı Devleti’nin bu taleplere kayıtsız kalması durumunda ise, Gelibolu mevkiinde konuşlanmış donanmasını boğazdan geçireceğini söylemiştir. İngiltere’nin dile getirdiği istekler, Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine İngiliz donanması, boğazları geçerek İstanbul önlerine kadar gelmiştir. Bu hadsiz hareketi Osmanlı Devleti

⁷³ İnan, a.g.e., s.8-9.

⁷⁴ Şener, a.g.m., s.473.

⁷⁵ Dördüncü, a.g.m., s.79.

⁷⁶ Acar, a.g.m., s.113.

⁷⁷ Tukin, a.g.e., s.108-111.

dikkate almadığı gibi şehrin savunulması için ahaliyle birlikte hazırlıklara başlamıştır. Tehdit kokan isteklerinin Osmanlı Devleti tarafından ciddiye alınmaması üzerine İngiliz donanması İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Çanakkale Boğazı'nı geçerken de boğaza yerleştirilmiş mayın tuzağına düşen İngiliz donanması, ciddi kayıplara uğramıştır. Öte yandan İngiliz desteğini alamayan Rus birlikleri, 1807'de Fransa kuvvetlerine mağlup olmuş ve Fransa ile Rusya arasında Tilsit barışı imzalanmıştır.⁷⁸

Rusya ile Fransa, ilk önce 9 Temmuz 1807'de Tilsit Antlaşmasını imzalamışlardı. Takip eden yıl, 12 Ekim 1808'de ise her iki ülke Erfurt şehrinde bir araya gelerek birtakım müzakerelerde bulunmuşlardı. Hem Tilsit barışında hem de Erfurt görüşmesinde Ruslar, İstanbul ile boğazları Fransa'dan istemiştir. İki ülke arasında cereyan eden müzakereleri istihbarat edinen Bab-ı Ali, bilhassa boğazların pazarlık mevzuu yapılmasından dolayı Rusya ile Fransa'ya karşı yeni bir müttefik arayışına girmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti, kısa sürede müttefikini bulmuştur. O ülke, İngiltere'den başkası değildi. Bir araya gelen Osmanlı Devleti ile İngiltere, 5 Ocak 1809'de Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşmasını imzalamışlardı. Kale-i Sultaniye Antlaşmanın en önemli hükmü; barış zamanında boğazlardan hiçbir devlete mensup savaş gemisi geçmeyecekti. Bu antlaşma ile boğazların barış zamanında yabancı ülkelerin savaş gemilerine kapalılığı politikası ilk kez uluslararası bir karaktere evrilmiştir.⁷⁹ Ayrıca Kale-i Sultaniye Antlaşması, boğazlardan geçiş usulünün artık ikili sözleşmelerle belirlendiği dönemin de kapılarını aralamıştır.⁸⁰

2.2.7. Edirne Antlaşması ve Boğazlar

1815 yılında yapılan Viyana Kongresinde, Avrupa'nın önde gelen devletleri vardıkları ortak kararlar Avrupa'nın herhangi bir havalisinde mevcut düzene karşı gelişecek isyan ve ayaklanmaları birlikte önlemeyi taahhüt etmişlerdi. Kongrenin katılımcı devletleri, aldıkları bu kararlar başka devletlerin iç işlerine müdahaleyi de meşru hale getirmişlerdi.⁸¹ Lakin aynı devletler, Osmanlı Devleti'ne karşı 1821'de patlak veren Yunan ayaklanmasına hiç de ses çıkarmamışlardı. Hatta İngiltere,

⁷⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.109-110.

⁷⁹ İnan, a.g.e., s.9.

⁸⁰ Şener, a.g.m., s.474.

⁸¹ Dördüncü, a.g.m., s.82.

Fransa ve Rusya gibi devletler bu ayaklanma hareketini menfaatleri için desteklemişlerdi.⁸²

Osmanlı Devleti, Yunan isyanını bastırmak için büyük bir çaba sarf etmiş ise de başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Bab-ı Ali, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan bu isyanı bastırması için destek istemiştir. Mehmet Ali Paşa, hükümetin bu isteğine karşılık Girit ve Mora valiliklerini talep etmiştir. Her iki valiliğin kendi idaresine verilmesi karşılığında Yunan isyanının üzerine yürüyeceğini belirtmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın isteği, isyanla bunalmış hükümet tarafından kabul görünce Mısır kuvvetleri İbrahim Paşa öncülüğünde isyan mıntikasına yürümüştür. Osmanlı Devleti'nin dört yıldır hakkından gelemediği Yunan isyanını, İbrahim Paşa kısa sürede bastırmıştır. Böylece Yunan isyanı, şimdilik önlenmiştir. Ancak Avrupalı güçlerin isyan sürecine müdahale etmesi, Yunan meselesine farklı bir statü kazandırmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken Rusya, Osmanlı Devleti'ne bir ultiatom vererek daha önce imzalanmış Bükreş Antlaşmasının uygulanma biçimine itirazlarda bulunmuştur. Osmanlı Devleti, Yunan isyanını yeni bastırışken dışarıdan yeni bir meselenin patlak vermesini önlemek için Rusya ile 1826 Akkerman Antlaşmasını imzalamıştır. Rusya bu antlaşma ile "*Osmanlı Devleti'nin limanlarında Rusya'nın gemileri bir takım ticari haklar*" elde etmiştir.⁸³ Akkerman Antlaşmasıyla, Türk Boğazlarından ticari maksatlı geçiş trafiği ile Karadeniz'de özgürce ticari faaliyetlerde bulunma imtiyazı netleşmiş, hatta belirginlik kazanmıştır.⁸⁴

Akkerman Antlaşmasından sonra Avrupalı güçler, 6 Temmuz 1827'de Yunan meselesi gündemiyle Londra'da bir araya gelmişlerdi. Toplantıya katılan devletler, yaptıkları müzakerelerin sonunda özerk bir Yunanistan'ın kurulması için anlaşmışlardı.⁸⁵ Ancak Osmanlı Devleti, Londra uzlaşısında ittifak edilmiş kararları, iç işlerine müdahale olarak gördüğünden bu istekleri reddetmiştir.⁸⁶ Osmanlı Devleti'nin bu tavrından hemen sonra Fransa, Rusya, İngiltere birleşik donanması, Navarin limanında demirlenmiş müttefik Osmanlı-Mısır donanmasına saldırarak yakmıştır. Üç devlet bu fiili işlediği gün bağımsız Yunanistan'ın kurulduğunu da

⁸² Acar, a.g.m., s.114.

⁸³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam – ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856))*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, 5. Cilt, 4. Baskı, s.115-116.

⁸⁴ İslam Ansiklopedisi, Kemal Beydilli, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, "Boğazlar Meselesi" maddesi, s.266.

⁸⁵ Acar, a.g.m., s.115.

⁸⁶ Kurat, a.g.e., s.118.

bütün kamuoyuna deklare etmişlerdir.⁸⁷ Osmanlı Devleti, bu olay sonrasında İngiltere, Fransa ve Rusya ile olan siyasi münasebetini koparmıştır. Aslında İngiltere-Fransa kanadı, Osmanlı Devleti ile savaş yapma arzusunda değildiler. Lakin Rus kanadı, Londra’da ittifakla alınan hükümlerin Bab-ı Âli’ye tasdiki için savaşın zorunlu olduğunu düşünmekteydi. Bu politik düşünceden hareketle Rusya, Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir. Rus birlikleri, 20 Ağustos 1829’da Edirne’yi işgal edince, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Antlaşması yapılmıştır.⁸⁸ Edirne Antlaşmasının boğazlar maddesine göre; Osmanlı Devleti ile barış durumunda olan her devletin ticaret gemileri, boğazlardan geçebilecekti. Bu hüküm, Osmanlı Devleti tarafından taahhüt edilmiştir. Böylece barış dönemlerinde her iki boğazın da bütün devletlerin ticari gemilerine açık olma ilkesi ilk defa Edirne Antlaşmasıyla uluslararası sorumluluk vasfına kavuşmuştur.⁸⁹

2.2.8. Hünkâr İskeleyi Antlaşması ve Boğazlar

Mehmet Ali Paşa, Navarin olayı sonrasında Osmanlı Devleti’nden habersiz, tamamen kendi inisiyatifiyle İngilizlerle bir antlaşma yaparak Mora’daki birliklerini geri çekmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nden Yunan isyanı sürecinde uğradığı kayıplara karşılık da Suriye’nin kendisine bırakılmasını istemiştir. Talebinin Bab-ı Âli tarafından reddedilmesi üzerine ise Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa’yı birliklerinin başında Suriye’ye sevk etmiştir.⁹⁰ Osmanlı birlikleri, Mehmet Ali Paşa kuvvetlerini Suriye’de karşıladıysa da başarılı olamayarak mağlup olmuşlardı. Bu harekât neticesinde Suriye tamamen Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin eline geçmiştir. Böylece Anadolu istikametinde Mehmet Ali Paşa’ya engel çıkaracak bir güç kalmamıştı. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, ikinci kez Osmanlı Devletinden Suriye’yi istemiş, teklifinin kabul edilmesi durumunda birliklerini geri çekeceğini söylemiştir. Lakin Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa’nın bu isteğini de reddetmiştir. Ek olarak Mısır kuvvetlerinin üzerine taze Osmanlı birlikleri sevk edilmiştir. Ancak taze Osmanlı birlikleri de İbrahim Paşa kuvvetleri karşısında varlık gösteremeyip Konya mevkiinde mağlup olmuşlardı. Artık Mısır kuvvetleri için İstanbul yolu

⁸⁷ Mehmet Maksudoğlu, *Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999, 1. Baskı, s.266.

⁸⁸ Dördüncü, a.g.m., s.83.

⁸⁹ İnan, a.g.e., s.10.

⁹⁰ İslam Ansiklopedisi, Muhammet Hanefi Kutluoğlu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa” maddesi, s.63.

müdafasız, rahat yürünecek bir hale gelmişti.⁹¹ İbrahim Paşa birliklerini durduramayan Sultan II. Mahmut, Avrupalı devletlerden yardım alabilmek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Sultan II. Mahmut'un bu girişimine Rusya dışındaki devletlerden beklenen destek gelmemiştir.⁹² Oysa Rus Çarı II. Nikola, daha Konya mağlubiyeti yaşanmadan evvel Osmanlı Devleti'ne destek teklifini sunmuştu.⁹³ Hatta bu yardımın daha içeriği tespit edilmemiş iken Rus menşeli bir filo, 20 Şubat 1833 tarihinde boğazdan geçerek Büyükdere kıyılarına demir dahi atmıştı. Rusya'nın bu girişimi, Avrupa devletlerini tedirgin etmiştir. Mehmet Ali Paşa olayında şimdiye kadar pasif bir politika izleyen İngiltere ve Fransa, Rusya'nın bu son hamlesi üzerine Mısır meselesini çözmek için harekete geçmek zorunda kalmışlardı. Gerek İngiltere gerekse Fransa, Osmanlı Devleti ile uzlaşması için Mehmet Ali Paşa'yı baskı altına almışlardı. Baskılara daha fazla dayanamayan Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti ile Kütahya Antlaşmasını imzalamıştır. Ancak bu antlaşma Osmanlı Devleti'ni yeterince tatmin etmemiştir. Bu güvensizlik ikliminde Osmanlı Devleti, Rusya ile de Hünkâr İskelesi Antlaşmasını yapmıştır.⁹⁴ 8 Temmuz 1833'de imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rus desteği teminat altına alınmıştır. Hünkâr İskelesi Antlaşması altı açık, bir gizli maddeden oluşmaktaydı.⁹⁵ Gizli madde de boğazlara yönelik tanımlanmış perspektif şöyle idi: Osmanlı Devleti'ne askeri maksatlı desteği sadece Rusya verecek, buna karşılık Osmanlı Devleti de Rusya'nın olur vermediği yabancı savaş gemilerine boğazları kapatacağı.⁹⁶ Böylece Rusya, çıkacak bir savaşta Osmanlı Devleti'ne vereceği destek karşılığında yabancı ülkelerin harp filolarına Çanakkale Boğazını kapalı tutmayı Osmanlı Devleti'ne Hünkâr İskelesi Antlaşmasıyla kabul ettirmiştir.⁹⁷

2.3. Sözleşmeli Kapalılık Dönemi (1841 – 1923)

2.3.1. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi

Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yardım maksatlı yaptığı Hünkâr İskelesi Antlaşması, Rusya'ya boğazlar üzerinde geniş bir nüfuz tesis etme fırsatı vermiştir. Ancak boğazlar bölgesinde Rusya lehine gelişen bu iklim, Avrupa devletlerini ziyadesiyle endişelendirmiştir. Rusya, Hünkâr İskelesi Antlaşmasından dolayı

⁹¹ Armaoğlu, a.g.e., s.210-211.

⁹² İnan, a.g.e., s.10-11.

⁹³ Kurat, a.g.m., s.60

⁹⁴ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 3. Baskı, 1985, s.129-130.

⁹⁵ Dördüncü, a.g.m., s.84.

⁹⁶ Danişmend, a.g.e., s.119.

⁹⁷ Şener, a.g.m., s.475.

kendisine karşı oluşan bu olumsuz atmosferi dağıtmak için Mısır sorunun çözümünde Avrupalı güçlerle birlikte hareket etmeye karar vermişti. Bu doğrultuda Rusya, İngiltere, Prusya, Avusturya, Mısır sorununun çözümü için Londra’da bir araya gelmişlerdi. Toplantının bitiminde alınan kararları ihtiva eden Londra Antlaşması imzalanmıştır. Ertesi yıl bu konsorsiyuma, Fransa ve Osmanlı Devleti’nin de katılmasıyla bu sefer, boğazlarla ilgili önemli kararların alındığı Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır (13 Temmuz 1841). Boğazlar Sözleşmesi, dört maddeden oluşmaktaydı.⁹⁸ Söz konusu maddelerde boğazların yeni rejimi şu şekilde tanzim edilmiştir:

- 1- Osmanlı Devleti barış halinde bulunduğu sürece, eskiden beri uyguladığı gibi, hiçbir yabancı savaş gemisini Boğazlardan geçirtmemeyi kabul ediyordu. Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya devletleri de bu kurala uyacaklarını taahhüt ediyorlardı.
- 2- Osmanlı Devleti, eskiden olduğu gibi, dost devlet elçilerinin hizmetinde bulunan hafif savaş gemilerine, Boğazlardan geçmeleri için izin verebilecekti.
- 3- Padişah, Osmanlı Devleti ile dostluk ilişkileri içinde bulunan bütün devletleri, bu antlaşmaya uymaya çağıracaktı.
- 4- Antlaşma, en geç iki ay içerisinde onaylanacaktı ve antlaşmada imzası bulunan devletler, saptanan koşulların uygulanmasını taahhüt ediyorlardı.⁹⁹

Boğazlar Sözleşmesiyle hem Çanakkale Boğazı hem de İstanbul Boğazı barış dönemlerinde bütün devletlerin ticari gemilerine açık olacaktı. Yine aynı boğazlar, bütün güçlerin savaş filolarına ise kapanacaktı.¹⁰⁰ Boğazlar Sözleşmesi, Rusya’nın Hünkâr İskelesi Antlaşmasıyla boğazlarda kurduğu ferdi kontrol dönemini sona erdirmiştir. Boğazlar, tarafsız bir statüye kavuşturulmuştur.¹⁰¹ Boğazların kapalılığı ilkesi, uluslararası bir kapsama evrilmiştir. Daha önce hem Çanakkale Boğazı’ndan hem de İstanbul Boğazı’ndan geçişler, Osmanlı Devleti ile muhatap olduğu devlet arasında yapılan ikili sözleşmelerle belirlenirken bundan sonra geçişlerde belirleyici faktör, uluslararası antlaşmalar olacaktı.¹⁰² Osmanlı Devleti, bu antlaşmanın imzalandığı dönemde zayıf bir görüntü verdiği için Boğazlar Sözleşmesi’ni menfaatlerine uygun bir metin olarak görmüştür. Nitekim İstanbul ve boğazlar üzerinde Rus nüfuzunu hissetmektense Avrupalı devletlerin ortak garantisi, Bab-ı Âli çıkarları için daha tercih edilen bir seçenektir.¹⁰³

⁹⁸ Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, 6. Cilt, s.2975.

⁹⁹ Uçarol, a.g.e., s.143.

¹⁰⁰ İnan, a.g.e., s.15.

¹⁰¹ Kaya, a.g.m., s.595.

¹⁰² Beydilli, a.g.m., s.267.

¹⁰³ Karal, a.g.e., s.209.

2.3.2. Paris Barış Antlaşması ve Boğazlar

Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden sonraki on yıl da boğazlar ile ilgili herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Ancak bu patırtısız rehabet dönemi Kırım Savaşı'nın (1853-1856) başlamasıyla son bulmuştur. Fransa ile Rusya, Kudüs şehrinde bulunan kutsal mekanların tadilatı için öteden beri çetin mücadele içindeydiler. İki ülke arasındaki bu çekişmeye 1850'lili yıllarda İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin de katılmasıyla yeni bir savaşın çıkması kaçınılmaz olmuştur.¹⁰⁴ Osmanlı Devleti, bu savaş için tam hazırlık yapamadığından Çanakkale Boğazı'nda konuşlanmış İngiltere ve Fransa filolarından Karadeniz'e intikal etmelerini istemiştir. Osmanlı Devleti'nin talebi üzerine hareket eden İngiltere ve Fransa filoları Çanakkale Boğazı'nı geçerek Beykoz limanına doğru dümen kırmışlardı. Bu arada Osmanlı birliklerinin 23 Ekim 1853'de Rusya'ya saldırmasıyla Kırım Savaşı başlamıştır. Bir tarafta İngiltere, Fransa, Osmanlı Devleti diğer tarafta ise yalnızca Rusya bulunmaktaydı.¹⁰⁵ Rus filosu, Kasım 1854'de ani bir hücumla Sinop'ta demirli halde bulunan Osmanlı donanmasını yakmıştır. Sinop baskınına rağmen savaşın gidişatı Rusya aleyhinde seyir etmekteydi. Ancak Eylül 1855'de Sivastopol'ün elden çıkışı, Rusya'yı barış yapmak zorunda bırakmıştır.¹⁰⁶

Kırım Savaşı'nı sona erdirecek Paris Kongresi, 25 Şubat 1856'da toplanmıştır. Taraflar Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya ile Piyemonte'den oluşmaktaydı. Ülkeler arasındaki müzakerelerin 30 Mart 1856'da sona ermesiyle 34 maddeden oluşan barış metni imzalanmıştır. Paris Barışı'nın boğazları ilgilendiren hükümleri şunlardı:

“1- Boğazların kapalılığına dair 1841 Londra Antlaşması aynen yürütülecekti.

2- Karadeniz tarafsız duruma getirilecek, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık, fakat savaş gemilerine sürekli olarak kapalı olacak, kıyılarında hiçbir tersane bulunmayacaktı.”¹⁰⁷

Paris Antlaşması ile boğazlarda daha önce 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesiyle tesis edilen statüko aynen korunmuştur. Tek değişiklik, Karadeniz'in artık tarafsız bir mahiyete kavuşturulmuş olmasıydı. Yine Karadeniz, bu antlaşmayla

¹⁰⁴ Erdoğan Keleş, “Kırım Savaşında (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 23, 2008, s.160.

¹⁰⁵ Özgür Yıldız ve Canan Karaçağıl, “Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme (1853-1856)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5 Issue 1, 2012, s.279.

¹⁰⁶Kurat, a.g.e., s.73-74.

¹⁰⁷Uçarol, a.g.e., s.160-161.

her bir devletin ticari gemilerine açık hale getirilmiştir. Paris Antlaşması'nda göze çarpan en önemli ayrıntı ise Karadeniz'in bütün devletlerin savaş filolarına sürekli olarak kapatılmış olmasıydı. Bu kural aynı zamanda Karadeniz'e kıyı devletleri de kapsamaktaydı. Böylece Rusya ile Osmanlı Devleti'nin kıyılarda askeri amaçlı tersaneler vücuda getirmesi önlenmiştir. Ancak hem Osmanlı Devleti'ne hem de Rusya'ya kıyı bölgelerinin işini görecek kadar hafif savaş gemisini Karadeniz'de istihdam etme hakkı verilmiştir. Karadeniz'de istihdam edilecek hafif savaş filolarının tür ve mevcutları da yine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında aynı gün imza edilen "*Rusya ile Paris Antlaşması*" 'nda açıkça tespit edilmiştir. Aynı gün imzalanmış bir diğer antlaşma olan "*Paris Boğazlar Sözleşmesi*" 'de söz konusu ana antlaşmayı destekleyen bir metindi.¹⁰⁸ Osmanlı Devleti, Paris Antlaşması ile Rusya tehlikesini bir müddet ertelemiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin elde ettiği en önemli kazanç ise Rusya'nın Karadeniz'de kurmuş olduğu hakimiyetin geçici de olsa şimdilik ortadan kalkmış olmasıydı.¹⁰⁹

2.3.3. 1871 Londra Boğazlar Sözleşmesi

Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan Paris Antlaşması, Rusların Karadeniz'de tesis ettiği hâkimiyet düzenini tam manasıyla bozmuştu. Ancak Rusya'yı asıl endişelendiren gelişme, Sultan Aziz'in denizlerde başlattığı reformist hamlelerdi. Sultan Aziz, kısa zaman içinde kurduğu filolar ile bahriye sahasında Osmanlı Devleti'ni İngiltere'den sonra ikinci sıraya yükseltmiştir. Osmanlı bahriyesindeki bu atılımları, pek tabii Ruslar yakından takip etmekteydi. Bu arada Rus siyasilere de Karadeniz'in tarafsızlığına son vermek için gerekli zamanı kollamaktaydı. 1870 Alman-Fransız Harbi, Ruslara beklediği bu fırsatı vermiştir. Rus yönetimi bu savaşın atmosferinde Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletlere Karadeniz'in tarafsızlığını artık tanımadığını bildirmiştir.¹¹⁰ Rusya'nın bu şok edici açıklaması üzerine devletler, süreci yeniden değerlendirmek için Londra'da bir araya gelmişlerdi. 1871'de Londra'da yapılan bu toplantıya Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya, Prusya ile İtalya gibi devletler katılmıştır. Gündem, Rusya'nın son çıkışı üzerine Karadeniz'in statüsünü yeniden değerlendirmektir. Toplantıya katılan devletler, sürecin sonunda boğazlara ilişkin yeni hükümleri içeren

¹⁰⁸ İnan, a.g.e., s.15-16.

¹⁰⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.261.

¹¹⁰ Danişmend, a.g.e., s.233.

1871 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamışlardı.¹¹¹ Bu sözleşmenin hükümleri, şu maddelerden oluşmaktaydı:

“1- Paris Antlaşmasının, Rusya'nın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmasını ve tersane yapmasını önleyen hükümleri kaldırılıyordu.

2- Boğazların kapalılığı ilkesi, Paris Antlaşmasındaki şekli ile korunacaktı. Gerektiğinde Osmanlı Devleti, boğazları, müttefiklerine ve dost devletlerin savaş gemilerine açabilecekti.

3- Eskiden olduğu gibi, Karadeniz, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olacaktı”.¹¹²

1871 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümlerini geniş bir bakış açısıyla ele alıp yorumlarsak saptadığımız ilk tespit, Karadeniz'in tarafsızlığı ve askerden arındırılma hükümleri tamamen geçerliliğini yitirmiştir. Rusya ile Osmanlı Devleti'ne Karadeniz'de tersane inşası ile donanma bulundurma yetkisi yeniden tanınmıştır. Yine sözleşmeye göre hem İstanbul Boğazı hem de Çanakkale Boğazı, barış zamanlarında her devletin ticari gemilerine açık olacak, savaş gemilerine ise kapalı kalacaktı.¹¹³

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda geleneksel adı ile 93 Harbinde Osmanlı Devleti, Rusya karşısında ağır bir mağlubiyete uğramıştır.¹¹⁴ Savaşın sonunda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Ayestefanos Antlaşması'nın 24. maddesinde savaş ve barış dönemlerinde boğazların, Rusya limanlarına gelen ve bu limanlardan geri dönen tarafsız ülkelerin ticari geçişlerine açık olmasına karar verilmiştir. Ancak Avrupalı devletler, Ayestefanos Antlaşması'na itiraz ederek bu antlaşmayı kabul etmeyeceklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki sorunun çözümü için diğer devletlerin de katılımıyla Berlin'de bir konferans yapılmıştır. Konferansın sonucunda 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır.¹¹⁵

Berlin Antlaşması ile boğazlarda daha önce tesis edilen rejim aynen korunmuş, 13 Mart 1871 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nde geçen hükümlerin yürürlükte olduğu

¹¹¹ M. Deniz Vank, *Boğazların Hukuki Rejimi ve Türk Boğazları*, Ankara: Us – A Yayıncılık, 1998, 1. Baskı, s.47.

¹¹² Uçarol, a.g.e., s.256.

¹¹³ İnan, a.g.e., s.17.

¹¹⁴ Beydilli, a.g.m., s.268.

¹¹⁵ Acar, a.g.e., s.121-122.

bir kez daha vurgulanmıştır. Böylece boğazlarda tesis edilen statü, dönemsel itirazlara rağmen I. Dünya Savaşına kadar muhafaza edilmiştir.¹¹⁶

2.3.4. I. Dünya Savaşı ve Boğazlar

I. Dünya Savaşı, 28 Haziran 1914'de Avusturya veliahdı Ferdinand'ın eşiyle birlikte çıktıkları Saraybosna seyahatinde bir Sırp tarafından öldürülmesiyle başlamıştır. Başlangıçta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, bu talihsiz fiili işleyen kişinin teslimi için Sırbistan'a bir müddet zaman tanımıştır. Ancak Sırbistan'ın olumsuz cevabı üzerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 28 Temmuz'da Sırbistan'a resmen savaş ilan etmiştir. Her iki devletin yanına yeni ülkelerin de katılmasıyla bu savaş, bir anda bütün Avrupa'yı içine alan kapsamlı bir savaşa dönüşmüştür.¹¹⁷

Osmanlı Devleti, savaşın başlamasıyla birlikte birtakım önlemler almada hızlı hareket etmiştir. Söz konusu bu önlemlerden boğazlara ilişkin tedbir ise 5 Ağustos tarihinde Çanakkale Boğazı ile İstanbul Boğazı'na mayınların dökülmesi olmuştur. Boğazlarda sadece dost ülke filolarının serbest bir şekilde geçebileceği hususi geçit sahaları ve alanlar bırakılmıştır.¹¹⁸ Osmanlı Devleti, savaşın patlak vermesi sonrasında bulunduğu bölgenin jeopolitiği nedeniyle her iki bloğa dahil olmak için birtakım girişimlerde de bulunmuştur. İlk yoklanan taraf, İtilaf Devletleri bloğu olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletlerine yaptığı müttefiklik teklifi, bu bloğa mensup devletler tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, aynı teklifi İttifak Devletlerine götürmüştür. Bu grubun taşıyıcı ülkesi olan Almanya'nın, Osmanlı Devleti'nin teklifine olumlu yaklaşması üzerine 27 Temmuz günü, iki ülke arasında yapılacak ittifakın müzakereleri başlamıştır. Müzakerelerde her iki tarafında uzlaşması sonucu 2 Ağustos 1914'de Osmanlı Devleti ile Almanya arasında şimdilik gizli kalacak ittifak antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti, bu antlaşmayı imzalayarak savaşın taraflarından biri olmuştur. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile Almanya arasında yapılan ittifaktan habersizdi. İtilaf Devletleri, bu savaşta Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını arzu etmekteydiler. Çünkü Osmanlı

¹¹⁶ Beydilli, a.g.m., s.268.

¹¹⁷ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No. 369, 1975, 1. Baskı, s.214.

¹¹⁸ Ali Satan, *100 Soruda I. Dünya Savaşı*, İstanbul: Rumuz Yayınları, 2016, 2. Baskı, s. 29.

Devleti savaşa katılmayıp tarafsız kalırsa, İtilaf Devletleri boğazlardan özgürce geçerek müttefikleri Rusya'ya yardım götürebileceklerdi.¹¹⁹

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasından hemen sonra İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazı'nı bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerine kapatmıştır. Bu arada ağustos ayında yaşanan bir gelişme, boğazlarda evvelce kurulmuş olan rejimin tamamen bozulmasına neden olmuştur.¹²⁰ Osmanlı Devleti ile Almanya arasında imzalanan ittifak antlaşmasından bir hafta sonra İngiliz donanmasının takibinden kaçan Gooben ve Breslau adlı iki Alman gemisi Çanakkale Boğazı'nın önüne gelmişti. Çanakkale Boğazı'nı geçen bu gemiler yollarına devam ederek Marmara Denizi'ne girmişlerdi.¹²¹ Gemiler, deniz yolculuğunun ardından 12 Ağustos'ta İstanbul'a ulaşmıştır. Osmanlı sularında yaşanan bu hadise kısa sürede uluslararası bir meseleye neden olacaktı. Çünkü Osmanlı Devleti hali hazırda tarafsız bir ülke konumunda olmasına rağmen savaşın tarafı olan devletlerden Almanya'nın savaş gemilerine boğazları açmıştı. İtilaf Devletleri, son gemi olayından dolayı Osmanlı Devleti'ne tepki göstererek bu durumu protesto etmişlerdi. Osmanlı Devleti ise bütün tepkileri savuşturmak için hummalı bir plan üzerinde çalışmaktaydı. Neticede Osmanlı bürokratlarının ortaya koyduğu çözüm, iki geminin satın alınması olmuştur. Osmanlı Devleti'ne sığınan bu gemilerin satın alındığı, İtilaf Devletlerine bildirilmiştir. Satın alınan bu gemilere, Türk bayrağı çekildiği gibi Türk zabıtlar ve mürettebat ekibi bindirilerek sembolik bir program dahi yapılmıştır. Akabinde gemilerden Gooben'e Yavuz, Breslau'ya Midilli adları verilmiştir.¹²² Karadeniz'e çıkan Yavuz ve Midilli'nin Rus limanlarını bombardıman etmesiyle Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na resmen girmiştir.¹²³

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına girmesiyle boğazlara ait olan sözleşme tek taraflı olarak kaldırılmıştır. Bu arada boğazları açık denizlere inmenin ilk basamağı olarak gören Rusya, I. Dünya Savaşı ile birlikte hem Çanakkale Boğazı'nın hem de İstanbul Boğazı'nın kendisine verilmesini müttefiklerinden istemiştir.¹²⁴

¹¹⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914 – 1980*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983, 1. Baskı, s. 108 – 109.

¹²⁰ Şener, a.g.m., s. 482.

¹²¹ Salih Kış, "Birinci Dünya Savaşının Seyrini Değiştiren Gooben ve Breslau Gerçeği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Cilt:15 Sayı:22, 2017, s. 68 – 69.

¹²² Necmettin Alkan, *İmparatorluğun Son Savaşı Birinci Dünya Savaşına Neden ve Nasıl Girdik?* İstanbul: Timaş Yayınları, 2020, 1. Baskı, s.157 – 159.

¹²³ Vank, a.g.e., s.48.

¹²⁴ Acar, a.g.m., s.123 – 124.

Rusya'nın bu talebi, 4 Mart 1915'de İngiltere ve Fransa nezdinde bir nota ile resmiyete dahi dökülmüştür. Söz konusu notanın içeriği şöyle idi:

... Olayların son gidişi Majeste İmparator Nikola'ya şu düşüncüyü vermiştir: İstanbul ve boğazlar sorunu Rusya'nın yüzlerce yıllık dileklerine göre kesin bir biçimde çözümlenmelidir. İstanbul kentini, Boğaziçi'nin, Marmara Denizinin ve Çanakkale Boğazı'nın batı kıyılarını keza Enos – Midya çizgisine kadar Güney Trakya'yı Rus İmparatorluğu toprakları içine sokmayacak olan her çözümlenme biçimi ne yeter ne de sürekli olabilir. ... İmparatorluk hükümeti yukarıda anılan düşüncelerin bağlaşıp iki devletçe iyi bir kabul göreceğini umar.¹²⁵

Rusya'nın, boğazların idaresi hakkında bu denli acele etmesinde etkili olan gelişme, İngiltere ile Fransa'nın birlikte planladıkları Çanakkale harekatıydı. Çünkü İngiltere ile Fransa birlikleri, Çanakkale harekâtında başarılı olurlarsa her iki boğaz da doğrudan İngiltere'nin denetimine girmiş olacaktı. Bu nedenle Rusya, Çanakkale harekâtının başarıya ulaşmasından evvel notada yer alan isteklerinin yerine getirilmesini istemiştir. İngiltere ile Fransa, Rusya'nın bu talebini ilk önce tepkiyle karşılamışlardı. Ancak daha sonra Rusya'nın, Almanya ile yapacağı bir barış ile savaştan çekilme riskini göz önüne alarak Rusya'nın talebini kabul etmişlerdi. Bu doğrultuda Rusya, İngiltere, Fransa arasında gizli bir muahede olan Boğazlar Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre savaş sonrasında İstanbul ile boğazlar Rusya'ya verilecekti.¹²⁶

Rusya'nın talebi, her ne kadar müttefikleri tarafından yerine getirilmiş ise de boğazlar üzerinde kurulacak Rus hâkimiyetinin önüne geçmek için 18 Mart 1915'de İngiltere ile Fransa, Çanakkale harekâtını başlatmışlardı. Bu hareketin ilk safhası denizden, ikinci safhası ise karadan yapılmıştır.¹²⁷ İtilaf birlikleri her iki safhada da Osmanlı kuvvetleri karşısında mağlup olmaktan kurtulamamıştır. Çanakkale Savaşları'nda canı pahasına mücadele veren 250 bin Türk askeri şehit düşmüştür. Ancak İtilaf kuvvetlerinin boğazlardan geçişine izin verilmemiştir.¹²⁸

1917'e gelindiğinde savaşın gidişatında iki taraf içinde ne mağlubiyetten ne de galibiyetten yana bir iklim hakimdi. Sürpriz olan gelişme aynı yılın şubat ayında yaşanan ihtilalle Çarlık Rusya savaştan çekilmiştir. İtilaf Devletleri için Çarlık Rusya'nın savaştan çekilmesi, hiçte iyi bir gelişme değildi. Ancak İtilaf bloğu bu eksilmeye kısa sürede çözüm üreterek, Rusya'dan boşalan alan ABD ile

¹²⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi 1914 – 1918 Genel Savaşı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: 3 Kısım: 2, 1983, s. 112.

¹²⁶ Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, 1973, s. 230.

¹²⁷ İnan, a.g.e., s.20.

¹²⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.113 – 114.

doldurulmuştur. ABD'nin 2 Nisan 1917'de İtilaf Devletleri safında I. Dünya Savaşı'na girmesiyle savaş sona ermiştir. Bu arada ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918'de kongrede dört yıldan beridir savaşla meşgul dünyaya yeni bir barış konsepti sunmuştur. Wilson'un estirdiği bu barış rüzgarından başta Osmanlı Devleti olmak üzere savaştan mağlup ayrılan İttifak Devletleri büyük beklenti içindeydiler. Dünya'ya barışı vadeden Wilson'un konsepti 14 maddeden oluşmaktaydı. Bu 14 madde arasında boğazlar meselesine ilişkin ise "Çanakkale Boğazı'nın devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olması ve bu durumun milletlerarası garanti altına alınması" hükmüne yer verilmiştir.¹²⁹

2.3.5 Mondros Ateşkes Antlaşması Çerçevesinde Boğazlar

I. Dünya Savaşı bittiğinde Osmanlı Devleti'nin de yer aldığı İttifak Devletleri, oldukça sarsıcı ve yıkıcı bir mağlubiyete uğramıştır. Savaşın genel seyrine bakıldığında her ne kadar Osmanlı Devleti, bir kısım başarılar kazanmış olsa da dahil olduğu İttifak bloğunun yenilgisi, kendisinin de mağlup sayılmasına neden olmuştur.¹³⁰ Mütareke için gerekli zemini yoklayan Osmanlı Devleti'ne bu iş için General Townshend yardım etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yaptığı mütareke teklifi, İngiltere'nin Akdeniz Donanma Komutanı Amiral Calthorpe tarafından kabul edilmiştir. Mütareke sürecini Osmanlı Devleti adına Rauf Bey yürütecekti. Taraflar arasındaki görüşmelere ev sahipliğini Midilli Adasındaki Mondros limanı yapmıştır. Beş oturumdan oluşan Mondros müzakerelerine 27 Ekim'de başlanılmıştır. 30 Ekim'de müzakere süreci tamamlanmış ve üzerinde anlaşılan 25 maddelik mütareke metni imzalanmıştır. İtilaf Devletleri adına mütareke metnini İngiltere'nin Akdeniz Donanma Komutanı Amiral Calthorpe imzalamıştır.¹³¹ Mütareke metninde boğazlar ile ilgili şu kararlar alınmıştır:

"Madde 1) Boğazların açılması ve Karadeniz'e geçişin temini; Çanakkale ve Boğaziçi istihkamlarının müttefikler tarafından işgali,

Madde 2 ve 3) Boğaz ve denizlerde bulunan bütün torpil ve sairinin yerlerinin bildirilmesi ve toplanılmalarına yardım edilmesi".¹³²

¹²⁹ Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı, 2018, s.15 – 17.

¹³⁰ Acar, a.g.m., s.124.

¹³¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt: 1, 1. Baskı, 1991, s. 17 – 25.

¹³² Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1995, s. 23.

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından bir müddet sonra İtilaf donanması her iki boğazı ve İstanbul'u işgal etmiştir. Mütareke metninde boğazlara ilişkin yeni bir rejim tesisinden bahsedilmemişti. Ancak mütarekenin ilk maddesinde yer alan her iki boğazın da İtilaf güçlerine açılması ile boğaz yakalarındaki askeri karargahların İtilaf birliklerine teslim edileceği hükümleri, boğazlar da yeni bir rejim kurulacağını ilk belirtiyordu.¹³³

2.3.6 Sevr Barış Antlaşması ve Boğazlar

Mondros Ateşkesinden sonra mağlup devletlerle barış sürecini ele almak için Paris'te bir konferans tertip edilmiştir. Paris Konferansı'nda yenik devletlerle barış süreci, Türk sorunu dışında çözüme kavuşturulmuştu. Müttefikler sadece Türk meselesinde ortak bir yol bulamamışlardı. Bunda müttefiklerin Türk topraklarını bölüşmede yaşadıkları anlaşmazlıklar kadar Türk -Yunan Savaşı ile Mustafa Kemal öndeliğinde yeni bir Milli Hareketin doğması da belirleyici olmuştur. Ancak İtilaf Devletleri, San Remo'da tertip ettikleri toplantıda İngiltere'nin Osmanlı Devleti'yle hangi şartlarda barış yapacağını koşullarını kabul etmişlerdi. Mayıs ayında ise (11 Mayıs 1920) barış hükümlerini ihtiva eden söz konusu metin, Osmanlı Devleti'ne sunulmuştur. Adeta bir ölüm fermanı niteliğine sahip olan bu belge, İstanbul Hükümeti tarafından 10 Ağustos 1920'de Sevr şehrinde imzalanmıştır.¹³⁴

Sevr Barış Antlaşması ile boğazlarda uygulanan rejim tamamen değiştirilmiştir. Yeni kurulan boğazlar rejimi, aslında İngiltere'nin boğazlar için sahip olduğu görüşlerin tasdikini ihtiva etmekteydi. Yeni rejimde boğazlar sürekli açık olacak, her ülkenin savaş ve ticaret gemileri hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan boğazlardan geçebilecekti. Söz konusu açıklık ilkesi her dönem için geçerliydi. Barış ya da savaş dönemlerinde bu kaide muntazaman uygulanacaktı. Boğazlar havalisine gelince, Sevr'e göre her iki boğazın çevresi de askerden arındırılacaktı. Boğazlarda tesis edilen bu yeni rejimin kontrol ve denetim vazifesini, geniş yetkilerle donatılmış Uluslararası Boğazlar Komisyonu üstlenecekti. Kurulacak bu komisyonda Türkiye'ye yer verilmemiştir.¹³⁵

Osmanlı Devleti, Sevr Barış Antlaşması ile boğazlara ait bütün kontrol haklarını kurulacak komisyona devretmiştir. Boğazlar Komisyonu vazifesini

¹³³ Kaya, a.g.m., s.597.

¹³⁴ Harry N. Howard, *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913 – 1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Baskı, 2018, s.317 – 320.

¹³⁵ Mahmut R. Belik, *Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü*, İstanbul: Sermet Matbaası, 1962, s.13.

yaparken mahalli yapıdan bağımsız hareket edecekti. Komisyonun kendine has ayrı bir bayrağı olacağı gibi hususi bir bütçe de oluşturabilecekti. Hatta bazı durumlarda gerekirse hususi polis birliği dahi vücuda getirme hakkına sahipti. Sevr metninde göze çarpan en önemli nokta komisyonun sorumlu olduğu sahalardı. Öyle ki komisyona idare etmesi için yetki verilen sınırlar; Çanakkale, Marmara ve her iki boğaz girişinin 3 mil derinliğinden başlayarak karşılıklı havali arasında yer alan sulardan oluşmaktaydı. Özetle Boğazlar Komisyonu'nun, yalnızca sularda değil boğazları çevreleyen topraklar üzerinde de söz söyleme yetkisi bulunmaktaydı.¹³⁶ İstanbul Hükümeti'nin imzaladığı Sevr Barış Antlaşması, Mustafa Kemal liderliğinde bağımsızlık mücadelesi vermekte olan Ankara Hükümeti tarafından yok sayılmıştır.¹³⁷

İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında bu gelişmeler yaşanırken Anadolu'da ise Mustafa Kemal önderliğinde bağımsızlık hareketinin temelleri atılmıştır. Gün geçtikçe kuvvetlenen Milli Bağımsızlık Hareketi, İstanbul'daki hükümet üzerinde de politik baskılar meydana getirmekteydi. Bu baskıların bir neticesi olarak İstanbul'da daha önce kapatılmış olan Meclis-i Mebusan yeniden açılmıştır.¹³⁸ Açılan bu meclis, 12 Ocak 1920'de ilk çalışmasını gerçekleştirmiştir. İşgalci güçlerin gölgesi altında onurlu bir sınav veren Mebusan Meclisi, Millî Mücadelenin kılavuzu olan Misak-ı Milli'yi kabul etmiştir. 28 Ocak'ta ilan edilen Misak-ı Milli belgesi, en geniş yorumuyla Erzurum ile Sivas Kongrelerinde alınan kararların kapsamlı bir yansımasıydı. Misak-ı Millî metninde boğazlar meselesi, 4. madde de ele alınmıştır. Bu maddeye göre; Marmara Denizi'nin tehditlerden korunması şartıyla her iki boğazdan her ülkenin geçişini, alakadar devletlerle birlikte alınan kararlar belirleyecekti.¹³⁹

Öte yandan Çarlık Rusya'nın yıkılmasından sonra iş başına gelen SSCB¹⁴⁰ Yönetimi, sefelinin aksine boğazların Türk idaresinde bulunmasını savunmaktaydı. Buna kanıt olarak SSCB'nin Misak-ı Millî'yi kabul etmesi gösterilmektedir. Yine Ankara Hükümeti ile SSCB arasında imzalanan 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'nın 5. maddesinde, buna ilaveten 13 Ekim 1921'de SSCB'nin uydusu konumundaki Kafkas Cumhuriyetleriyle Ankara Hükümeti arasında yapılan Kars

¹³⁶ İnan, a.g.e., s.23.

¹³⁷ Şener, a.g.m., s.484.

¹³⁸ Kaya, a.g.m., s.598-599.

¹³⁹ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 3. Baskı, 2013, s.11.

¹⁴⁰ SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği).

Antlaşması'nın 9. maddesinde, boğazlar ele alınırken Ankara'nın tezleri savunulmuş ve desteklenmiştir.¹⁴¹

1922 yılına gelindiğinde Milli Bağımsızlık Hareketinin en önemli görevi, Yunan istilasını esir ettiği Batı Anadolu ile Trakya havalisinden süpürüp atmaktı. Bu hedef doğrultusunda yapılan Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve devamındaki Büyük Taarruz harekâtında arzu edilen başarı kazanılmıştır. İşgal ettiği bölgelerden çekilen Yunan birliklerini takip eden Türk kuvvetleri, 9 Eylül'de İzmir'e girmiştir. Türk birlikleri karşısında yapacak bir şeyi kalmayan Yunan kuvvetleri İzmir'i boşaltmak zorunda kalmıştır. Böylece Anadolu'da üç yıldır devam edegelen Yunan işgal devri sona ermiştir.¹⁴²

¹⁴¹ Mehmet Kayıran ve Mustafa Yahya Metintaş, “Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Döneminde Türk Boğazları ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, s.30-31.

¹⁴² Oral Sander, *Siyasi Tarih (İlk Çağlardan 1918'e)*, Ankara: İmge Kitabevi, 24. Baskı, 2012, s.412.

3. LOZAN BARIŞ KONFERANSI ÖNCESİNDE BOĞAZLAR İLE İLGİLİ YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. Mudanya Mütarekesine Kadar Olan Süreç

Türk ordusunun Anadolu'da Yunan birlikleri karşısında elde ettiği zafer, bilhassa İngiltere'yi telaşa sevk etmiştir. Çünkü Türk ordusunun bir sonraki hedefi olan boğazlar bölgesi İngiliz işgali altında bulunmaktaydı. Türk birliklerinin boğazlar istikametinde ilerlemesi, Çanakkale'de mevzilenmiş İngiliz ordusu için büyük bir tehlikenin habercisiydi. İngiliz Kabinesi, bu son durumu ele almak üzere 7 Eylül 1922 tarihinde bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda İstanbul ile boğazlar bölgesinin her ne pahasına olursa olsun Türk idaresine terk edilmemesi ve de Gelibolu Yarımadası'nın savunulması kararları alınmıştır. Kabine o denli kararlıydı ki gerekirse bu görevi tek başına İngiltere yerine getirecekti.¹⁴³

İngiltere basını ise Türk ordusunun Yunan kuvvetleri karşısında elde ettiği zaferi küçümseyici yayınlar yapmaktaydı. Önde gelen İngiliz gazeteleri, Türk ordusunun kazandığı zaferin Trakya, İstanbul ve boğazlar ile ilgili müttefiklerin sahip olduğu politikalarda herhangi bir değişikliğe neden olmayacağını sütunlarında işlemektedirler. Türk birliklerinin elde ettiği bu başarı kendilerine yeni hareket alanı kazandırmayacak, boğazlar ve Trakya'da tesis edilmiş mevcut statüler aynen muhafaza edilecekti. İngiliz basınına göre sorunlu bu konular, Türklerin askeri mesajlarıyla değil İngiltere'nin temin ettiği uluslararası kararlarla çözüme kavuşturulacaktı.

Türk ordusunun Yunan birlikleri karşısında elde ettiği zafer, SSCB tarafından da yakından izlenmekteydi. Öyle ki SSCB, bu başarıyı Ankara'ya gönderdiği tebrikname ile kutlamıştır. Ankara Hükümeti de mütekabiliyet çerçevesinde SSCB yönetimine bir teşekkürname göndermiştir. İki ülke arasında yazışmalarla tesis edilmeye çalışılan bu dostane iklim, İngiliz basını tarafından Fransa'ya karşı baskı aracı olarak kullanılmıştır. Çünkü Fransa Devleti bu günlerde sessiz kalmakta, İngiltere gibi Türklere karşı askeri seçeneklerde ısrar etmemekteydi. İşte İngiliz

¹⁴³ Salahi R., Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986, s.269-270.

gazeteleri, Türkiye ile SSCB arasındaki yakınlaşma üzerinden Fransa'yı tehdit ederek "Fransa kendisi için boğazlar ile İstanbul'un kıymet-i harbîyesini anladığı gün Şark meselesinde İngiltere'nin politik tutumuna destek verecektir" şantajıyla Fransa'yı İngiltere'nin yanında pozisyon almaya zorlamıştır.¹⁴⁴ Bu spekülasyonlar karşısında İstanbul basını ise Türk tarafının yalnızca barışı arzuladığını ve barış yanlısı olduğunu manşetlerinde işlemiştir.¹⁴⁵

İngiltere'nin blöflerine rağmen Türk birlikleri, Çanakkale istikametinde ileri harekâtına devam etmiştir. Harekât neticesinde Çanakkale hinterlandında yer alan Gemlik, Armutlu ve Mudanya, Yunan birliklerinden geri alınmıştır. Mudanya'nın alınması sırasında bir general, kumandan ve zabıt kimseler ile çok sayıda esir elde edilmiştir. Buna ek olarak lojistik malzemeler de bu harekatta ele geçirilmiştir.¹⁴⁶

İngiltere'nin savaş yanlısı politikalarına rağmen müttefiklerinden gerek Fransa gerekse İtalya, boğazlar meselesinin çözümü için masayı adres göstermiştir.¹⁴⁷ Buna rağmen İngiliz Hükümetinin 15 Eylül'de organize ettiği toplantıda savaş yanlısı tutumun devam ettirilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Söz konusu toplantıda İngiltere'nin Sömürgeler Bakanı Winston Churchill, boğazlar bölgesini Türk ilerleyişine karşı savunmak için İngiltere'ye bağlı dominyon ve ülkelere destek çağrısının yapılmasını söylemiştir. Toplantıda görüş beyan eden Başbakan Lloyd George ise boğazlar bölgesinin kati surette serbest olmasının İngiliz menfaatinin bir gereği olduğunu vurgulayarak gerekirse bu bölgeye ek güç nakledilmesini belirtmiştir. İngiltere ayrıca Balkan Devletlerinden Yunanistan'ın, Romanya'nın ve de Sırbistan'ın bu süreçte kendilerine arzu edilen desteği vereceklerine inanmaktaydı.¹⁴⁸ Özetle İngiliz Kabinesi, 15 Eylül toplantısının devamında yaptığı ek toplantılarda tarafsız bölge olarak ifade edilen boğazlar mevkiinin savunulmasını kararlaştırmıştır.¹⁴⁹

Türk birliklerinin boğazlar yönündeki ilerleyişinden endişelenen Başbakan Lloyd George ile Sömürgeler Bakanı Winston Churchill bir dizi toplantıdan sonra 16-17 Eylül 1922 tarihinde bir nota kaleme almışlardır. Notada boğazların savunulması için dominyonlar göreve davet edilmiştir. İngiltere'nin müttefikleri olan Fransa ile İtalya bu nota karşısında adeta şaşkınlığa uğramışlardır. Çünkü gerek

¹⁴⁴ İstikbal Gazetesi, (15 Eylül 1338), sayı:711.

¹⁴⁵ İstikbal Gazetesi, (17 Eylül 1338), sayı:712.

¹⁴⁶ İstikbal Gazetesi, (15 Eylül 1338), sayı: 711.

¹⁴⁷ İstikbal Gazetesi, (17 Eylül 1338), sayı: 712.

¹⁴⁸ Sonyel, a.g.e., s.270.

¹⁴⁹ İstikbal Gazetesi, (26 Eylül 1338), sayı: 720.

Fransa gerekse İtalya, Türkiye ile savaş değil bir an önce barış yapılmasını savunmaktaydılar.¹⁵⁰

İngiltere, bu nota metninde boğazlara ait sahip olduğu düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur. Notada tartışılmaz, hemfikir olunan hâkim görüş boğazlar bölgesinin savunulmasıydı. İngiltere Hükümeti, menfaatleri gereği boğazların devamlı surette özgür olması için bütün enerjisini sarf edeceğini söylemiştir. İngilizler notada ayrıca diğer ülkeler karşısında Türkiye'yi hedef tahtasına oturtmuştur. Yunan birliklerinin Anadolu'yu tahliye etmesinden sonra kalıcı çözüm için uluslararası bir konferansın toplanması devletler tarafından dile getirilmekteydi. İşte tam da bu noktada İngilizler, notada bütün milletlerin katılacağı bir konferansın aciliyetinin gerekli olduğunu belirtmelerine rağmen Türk ordusunun boğazlar mevkiindeki ilerleyişini tehdit olarak yorumlayıp bu ilerleme devam ettikçe konferansın toplanmasının imkânsız olduğunu söylemiştir. İngiltere açısından bu konferansın toplanabilmesi, Türkiye'nin tarafsız bölgeye saygı duymasına bağlıydı. Sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için de gerekli inisiyatifi alacak kişi olarak Mustafa Kemal Paşa adres gösterilmiştir. İngiltere notada ayrıca Balkan Devletlerini de Türkiye aleyhine kışkırtma arayışı içindeydi. Buna zemin oluşturmak için Türk birliklerinin Trakya'ya hâkim olduktan sonra Bulgaristan ile bir araya gelerek Yunanistan ile Yugoslavya'yı tehdit edeceği şayiaları notada işlenmiştir. İngiltere yaydığı bu asılsız korku ve endişelerle Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya'yı Türk ilerleyişi karşısında kendi yanına, savunmaya davet etmiştir. Bu girişimlerine ek olarak İngilizler, ülkeleri ortak menfaatlerin savunulması kapsamında Şark'a asker göndermeye çağırıyordu. Bu çağrıya ilk icabet eden ülke ise dominyonlardan olan Yeni Zelanda olmuştur.¹⁵¹

İngiltere'nin notada savunduğu bu fikirlere karşın, müttefikleri Fransa ile İtalya kati surette askeri müdahale seçeneğine muhalefet etmekteydi. Her iki devlet de Şark meselesinin çözümünün barıştan geçtiğini bir kez daha yinelemekte, barış içinde siyaset formülünün kullanılmasını hararetle savunmaktaydılar.¹⁵² Öyle ki Fransız basını, ağız birliği etmişçesine “Fransa menafi-i hilafına hareket edecek derecede ileri gitmeyecek ve her türlü sergüzeştten sureti katiye de feragat edecektir” diyerek Türkiye aleyhinde girişilecek bir askeri formüle karşı Fransa Hükümetini şimdiden

¹⁵⁰ Sonyel, a.g.e., s.271.

¹⁵¹ İstikbal Gazetesi, (22 Eylül 1338), sayı: 717.

¹⁵² İstikbal Gazetesi, (26 Eylül 1338), sayı: 720.

uyarmıştır.¹⁵³ Fransa Hükümeti, içerideki bu havanın da tesiriyle Çanakkale ile Anadolu'daki müstakil birliklerine boğazın kuzey hattına çekilme emrini verme sürecini başlatmıştır. Fransa'nın bu hamlesi, İngiltere tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır.¹⁵⁴ Bu arada İngiltere'nin bütün çabalarına rağmen Romanya ile Yugoslavya yardım beklentisine gerekli ilgiyi göstermemiştir. Avusturalya ile Yeni Zelanda gibi ülkeler ise İngiltere'nin yardım teklifine acilen karşılık verdiklerinden bu ülkelerin son kertede tavır değiştirebilecekleri izlenimi hakimdi.¹⁵⁵ Dominyon ülkelerinden olan Hindistan ve Kanada'da yardım teklifini kabul etmemiştir. Diğer dominyonlar ise İngiltere'nin çağrısına cevap dahi vermemiştir. Özetle Lloyd George-Winston Churchill iş birliğinde hazırlanmış olan notaya ülkelerden beklenen karşılık gelmemiştir.¹⁵⁶

İngiltere, bu süreçte asıl darbeyi müttefiklerinden almıştı. Fransa ve İtalya, boğazların askeri seçeneklerle savunulmasına iştirak etmeyeceklerini İngiltere Hükümetine doğrudan bildirmişlerdi.¹⁵⁷ Ayrıca her iki devlet, Türk birlikleri karşısında hazırlıksız yakalanmamak için de 19 Eylül 1922 günü Çanakkale'yi tahliye etmiştir. Böylece İngiliz birlikleri, Türk kuvvetleri karşısında müttefikleri tarafından adeta yalnızlığa itilmiştir.¹⁵⁸ Fransa yönetimi bu girişime ek olarak İngiltere'nin yayımladığı son notaya destek vermediğini göstermek ve de ikili ilişkilerin alt zeminini tesis etmek üzere General Pelle'yi, İzmir'e gitmesi için vazifelendirmiştir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, bu sırada İzmir'de bulunmaktaydı.¹⁵⁹ Fransa tarafından görevlendirilen General Pelle, İzmir'e giderek Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.¹⁶⁰

General Pelle, Fransa'nın İstanbul'da vazife yapan fevkalade komiseri idi. General Pelle, İzmir'de buluştukları Mustafa Kemal Paşa'dan "tarafsız bölge" olarak tanımladıkları havalide Türk birliklerinin girmemesini rica etmiştir. Pelle, ayrıca Franklin Bouillon'unda kendisiyle müzakerelerde bulunmak için gelme arzusunu taşıdığı telgrafı, Mustafa Kemal Paşa'ya takdim etmiştir.¹⁶¹ Mustafa Kemal Paşa, General Pelle'nin tarafsız bölgeye girilmemesi yönündeki isteğine olumsuz bir cevap

¹⁵³ İstikbal Gazetesi, (22 Eylül 1338), sayı: 717.

¹⁵⁴ İstikbal Gazetesi, (24 Eylül 1338), sayı: 718.

¹⁵⁵ İstikbal Gazetesi, (26 Eylül 1338), sayı: 720.

¹⁵⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*, Ankara: Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, s.187.

¹⁵⁷ İstikbal Gazetesi, (20 Eylül 1338), sayı:715.

¹⁵⁸ Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı, s.152.

¹⁵⁹ Sonyel, a.g.e., s.272.

¹⁶⁰ İstikbal Gazetesi, (28 Eylül 1338), sayı:722.

¹⁶¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul: Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser:68, 1. Baskı, 1975, s.284.

vermiştir. Devamında Türkiye'nin daha önce hem fikir olduğu Misak-ı Milli ilkeleri gereğince Türk birliklerinin ilerleyişine devam edeceğini General Pelle'ye söylemiştir. Aslında Mustafa Kemal Paşa, bu görüşmede boğazlar bölgesi için keskin bir tavır ortaya koymamıştı. Buluşmada Boğazlardan serbestçe geçiş fikrine yakın olduklarını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, boğazlar bölgesinin idaresini, Türkiye'nin hakimiyetinden soyutlayıcı bir yorumu çağrıştıran tarafsız bölgeyi ise tanımadıklarını General Pelle 'ye açıkça ifade etmiştir.¹⁶²

3.1.1. 23 Eylül Notası

İngiltere Hükümeti, müttefiklerle ortak bir çözüm üretmek ve Türkiye ile masaya oturulacak konferansın alt yapısını inşa etmek için Dışişleri Bakanı Lord Curzon'u, 19 Eylül 1922 günü Paris'e göndermiştir. Fransa Başbakanı Poincare'nın başkanlığında Paris'te yapılan toplantılarda İngiltere'yi Dışişleri Bakanı Lord Curzon, İtalya'yı ise Paris Büyükelçisi Sforza temsil etmiştir. 20 Eylül'de başlanan bu toplantılar silsilesi, 23 Eylül günü son bulmuştur. Toplantılar sonucunda her üç devletin de uzlaştığı konuların bir metne dökülmesiyle ortaya yeni bir nota çıkmıştır. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın imzaladığı bu nota, 23 Eylül günü İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmiştir.¹⁶³ Notanın bir diğer örneği de Fransa'nın İstanbul fevkalade komiseri General Pelle eliyle Hariciye Nezaretine ulaştırılması için TBMM'nin İstanbul temsilcisine verilmiştir. Adı geçen notada boğazlara ilişkin şu perspektif çizilmiştir:

...Üç hükümet-i müttefika müzakerat-ı sulhiyenin devam ettiği müddetçe hükümet-i müttefikanın müttehiden bi taraf ilan ettikleri mıntıkaya, Ankara Hükümeti ordusunu göndermemek şartıyla Türkiye'nin (Meriç)'e ve (Edirne)'ye kadar Trakya'yı işgal etmek hakkındaki arzusunu müsait bir surette telakki etmekte olduklarını beyan için intihazi fırsat eylerler. Üç hükümet-i müttefika, konferansta işbu hudutların Türkiye'ye iadesine kemali memnuniyetle müzaheret edeceklerdir. Mamafih, Türkiye ile komşularının menafini muhafaza, sulhun idamesi namına temin edilecek bazı menatıkı gayri askeri bir hale ifrağ, Türkiye hakimiyetini sükûnet ve intizam dairesinde iadeten tesis ve nihayet Cemiyet-i Akvam Meclisinin mukarrerat-ı tahtında Çanakkale'nin serbestisini bir suret-i müessire de temin, ... için sulh muahedesinde müşterek bir itilaf ile tedabir-i müttefika ittihaz edilecektir. ... Ankara Hükümeti gerek konferanstan evvel gerek konferans esnasında hükümet-i müttefikanın bi taraf ilan ettikleri mıntıkaya asker göndermemeği, boğazlardan ve Marmara Denizinden mürur etmemeği deruhte edecektir. ...¹⁶⁴

¹⁶² İstikbal Gazetesi, (28 Eylül 1338), sayı:722.

¹⁶³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi (İstiklal Harbinin Son Safhası 18 Eylül 1922: 1 Kasım 1923)*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 4. Kitap, 1969, s.39-40.

¹⁶⁴ İstikbal Gazetesi (29 Eylül 1338), sayı:723.

Notada görüldüğü üzere İngiltere, Fransa ve İtalya, barış müzakerelerinin devamı süresince tarafsız bölge ilan edilen havaliye yönelik Türk birliklerinin ileri harekâtını durdurması karşılığında Edirne dahil Meriç'e kadar olan Trakya havalisini Ankara Hükümeti'ne vermeyi vaat etmişlerdi. Ayrıca notada boğazların serbest bir statüde Cemiyet-i Akvam eliyle yeniden organize edileceği ve bu yeni düzenin Türkiye'nin menfaatleriyle çelişmeyeceği de ifade edilmiştir. Müttefikler, Türkiye'nin göstereceği bütün iyi niyete karşılık Cemiyet-i Akvam örgütüne Türkiye'nin üye olması için çaba sarf edeceklerdi.

3.1.2. General Harrington ile Mustafa Kemal Paşa Arasında Yaşanan Telgraf Diplomasisi

İngiltere'nin tavır değiştirmesinde pek tabii Türk birliklerinin boğazlar istikametinde ilerleyişi etkin bir rol oynamıştır. Türkiye, 23 Eylül notasında bi taraf mıntika olarak adlandırılan bölgenin ihlal edilmemesi karşılığında İstanbul, Trakya ile boğazlar 'ın geleceğinin tartışılacağı ve de sorunların çözülerek barışın tesis edileceği konferansa davet edilmiştir. Bu arada işgal orduları başkumandanı General Harrington da 19 Eylül 1922 günü Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisini ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Türkiye ile müttefikler arasındaki buzların erimesi için iyi bir fırsat niteliği taşımıştır.¹⁶⁵ İngiltere'nin bu son politik tavır değişikliğine bir diğer örnek de İşçi Birliği Konferansında yaşanmıştır. İngiltere Başbakanı Lloyd George, söz konusu örgütün temsilcilerini kabul ettiği toplantıda boğazların serbest bir statüye dönüştürülmesi hedefini ısrarla savunmasının yanında barışı da arzuladıklarını beyan etmiştir.¹⁶⁶

Müttefiklerin barış için Türkiye'ye nota gönderdiği günlerde Türk birlikleri de boğazlar bölgesindeki ileri harekâtına devam etmekteydi. Topçu, süvari ve piyade kısımlarından oluşan bu birlikler, Biga'dan Kumkale'ye kadarki sahil şeridinde kısa sürede hâkim olarak söz konusu havaliyi denetim altına almıştır. Hatta bazı İngiliz kaynakları, Türk birliklerinin tarafsız bölge ile İngiliz birliklerinin konuşlandığı mıntika arasına sızdığını dahi söylemekteydi. İngiliz İşgal Başkumandanlığı, Türk birliklerinin bu son harekâtını silahlı tehdit olarak algılayıp konjonktürün gerektirdiği adımı atacaklarını Türk makamlarına bildirmiştir. Çanakkale Boğazı'nda bu

¹⁶⁵ İstikbal Gazetesi (28 Eylül 1338) sayı:722.

¹⁶⁶ İstikbal Gazetesi, (28 Eylül 1338) sayı:722.

gelişmeler yaşanırken Türk basını ise Çanakkale şehrinin hadisesiz bir şekilde Türk birlikleri tarafından geri alındığı haberlerini millete servis etmekteydi.¹⁶⁷

Türk birliklerinin tarafsız bölge olarak ifade edilen Çanakkale'ye girmelerine rağmen İngiliz birlikleri ilk anda herhangi bir silahlı karşılıkta bulunmamıştır. Türk birlikleri de zaten ateş etme taraftarı değildi. Öyle ki Türk askerlerinin ellerinde bulunan silahların namlusu yere doğru bakmaktaydı. Taraflar arasında sadece tarafsız bölge üzerinde karşılıklı restleşmeler yaşanmaktaydı.¹⁶⁸ Türkiye'ye verilen 23 Eylül Notasının kifayetsiz kaldığını gören General Harrington, Çanakkale hadisesinden dolayı Türk birlikleri ile İngiliz kuvvetleri arasında sıcak bir çatışma ihtimalinden endişe duymuştur. Bu endişeye fırsat vermemek için bizzat kendisi 26 Eylül 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgrafla müracaat etmiştir.¹⁶⁹ General Harrington, 26 Eylül günü Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta: "Süvarilerinizin Erenköy ile Biga'nın garbinden geri çekilmeleri hususunda sizinle muhaberata girişmesini Hamid Beyden¹⁷⁰ rica ettim. Hadisattan içtinab etmeği son derece arzu etmek de olduğumdan müzakeratın neticesine kadar kıtaatınızın bi taraf mıntıkadan geri çekilmesini rica ederim" demiştir.¹⁷¹ Telgraf metninde görüldüğü üzere General Harrington, uzlaşılı yanlısı bir politika benimsemiştir. Ülkeler arasında organize edilecek toplantının sonuna kadar her iki tarafın da silahlı çatışma ortamından uzak kalmasını Mustafa Kemal Paşa'dan rica etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise General Harrington'un telgrafına aynı gün çektiği telgrafla şu cevabı vermiştir:

Bi taraf mıntıkanın şimdiye kadar Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile alakadar hükümet arasında takarrür ettirilmiş olduğundan haberdar değilim. Süvarilerimizin ve kıtaatımızın harekâtı mağlup Yunan ordusunun harekât-ı takibiyesinden ibarettir. ... Türk Milletinin boğazların serbestisine riayet etmiş olduğunu bu vesileyle de tezkar eder ve samimi olarak netaic-i müspete ümit ettiğimiz müzakerat-ı karibe kadar suitefhim husulüne mâni olacak vaziyet ihdasını zatı devletlerinden rica ederim.¹⁷²

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa da silahlı çatışma taraftarı değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafında itiraz ettiği konu tarafsız bölge tanımlamasıydı. Çünkü İngiltere Hükümeti, Türk birliklerinin boğazlardaki ilerleyişini meşru topraklarını geri kazanma mücadelesinden saptırıp barış karşıtı bir harekât olarak

¹⁶⁷ İstikbal Gazetesi, (2 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:725; İstikbal Gazetesi, (29 Eylül 1337), sayı:723.

¹⁶⁸ David Walder, *Çanakkale Olayı*, İstanbul: Milliyet Yayın Ltd., Şti., Yayınları, 1. Baskı, 1970, s.290-291.

¹⁶⁹ Mustafa Turan, *Millî Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, s.233.

¹⁷⁰ Hamit Bey, Ankara Hükümetinin İstanbul'da faaliyet gösteren temsilcisidir. Kendisi müttefik komiserleri ile Ankara Hükümeti arasında yaşanan bütün süreçlerin yakından takipçisi ve tanığıdır.

¹⁷¹ İstikbal Gazetesi, (3 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:726.

¹⁷² İstikbal Gazetesi, (3 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:726.

tüm devletlere resmetmekteydi. Mustafa Kemal Paşa ise Türk birliklerinin son harekâtını Yunan işgalinden geri kalan mıntıkların temizlenmesi olarak yorumlamaktaydı. Bundan dolayı Türkiye tarafından tarafsız mıntıka tanımının kabul edilmeyeceği General Harrington'a bildirilmiştir. General Harrington, Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafına 27 Eylül'de yeni bir telgrafla şu şekilde karşılık vermiştir:

... Boğazların serbestisi hakkındaki resmi beyanatınızı memnuniyetle kaydederim. Serian müzakerata girişmek hususundaki arzuza ben dahi iştirak ederim. Öyle zan ediyorum ki müzakerat-ı mezkûra cihanın arzu ettiği sulha müncer olacaktır. Herhangi bir hadiseye meydan vermemek üzere Çanakkale ve boğazlarda kıtaatımı tehdide matuf her nevi teşebbüsten sarfinazar etmenizi suret-i ciddiye de tekrar rica ederim. Aramızda ihtilaf zuhur ettiği takdirde arzu ederseniz tarafsızca tayin edilen bir mahal de görüşmeğe hazır olacağım. Bu fırsattan bila istifade İngiltere namına size beyan ederim ki bana gönderilen yeni kıtaat, son tebligatta neşrettiğim gibi, sırf sulhun menfaati için gönderilmiştir. Şu hâlde askerlerime karşı herhangi bir taarruz icra etmek niyetinde bulunmadığınızı sizden işitmek benim için büyük bir tesellidir.¹⁷³

General Harrington son telgrafında bir kez daha uzlaşıdan, müzakereden bahsetmiştir. Kendisine gönderilmiş kuvvetlerin de tehdit için değil barışı tesis etmek üzere geldiklerini Mustafa Kemal Paşa'ya açık dille izah etmiştir. Yine Harrington aynı günlerde Akşam gazetesine "İstanbul'da daha fazla kalacağımı zan etmiyorum" açıklamasında bulunmuştur.¹⁷⁴

Neticede iki kumandan arasında yaşanan bu telgraf serüveninden sonra Mustafa Kemal Paşa, Türk birliklerine tarafsız bölgenin gerisine çekilme emrini vermiştir. Bu davranış Türkiye'nin İngiltere ile savaşa tutuşma niyetinde olmadığını en açık deliliydi.¹⁷⁵

3.1.3. Franklin Bouillon-Mustafa Kemal Paşa Görüşmesi

Mustafa Kemal Paşa ile bu süreçte görüşen bir diğer önemli isim de Franklin Bouillon'du. General Harrington' un son telgrafının ertesi günü, 28 Eylül 1922 günü Bouillon, Fransız menşeli bir savaş gemisiyle İzmir'e gelmiştir. Şehre gelir gelmez vakit geçirmeden Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve kendisine bu rolün Fransa Hükümeti tarafından verildiğini, diğer müttefiklerin de olurunun alındığını söylemiştir.¹⁷⁶ Bouillon, bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa'dan son yaşananlardan

¹⁷³ İstikbal Gazetesi, (3 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:726.

¹⁷⁴ İstikbal Gazetesi, (28 Eylül 1338), sayı: 722.

¹⁷⁵ İstikbal Gazetesi, (29 Eylül 1338), sayı:723.

¹⁷⁶ Türk İstiklal Harbi, s.44.

dolayı biraz daha dikkatli hareket edilmesini rica etmiştir.¹⁷⁷ Bouillon-Mustafa Kemal Paşa görüşmesi devam ederken 23 Eylül 1922 notası da İzmir'e ulaşmıştı. Notada müttefikler, tarafsız bölgeye Türk birliklerinin girmemesi karşılığında Edirne'den Meriç'e uzanan Trakya parçasını Türkiye'ye vaat etmişlerdir. Müttefikler ayrıca Türkiye'yi, Mudanya ya da İzmit'te yapılacak bir toplantıya davet etmiştir. Söz konusu notaya Mustafa Kemal Paşa, 29 Eylül günü cevap vermiştir. Mustafa Kemal Paşa cevabında Mudanya'da yapılacak konferansı kabul ettiğini müttefiklere bildirmiştir.¹⁷⁸ Böylece General Harrington, Franklin Bouillon ile Mustafa Kemal Paşa'nın üstün gayretleri ve barış yanlısı çabaları sayesinde yeni bir felaketin kıyısından dönülmüştür.¹⁷⁹

3.1.4. 23 Eylül Notası Karşısında SSCB Siyaseti

Ankara Hükümeti ile SSCB arasında kaynağı 1921 Moskova ve 1921 Kars Antlaşmalarına dayanan dostane ilişkiler bulunmaktaydı. Büyük Taarruzla Yunan ordusunun mağlup edilmesi, SSCB tarafından da sevinçle karşılanmıştır. Hatta SSCB yönetimi, Kızıl Ordu kanadıyla Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya bir tebrik metni dahi göndermiştir. SSCB, gönderdiği bu tebrik metninde Türk başarısını kutlamış, tebriki “Yaşasın Kahraman Türk Askerleri” sloganıyla bitirmiştir. Bu tebriknameye Kazım Karabekir Paşa da bir teşekkürname ile karşılık vermiştir.¹⁸⁰

Türk ordusunun Anadolu'daki Yunan istilasına son verdiği günlerde SSCB'de İngiltere'ye sert bir nota göndermiştir. 12 Eylül 1922 günü kaleme alınan bu notada İngiltere'den başta boğazlar olmak üzere İstanbul'un derhal tahliye edilmesi istenmiştir.¹⁸¹ Nitekim aynı günlerde Mustafa Kemal Paşa da boğazlar meselesinin çözümü için başta SSCB olmak üzere Karadeniz'e komşu devletlerin katılacağı bir toplantıda bu sorunun müzakere edilmesini beyan etmiştir.¹⁸²

Türk birliklerinin boğazlar bölgesindeki ilerleyişi üzerine Paris'te toplanan müttefikler, 23 Eylül notasını hazırlamışlardı. Bu toplantıya ilişkin göze çarpan en önemli detay SSCB davet edilmemişti. SSCB, Kurtuluş Savaşı'nda muharip devletlerden biri olmadığından dolayı bu toplantıya çağrılmadığı argümanı ileri

¹⁷⁷ Lord Kinnross, *Atatürk*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 23. Baskı, 2011, s.397.

¹⁷⁸ Atatürk, a.g.e., s.285.

¹⁷⁹ Sonyel, a.g.e., s.279.

¹⁸⁰ İstikbal Gazetesi, (17 Eylül 1338), sayı:712.

¹⁸¹ İstikbal Gazetesi, (15 Eylül 1338), sayı:711.

¹⁸² İstikbal Gazetesi, (24 Eylül 1338), sayı:718.

sürülebilir. Çünkü müttefikler, bu süreçte SSCB'yi dışlayan veya suçlayan beyanatlarda bulunmamışlardı. O halde SSCB'nin bu toplantıya davet edilmemesi, muharip ülkeler arasında yer almadığı teziyle açıklanabilir.¹⁸³ Boğazlar meselesinin tartışıldığı bir platformda bulunmamak, SSCB için kabul edilebilir durum değildi. Bundan dolayı SSCB Hükümeti, müttefiklerin Paris toplantısına cevap niteliği taşıyan birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden ilki 23 Eylül günü SSCB Hariciye Komiseri Çiçerin' in verdiği beyanattır. Çiçerin, beyanatında SSCB Hükümetinin Boğazlara ilişkin benimsediği politikayı resmen izah etmiştir. Söz konusu beyanatında Çiçerin: “Bütün İslam alemi İstanbul'un Türkiye'ye iadesini talep etmektedir. Rusya da buna bir muvafakatname ile razıdır. Çünkü ne Rusya ne de Türkiye İstanbul'da yeni bir Cebel-i Tarık tesisine katiiyen tahammül edemeyecektir” demiştir.¹⁸⁴ Bilindiği üzere Cebel-i Tarık Boğazı, İngiltere'nin başını çektiği birkaç devletten oluşan bir konsorsiyumca idare edilmekteydi. Bu idare Atlas Okyanusu ile Akdeniz arasındaki geçişleri denetleme görevini yerine getirmekteydi Aynı idarenin İstanbul'da tesis edilmesi demek, Akdeniz, Marmara, Karadeniz arasındaki trafiğin doğrudan İngiltere tarafından kontrol edilmesi demektir. İşte Çiçerin, SSCB'nin bu senaryonun mağduru olmaması için Türkiye'nin toprak bütünlüğünün tam manasıyla savunulması gerektiğini verdiği beyanatında belirtmiştir.

SSCB'nin ikinci girişimi ise sert mesajlar içeren yeni bir notanın müttefiklere verilmesi olmuştur. SSCB, boğazları ilgilendiren meselelerin müzakere ve münakaşasında ilk yetkinin her daim Türkiye'de, akabinde ise SSCB ile Karadeniz'e kıyı devletlerde olduğu ikazını hatırlatarak bu notayı müttefiklere göndermiştir.¹⁸⁵ 24 Eylül'de ilan edilen nota, SSCB Hariciye Komiser Vekili Karahan'ın imzasını taşımaktaydı. Notada verilmek istenen mesajlar başlıca şu ilkelere dayanmaktadır:

- a. Boğazlar meselesinin çözümü için uluslararası bir konferans teklif edilmiştir. Bu konferansa evvela Karadeniz Devletleri, akabinde alakadar devletler katılmalıdır.
- b. Konferansta hakiki barış isteniyorsa Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı ve hürmet duyulmalıdır.
- c. Sadece Avrupa Devletleri ile sorunun çözümü yeni bir savaşı tetikleyecektir.

¹⁸³ İstikbal Gazetesi, (20 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:741.

¹⁸⁴ İstikbal Gazetesi, (27 Eylül 1338), sayı:721.

¹⁸⁵ İstikbal Gazetesi, (28 Eylül 1338), sayı:722.

d. Boğazların serbestliği fikri, Türkiye tarafından daha önce Misak-ı Milli belgesinde ilan edilmişti. Bu serbestlik en çok Karadeniz'e kıyı devletleri ilgilendirir. Zaten boğazların ticari maksatlı serbestliği, Türkiye ile SSCB arasında imzalanmış 1921 Moskova Antlaşmasıyla tescillenmişti. İngiltere'nin ortaya koyduğu serbestlik modeli bir bahaneyle Türkiye'ye ait olan araziye ve boğazları kontrol etme amacını taşımaktadır.

e. 16 Eylül tarihli vesikada boğazlar da yalnız menfaat sahibi ülkeler olarak İngiltere, Fransa ve İtalya zikredilmiştir. Bu anlayış SSCB tarafından protesto edilmektedir. Ayrıca SSCB idaresi kendisinin dışarıda bırakılarak tasarlanan yeni boğazlar statüsünü hiçbir şekilde kabul etmeyecektir.

f. Müttefikler, daha I. Dünya Savaşı'nda boğazları ve İstanbul'u Çarlık Rusya'ya bir antlaşmayla vermeyi dahi taahhüt etmişlerdi.¹⁸⁶

24 Eylül'de yayımlanmış olan bu nota, Avrupa kamuoyunda herhangi bir tesir ya da etki uyandırmamıştır. Bunun üzerine SSCB Hükümeti, 30 Eylül 1922 günü Karahan'ın imzasını taşıyan ikinci bir notayı müttefiklere göndermiştir. Bu nota metninde de daha önce SSCB'nin rahatsız olduğu noktalar yeniden gündeme getirilmiştir. Notada: "Rusya, Karadeniz ve boğazların İngiltere ve onun müttefiklerinin bahri kuvvetleri tarafından tahliye edilmesi ve yalnız ticaret gemilerine küşat olunması tarafını iltizam eder. ... Rusya Hükümeti boğazlardaki ablukanın bütün ticaret-i bahriyeye Çanakkale ve boğazlardan serbest geçebilmesi için kullanılan mâniaların ref' edilmesinde ısrar eder" denilerek boğazlara ilişkin SSCB'nin bakış açısı tekraren ortaya konulmuştur.¹⁸⁷ Ayrıca notanın ilan edildiği günlerde Hariciye Komiser Vekili Karahan tarafından Amerikalı gazetecilere şu beyanat verilmiştir:

Rusya şarkta cereyan eden vukuat-ı kemali ehemmiyetle takip ediyor. Rusya ve müttefikleri, Karadeniz ve boğazlarda azami bir surette menfaattardır. Rusya bu hususta Londra nezdinde protestoda bulunmuştur. Boğazlar hakkında bizim iştirakimiz olmadan verilen kararları tanımayacağımızı tekrar te'kid ediyoruz. 1921 senesinde Türkiye ile akdettiğimiz muahede şeraitinin teminini istiyoruz. Boğazlar bütün hükümetlerin ticaret gemilerine açık bulundurulmalıdır. Sulhu ve tabi-i münasebeti ihlal eden harp gemileri oradan götürülmelidir. ... Avrupa, terk-i silah ederek yakın şark mesaili hakkında bütün menfaattar hükümetlerin iştirakıyla in'ikad edecek konfereye iştirak etmeleri icab eder. Türkiye, İngiltere ve müttefiklerinin istilaculuklarına maruz kalmadan diğer hükümetler gibi aynı hukuka malik olarak bu konferede bulunmalıdır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ İstikbal Gazetesi, (2 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:725.

¹⁸⁷ İstikbal Gazetesi, (22 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:742.

¹⁸⁸ İstikbal Gazetesi, (22 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:742.

Bu son girişimlerle SSCB'nin boğazlara ilişkin takınacağı tavır, izleyeceği politika netleşmiştir. SSCB yönetimi hem Çanakkale Boğazı'nın hem de İstanbul Boğazı'nın sadece ticari faaliyetlere açık kalmasını, savaş gemilerine ise kati surette kapalı olmasını bir kez daha tekrarlamış, boğazlarda uygulanacak yeni statünün belirleneceği bir konferansın yapılmasını da bütün taraflara önermiştir.

3.1.5. Piyer Lonay ile Claude Farrere'nin Boğazlarla İlgili Görüşleri

İngiltere'nin, boğazlar da uygulanmasını istediği serbestlik projesine her ne kadar müttefikleri olan ülkeler üst perdeden eleştiri getirmeseler de bu ülkelerin askerî erkanı, basın ve strateji grupları tarafından gerekli olan tenkitler yapılmaktaydı. Boğazların serbestliği fikrine eleştiri getiren örneklerden yalnızca ikisini ele alırsak, bunlardan ilki Piyer Lonay'ın beyanatıdır. Mösyö Piyer Lonay, Fransa'nın Ren mebusudur. Kendisi Fransız General Gouraud'un isteği üzerine Şark'ta bazı incelemelerde bulunmak için gelen Fransız Heyetinin de başkanıydı. Piyer, İstanbul'da bulunduğu esnada bir Türk basın mensubuna boğazlarla ilgili verdiği mülakatta şunları söylemiştir:

Boğazların bi taraflığının derece ve vesaitini izah eder misiniz? Yani boğazlardan tüccar sefineleri misillü sefine-i harbiye de mürur edebilmeli midir? Boğazların bi taraflığı meselesinin hususat-ı fer'iyye ve mutalebesi konferansta müzakere suretiyle hal edilmelidir. Ben boğazlardan sefine-i harbiyenin geçmesine taraftar değilim. Çünkü aksi takdirde bundan en ziyade kuva-yı harbiyesi riçhan olan devlet istifade eder ve Türkiye'nin payitahtı da her zaman tehdit altında bulunur.¹⁸⁹

Boğazlar meselesinin ele alındığı ikinci örnek ise Claude Farrere'nin *Matin Gazetesinde* kaleme aldığı baş makalesidir. Farrere, söz konusu makalesinde boğazlarla ilgili şu satırları kaleme almıştır:

...Bugün mevcut olduğu gibi hiçbir vakit dünyada serbest boğaz bulunmayacaktır. Bazı müstahkem boğazlar vardır ki onları tahkim eden devletlere aittirler. Gayrı müstahkemleri varsa bunlarda hakimiyet-i bahriyeye haiz olan millete aittirler. Binaenaleyh ne dün ne bugün ne de yarın için İstanbul Boğazlarının serbestisi mevzubahis olamaz. Bu imkân haricindedir. Bugün bilinmesi lazım gelen cihet boğazlar tahkimattan tecrit edilerek İngiltere'nin yed-i inhisarına mı geçmeli yoksa tahkim olunarak anı tahkim eden hükümete mi ait olmalıdır? ...¹⁹⁰

¹⁸⁹ İstikbal Gazetesi, (4 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:727.

¹⁹⁰ İstikbal Gazetesi, (8 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:730.

3.2. Mudanya Ateşkes Antlaşması

Hatırlanacağı üzere Fransız temsilci Franklin Bouillon, müttefikler adına birtakım istek ve teklifleri Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmek için İzmir'e gelmişti. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa ile Bouillon, bazı hususlar üzerinde anlaşmışlardı. Uzlaşılabilir mutabakata göre Bouillon, Edirne'yi de kapsayacak şekilde Doğu Trakya havalisinin barış toplantısı yapılmadan evvel TBMM'ye bırakılması için çaba sarf edecekti. Boğazlar, Çanakkale, Gelibolu ve İstanbul ise taraflar arasında barış metni imzalanıncaya kadar müttefik birliklerinin işgalinde kalacaktı.¹⁹¹ Bu uzlaşmadan sonra Ankara Hükümeti, 23 Eylül notasına 29 Eylül günü kaleme aldığı nota ile cevap vermiştir. Ankara Hükümeti notada 3 Ekim günü Mudanya şehrinde müzakerelerin yapılmasını onaylamıştır. Türkiye'yi müzakere sürecinde İsmet Paşa'nın temsil edeceği de müttefiklere belirtilmiştir. İsmet Paşa'nın ekibinde Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Paşa ve Kurmay Yarbay Tevfik Bıyıklıoğlu yer alacaktı. Müttefik kanadına gelince Fransa'yı General Charpy, İngiltere'yi General Harrington, İtalya'yı ise General Monbelli temsil edecekti. Müzakere masasının kurulmasında büyük hizmet gören Franklin Bouillon da resmi görevi olmadığı halde konferansta hazır bulunacaktı. General Mazarakis ile Albay Sarıyanis ise Yunanistan'ın temsil heyetini teşkil etmekteydi. Ancak Yunan temsilcileri masada değil dışarıda limanda demirli, ülkelerine ait bir nakliye gemisinde hazır vaziyette idiler.¹⁹² Aslında İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Mudanya görüşmelerine doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın katılacağını düşünmüştür. Lakin Lord Curzon'un istediği gibi olmamıştır. Çünkü Mudanya Konferansı, daha çok bir generaller buluşması gibiydi. Oysa Mustafa Kemal Paşa o sırada bir Devlet Başkanı gibi hareket etmekteydi. Temsiliyetini generallerin oluşturduğu bu toplantıya Mustafa Kemal Paşa'nın katılması hem mevkiini aşındıracak hem de liderlik imajını sarsacak bir görüntüye neden olabilirdi.¹⁹³

Batı Cephesi Kumandanı olan İsmet Paşa, 30 Eylül gününün akşamında İzmir'den toplantının yapılacağı Mudanya'ya hareket etmiştir. Kendisine bu yolculukta Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile Refet Paşa eşlik etmekteydiler. Her

¹⁹¹ Levent Ürer, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası*, İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi, 1. Baskı, 2005, s.218.

¹⁹² İslam Ansiklopedisi, Cezmi Eraslan, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022, "Mudanya Mütarekesi" maddesi, s.355.

¹⁹³ Sonyel, a.g.e., s.281.

iki isimde Mudanya Konferansının tamamında orada bulunmuş, fikirleriyle İsmet Paşa'ya katkı vermişlerdir.¹⁹⁴

Mudanya Konferansının ilk oturumu 3 Ekim 1922 tarihinde yapılmıştır. Oturumdaki ilk konuşmalar daha çok Doğu Trakya havalisinin Meriç nehri hattına kadar acilen tahliyesi, Türk birliklerinin Kocaeli Yarımadasına girişi ile Çanakkale vilayetine yakınlaşması karşısında bir an evvel bu harekâtın bitirilmesi etrafında şekillenmekteydi. Mudanya Konferansı devam ederken General Harrington'un ileri sürdüğü bir teklif, konferansın kesintiye uğramasına neden olmuştur. Harrington'un söz konusu teklifine göre; Doğu Trakya bölgesi Meriç nehrine kadar Yunan birliklerinden tahliye edilecek, barış toplantısı bitene kadar bu havalî müttefik askerleri tarafından kontrol edilecekti. İsmet Paşa, General Harrington'un ortaya koyduğu bu teklifi kabul etmemiştir. Kendisi, Doğu Trakya bölgesinin acilen müttefiklere değil Türkiye'ye iade edilmesini dile getirmiştir.¹⁹⁵ İsmet Paşa'nın teklifi Fransa tarafından olumlu karşılanmıştır. İngiltere ve İtalya ise karar verme yetkilerinin olmadığını ileri sürerek teklife sessiz kalmışlardır. Doğu Trakya meselesinden dolayı Mudanya Konferansı, 5 Ekim'de kesintiye uğramıştır. 6 Ekim günü Mustafa Kemal Paşa Türk birliklerini boğazlar istikametinde harekete geçme özgürlüğünde serbest bırakmıştır. İsmet Paşa ise konferansa Trakya havalisinin derhal tahliye edilerek Türkiye'ye teslim edilmesini, yoksa ileri harekâtın başlayacağını bildirmiştir. Bir anda savaş atmosferi belirince yine devreye Fransız yetkililer girmiştir. General Pelle ile Franklin Bouillon'un araya girmesiyle ileri harekât bir gün sonraya ertelenmiştir. Bu sırada Lord Curzon, 6-7 Ekim gecesi Paris'e giderek burada müttefikleriyle bir toplantı yapmıştır. Toplantı neticesinde müttefikler, yeni kararlar alarak yeniden uzlaşmışlardır. Bu uzlaşmaya göre; Trakya bölgesi bir ay müddetinde tahliye edilerek Türk birliklerine teslim edilecek, barış konferansı esnasında tarafsız olarak tanımlanan bölge ile Meriç nehrinin doğu kıyısı müttefik güçleri tarafından kontrol edilecekti.¹⁹⁶

5 Ekim günü kesintiye uğramış müzakereler, 7 Ekim günü kaldığı yerden tekrar başlamıştır. Müttefik devletlerin temsilcileri, İsmet Paşa'nın daha önce ortaya koyduğu teklifi kabul ettiklerini söylemişlerdir. 11 Ekim'e geldiğinde hem Türk tarafının hem de müttefik devletlerin üzerinde uzlaştıkları maddeler imzalanmış ve

¹⁹⁴ Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru 1921-1922*, Ankara: Başnur Matbaası, 1971, s.330.

¹⁹⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Cilt, 1955, s.446-447.

¹⁹⁶ Eraslan, a.g.m., s.355.

konferans süreci tamamlanmıştır. Sadece Yunanistan, anlaşma metnine imza koymamıştır. Ancak Yunanistan'da üç gün sonra tavır değiştirerek antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır. Çünkü en büyük destekçisi konumundaki İngiltere ile ters düşmek, Yunan menfaatleri için makul bir politika değildi. Mudanya Ateşkes Antlaşması bütün tarafların imzasından sonra 15 Ekim 1922'de yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁷ Mudanya Ateşkes Antlaşmasınının 11. ve 12. maddelerinde boğazlar ve çevresi ayrıntılı bir şekilde şöyle tanımlanmıştır:

11. madde: Anadolu'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kıtaat-ı atide gösterilen hatlar üzerinde tevkif edecekler ve bu hatları sulh konferansının küşadı ve devamı müddetince geçmeyeceklerdir.

Baladaki hattı fasıllar müttefik orduların her birinden bir zabıt ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti ordusundan bir zabitten mürekkep olmak üzere muhtelit komisyonlar tarafından tahdit edilecektir.

Müttefik Hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti her türlü hadisin önünü alacak tedabir-i lazıma-ı ihtiyadiyeye tevessül eylemekle beraber atideki havalide kendi kuvvetleri miktarını tezyit ve tahkimat ve yahut ameliyat-ı askeriyyeye teşebbüs etmemegi taahhüt ederler.

Çanakkale Havalisi:

Bozburnu, Kumburnu hattının boğazdan itibaren 15 kilometre şarkında bir mesafeye kadar.

İzmit Şibh-i Ceziresinden:

Boğaz içinden itibaren Şile Derince hattının 40 kilometre şarkındaki bir mesafeye kadar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Bozburnu ile (Lâpseki şimali) Karaburnu (Karabiganın şimalinde) arasındaki sahilin laakal 15 kilometre mesafesine kadar topçu-ı tabiiye etmemegi taahhüt eder.

12. madde: Müttefikin kıtaatı hali hazırda buldukları arazide kalacaklardır. Bu araziye Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh konferansının kararına kadar riayet etmeği taahhüt eder. İş bu arazi bervech-i atidir:

İstanbul Şibh-i Ceziresinde:

Pedimanın 7 kilometre şimal garbisinin Bahri siyah üzerinde bir noktadan İstıranca, Mertekli, Kışağılı, Sinekli, Karasınan Çiftliği, Kadıköy, Yenice, Kadurina Çiftliği, Kalikatra (bütün bu mevaki dahildir) hattının şarkında kain şibh-i cezirenin bütün kısmı.

Gelibolu Şibh-i Ceziresinde:

Baklaburnu (yahut Sorosburnu) Bolayır ve Soğluma ağzı (bütün bu nukad dahil) hattının cenubunda kain Gelibolu Şibh-i Ceziresinin bütün kısmı.¹⁹⁸

Ateşkes maddelerinin çizdiği muhtevadan da anlaşıldığı üzere müttefik devletler, Çanakkale ile İstanbul Boğazları üzerindeki denetim ve kontrol vazifesini barışın imzalanmasına kadar muhafaza edeceklerdi. Mudanya Ateşkes Antlaşmasıyla Türk-Yunan Harbi tamamlanmıştır. Bundan sonra sırada barış süreci bulunmaktaydı. Her ne kadar Trakya havalisi muharebe edilmeksizin vatan topraklarına dahil

¹⁹⁷ Ömer Faruk Kırmıt, "Lozan'a Giden Süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:21, Sayı:1, 2021, s.156-157.

¹⁹⁸ İstikbal Gazetesi, (16 Teşrin-i Evvel 1338), sayı:737.

edilmişse de Çanakkale ve İstanbul Boğazları Ankara Hükümeti'nin hakimiyet alanı dışında kalmıştır.¹⁹⁹

3.2.1. Mudanya Ateşkesinin Tesirleri

Mudanya Ateşkes Antlaşması ile İngiltere Başbakanı Lloyd George'nin mimarı ve koordinatörü olduğu Yunan siyaseti yenilgiye uğramıştır. Bu politik mağlubiyetin sorumlusu olarak da Lloyd George, 19 Ekim günü istifasını sunmuştur.²⁰⁰ Devrik başbakan daha sonraki yıllarda hükümette yeniden aktif rol üstlenmemiştir. Kendisinden boşalan hükümetin başına, 24 Ekim'de Bonar Law tayin edilmiştir. Sonraki günlerde ismini sıkça duyuracak Lord Curzon ise Lloyd George politikalarına muhalif bir cepheyi temsil ettiğinden Dışişleri Bakanlığı görevini korumuştur.²⁰¹

Bonar Law, selefının aksine uzlaşma yanlısı, barışçıl bir politika izlemekteydi. Göreve geldiği ilk günlerde verdiği beyanatta “Türlere karşı adil bulunmak tasavvurunda olduğumuzu ihsas etmek bizim için hayati bir meseledir. Konferansa bu azim ve kararlar gideceğiz” diyerek müzakereci siyasetin ilk işaretini vermiştir. Bonar Law 'ın boğazların statüsüne yönelik sarf ettiği fikirler, yeni dönemin başlangıç işaretiydi. Kendisi, Çanakkale'yi Cebel-i Tarık benzeri bir idari rejime dönüştürmek gibi bir amaçlarının olmadığını, hatta Türkiye ile yapılacak barıştan sonra boğazlarda mevzilenmiş İngiliz birliklerinin tahliye edileceğinden ümit var olduğunu dahi dile getirmiştir.²⁰²

Bonar Law'ın boğazlara ilişkin yeni siyaseti, İngiliz kamuoyu tarafından da destek görmüştür. İngiliz basını: “Bonar Law ve fırkası boğazların kati olarak işgali arzusunda değildirlir” haberleriyle Çanakkale krizi sonrasında İngiltere'ye karşı oluşan sisli havayı dağıtmada yeni hükümetle iş birliği içerisindeydi. Tabi ki bu sürecin ön koşulu, Türk tarafının boğazlar meselesinde makul bir çizgide hareket etmesine bağlıydı. Türk siyaseti, boğazların işleyişinde tarafların menfaatlerine uygun bir statüye evet derse İngiltere Hükümeti de boğazları bekleyen askerlerine geri çekilme emrini verecekti.²⁰³ Böylece ilk fikri anlaşmazlıkta askeri çözümü

¹⁹⁹ Türkler Ansiklopedisi, Veysi Akın, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Cilt:16, “Lozan Barış Antlaşması” maddesi, s.307.

²⁰⁰ Roderic H, Davison, “Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:14, Sayı:25, 1981, s.103.

²⁰¹ Andrew Mango, *Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 15. Baskı, 2017, s.417.

²⁰² İstikbal Gazetesi, (7 Teşrin-i Sani 1338), sayı:756.

²⁰³ İstikbal Gazetesi, (12 Teşrin-i Sani 1338), sayı:760.

önceleyen Lloyd George siyaseti tasfiye olmuş, yerini problemlerin onarımı için masayı adres gösteren Bonar Law siyaseti doldürmüştür. Müttefikleri olan İtalya ve Fransa'dan yeterli desteği görmeyen, dominyonlardan talebine kulak asılmayan İngiltere, yeni dönemde barışı tesis eden ülke rolüne bürünerek tekrar lider ülke kimliğine sahip olmak isteyecekti. İşte ülkeler barış masasına bu atmosferde gitmiştir.

3.3. Konferans Öncesi Çözülmesi Gereken Problemler

3.3.1. Yer Tayini

Ankara Hükümeti, Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra müttefik devletlere derhâl barış müzakereleri safhasına geçilmesini önermiştir. Ankara Hükümetinin barış müzakerelerine ev sahipliği için önerdiği şehir ise İzmir idi. Tarih olarak da 20 Ekim düşünülmekteydi. Ankara Hükümeti ayrıca boğazlar meselesinde alakadar ülkelerden olan SSCB, Gürcistan ile Ukrayna'nın da bu konferansa çağrılmasını müttefiklere söylemiştir. Çünkü Türkiye'ye göre söz konusu ülkeler konferansa katılırsa geniş çaplı ve herkesçe kabul gören bir antlaşma ortaya çıkacaktır.²⁰⁴

Ankara Hükümetinin konferans için önerdiği İzmir teklifinin asıl sahibi aslında Mustafa Kemal Paşa idi. Çünkü Mustafa Kemal Paşaya göre; barış konferansı İzmir'de toplanırsa asimetrik üstünlük Türkiye'nin eline geçecekti.²⁰⁵ Ayrıca İzmir-Ankara yakınlığından dolayı Mustafa Kemal Paşa konferansa katılabildi. Lord Curzon, Türk tarafının bu teklifi karşısında iki endişe taşımıştır. Birincisi; Yunanistan'ın temsilcisi Venizelos'un hissiyatı zarar görebilirdi. İkincisi ise; barış toplantısının bir Türk şehrinde yapılması, Türklerin bu toplantıya başkanlık iradesini doğuracaktı. Böyle bir senaryo Türk tarafının hem itibarını hem de saygınlığını zirveye taşıyacaktı.²⁰⁶ Bu sebeplerden dolayı Türk tarafının İzmir önerisi müttefikler tarafından kabul görmemiştir. Müttefikler, toplantının nerede yapılacağını kendi aralarında müzakere etmişlerdir. Neticede konferansın yapılacağı yer olarak İsviçre'nin Lozan şehri seçilmiştir. Tarih olarak ise 13 Kasım günü belirlenmiştir.²⁰⁷ Lozan şehri daha çok Rum ve Ermenilerin yaşadığı bir yerdi. Bu grupların Türk karşıtı eylemleri bütün İsviçre'ye yayılmıştı. Milli Hareketin kutsal davasını

²⁰⁴ Sonyel, a.g.e., s.290.

²⁰⁵ Akın, a.g.m., s.308.

²⁰⁶ Sonyel, a.g.e., s.291.

²⁰⁷ Temuçin Faik Ertan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:18, 1990, s.615.

haykırarak bir iklim Lozan'da mevcut değildi. Ancak Türkiye bütün bu olumsuz atmosfere rağmen Lozan tercihine itiraz etmediği gibi İzmir teklifinde de ısrarcı olmamıştır.²⁰⁸

3.3.2. Temsiliyet Sorunu

Müttefik devletler, yer ve tarihi belirledikten sonra 27 Ekim 1922 günü bir nota vasıtasıyla Ankara Hükümeti'ni barış konferansına davet etmiştir.²⁰⁹ Müttefikler, aynı notanın bir örneğini de İstanbul Hükümetine göndermiştir. Yani müttefik devletler hem TBMM Hükümetini hem de İstanbul Hükümetini barış konferansına aynı anda davet etmişlerdir. İki hükümetin birlikte çağrılması, Türk milletinin hangi hükümet tarafından temsil edileceği problemini ortaya çıkarmıştır.²¹⁰ Zaten bu olaydan kısa bir süre önce İstanbul Hükümeti'nin iş birliği teklifi Ankara'ya iletilmişti. Sadrazam Tevfik Paşa, 17 Ekim günü Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek, Yunan zaferinden sonra İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasındaki uyuşmazlığın bitmiş olduğunu, milli bütünlüğe hizmet için bir araya gelmesi gerekliliğinden bahsetmiştir.²¹¹ Özetle İstanbul Hükümeti, Sadrazam Tevfik Paşa öncülüğünde Lozan'a gitmek için Mustafa Kemal Paşa'dan delege göndermesini beklemekteydi.²¹² Söz konusu bu telgraf, yeni bir sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İki hükümetin birlikte Lozan'a davet edildiği nota da bu sürecin üstüne gelince saltanatın kaldırılması için müsait ortam oluşmuştur. Bu gelişmeler üzerine Rıza Nur öncülüğündeki bir kısım milletvekili saltanatın kaldırılmasını içeren bir teklif metni hazırlamışlardır. Meclise sunulan bu teklif, TBMM tarafından kabul edilmiş ve 1 Kasım 1922 günü saltanat kurumu kaldırılmıştır. Böylece İstanbul Hükümetinin barış konferansına katılma girişimi sonuçsuz kalmıştır.²¹³

3.3.3. Delegasyonun Seçimi

Mudanya Konferansı'ndan sonra Millî Mücadele ekibi, bundan sonra atılacak adımları belirlemek için Bursa'da buluşmaya karar vermişti. Ancak öncesinde barış konferansına Türkiye'yi temsilen kimlerin gideceği tartışmaları, Vekiller Heyetinde enine boyuna yapılmıştır. İlk müzakerelerde ortaya çıkan ilk izlenim, Rauf Bey'in

²⁰⁸ Akın, a.g.m., s.308.

²⁰⁹ Sabahattin Selek, *Ulusal Kurtuluş Savaşı, Millî Mücadele*, İstanbul: Milliyet Yayınları, Cilt:2, s.232.

²¹⁰ Ertan, a.g.m., s.615-616.

²¹¹ Atatürk, a.g.e., s.294.

²¹² Mango, a.g.e., s.417.

²¹³ Ertan, a.g.m., s.616.

başkanlığında Yusuf Kemal Bey ile Rıza Nur'u adres göstermekteydi. Tabii ki bu ekibe askeri müşavirler de eklenince geniş çaplı bir kadro meydana getirilmiş olunacaktı. İstişarelere rağmen Vekiller Heyetinde kesin bir sonuç çıkmamıştır. Toplantı sonrasında Mustafa Kemal Paşa Bursa'ya gitmiştir.²¹⁴ İlk nabız yoklamasında her ne kadar oklar Rauf Bey'i gösterse de delegasyonun tayininde Mustafa Kemal Paşa'nın tavrı asıl belirleyici faktördü. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in başkanlığında kurulacak bir heyete sıcak bakmamaktaydı. Rauf Bey'in konferansta zayıf kalacağını düşünmekte, buna örnek olarak da Rauf Bey'in kendisinden barış konferansı heyetinde İsmet Paşa'nın müşavir olarak ekibine dahil edilmesi isteğini göstermekteydi.²¹⁵ Ancak Rauf Bey anılarında bu sürece ilişkin farklı bir yorumda bulunmuştur. Kendisinden kurulacak heyete başkanlık yapmasının istenildiğini, lakin konferansta Hariciye Vekilleri düzeyinde bir temsiliyet olacağından bunu kabul etmediğini ve Yusuf Kemal Bey'i önerdiğini söylemiştir. Yusuf Kemal Bey ise heyetin başkanı Rauf Bey olmazsa bu teklifi kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya baş delege için İsmet Paşa'yı teklif etmiştir.²¹⁶

Barış konferansına gidecek heyeti tespit toplantısının ikincisi ise Bursa'da yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın fikri artık kesinleşmişti. Ona göre, İsmet Paşa öncelikle Hariciye Vekilliği vazifesini üstlenecek, akabinde baş delege pozisyonuna seçilecekti. Bursa toplantısından çıkan bu karar Ankara'ya bildirilmiştir. Hem hükümet hem de meclis, Bursa'da alınan kararı memnuniyetle karşılamışlardır. Bu doğrultuda ilk önce Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey görevinden çekilmiştir. Akabinde boşalan bu mevkiye 26 Ekim günü İsmet Paşa seçilmiştir.²¹⁷ 2 Kasım 1922 gününe gelince TBMM barış konferansına gidecek heyeti kesinleştirdi. Türkiye'yi Lozan konferansında İsmet Paşa, Rıza Nur ile Hasan Bey temsil edecekti. Heyetin başkanlığını İsmet Paşa, yardımcılık vazifelerini de Sağlık Bakanı Rıza Nur, Maliye Bakanı Hasan Bey üstlenmişlerdi. Böylece konferans öncesinde delegasyon sorunu da ortadan kalkmıştır.²¹⁸

Seçilen delegasyon henüz yol için hazırlık aşamasında iken Vekiller Heyeti bir toplantı daha gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda alelacele bir talimatname yazılmıştır.

²¹⁴ Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı, 2022, s.236-237.

²¹⁵ Atatürk, a.g.e., s.287.

²¹⁶ Osman Selim Kocahanoğlu, *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914 – 1945)*, İstanbul: Temel Yayınları, Ekim 2005, s.330.

²¹⁷ Özalp, a.g.e., s.237.

²¹⁸ Sonyel, a.g.e., s.295.

Delegasyonun Lozan'da takip edeceği 14 maddeden oluşan talimatname de boğazlara ilişkin yürütülecek politikanın hatları 7. madde de şöyle tanımlanmıştır: “Boğazlar ve Gelibolu yarımadası: Yabancı bir askeri kuvvet kabul edilemez, bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Ankara'ya bilgi verilecek”.²¹⁹

3.3.3.1. Delegasyonun Boğazlara İlişkin Beyanatları

Lozan'a gidecek Türk Heyeti, 4 Kasım 1922 günü Ankara'dan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Heyet güzergâh boyunca halkın sevinç ve duygu dolu gösterilerine mazhar olmuştur. İstanbul'a ulaşan heyet, 8 Kasım'a kadar burada bir dizi programlara katılmıştır.²²⁰ İstanbul'da buldukları zaman diliminde Lozan Heyetinin önde gelen üç üyesi İstanbul gazetelerine çarpıcı beyanatlarda bulunmuştur. Boğazlara yönelik takip edilecek siyaset hakkında da ipuçları veren bu röportajlar şöyledir:

İsmet Paşanın Beyanatu:

Boğazlar hukuki ve siyasi surette serbest olursa ortada hiçbir tehlike olmaz. Bizim istediğimiz serbesti-i siyasidir. Bunun için de Marmara ve İstanbul'un emniyeti hususunda bize temin verilmelidir.

Rıza Nur Beyin Beyanatu:

Biz konferansta Misak-ı Milli ahkâmının tamamen kabulünü isteyeceğiz. Boğazların serbestisi esasını müdafaa edeceğiz.

Hasan Bey'in Beyanatu:

.... Boğazlar meselesine gelince, bizim bu husustaki nokta-i nazarımız Misak-ı Milli de mevcuttur. Dünya iktisadiyatının ve hususıyla Karadeniz sahilindeki devletlerin şiddetle alakadar oldukları boğazların -İstanbul ve Marmara'nın emniyet-i tamiyesini temin edecek surette- serbest olması esasını kabul ediyoruz.²²¹

Lozan Heyeti, İstanbul'daki temaslarının ardından 9 Kasım günü Sirkeci Garındaki Şark Ekspresi ile seyahatine kaldığı yerden devam etmiştir. Zira konferans 13 Kasım günü başlayacaktı ve az bir süre kalmıştı. Ancak Türk Heyeti, 12 Kasım günü Lozan'a ulaştığında beklenmedik bir sürpriz yaşamıştır. Türk Heyeti dışında konferansa katılacak diğer ülke delegasyonları Lozan'a henüz gelmemişti. Bu gecikme üzerine konferansın başlayacağı yeni tarih 20 Kasım olarak duyurulmuştur. Gecikmeye gerekçe olarak da İngiltere ve İtalya'nın ülke içi meseleleri işaret edilmiştir. Tabi ki müttefiklerin sadece iç işlerini gerekçe göstererek gecikmeyi

²¹⁹ Baskın Oran, “Lozan Barış Antlaşması”, Türk Dış Politikası – Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt:1, 18. Baskı, 2013, s.217.

²²⁰ Temuçin Faik Ertan, “Lozan Konferansında Türkiye'yi Temsil Sorunu”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:14, Sayı:53, 2013, s.73.

²²¹ İstikbal Gazetesi, (14 Teşrin-i Sani 1338), sayı:762.

açıklamaları gerçekçi değildi. Müttefikler, konferansta Türkiye'ye karşı takip edecekleri siyaseti henüz belirlememişti. Bu politikanın tespiti, sürecin uzamasına, nihayetinde konferansın gecikmesine sebep olmuştur.²²² İsmet Paşa ise bu gecikme sürecinde Paris'e geçerek Fransızlarla birtakım görüşmeler yapmıştır.²²³

3.4. Konferans Sırasında Boğazlara İlişkin Yapılan Mülakatlar

3.4.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Petit Parisien Mülakatı

Konferansın devam ettiği günlerde önemli iki ismin açıklamaları boğazlar meselesi açısından kıymetli mesajlar içermektedir. Bu isimlerden ilki Gazi Mustafa Kemal Paşa idi. Mustafa Kemal Paşa, Lozan Barış Konferansı'nın daha ilk haftası dolarken Petit Parisien gazetesinin Bursa muhabirine boğazlara ilişkin mesajları da içeren şu mülakatı vermiştir:

Muhabir: Türklerin sulh konferansında serdedecekleri teklifatin hudud-ı esasiyesini lütfen beyan buyurur musunuz?

Mustafa Kemal Paşa cevaplıyor: Şeraitimiz çok açık ve çok sadedir. İstiklalimizin bila kayd-u şart tasdikini talep ediyoruz. Bu mücmel cümlede programımızın bütün hudud-ı esasiyesi mündemictir. Hudud-ı millimiz dahilinde bulunan toprakların bize verilmesinde ısrar edeceğiz. Ondan sonra bu topraklar dahilinde tamamıyla müstakil, yani kapitülasyonsuz bir Türkiye yaşamasını istiyoruz. İşte bütün istediklerimiz budur. Şu aralık ortada alemşümül bir mesele vardır ki; bu da boğazlar meselesidir. Boğazlardan serbesti-i mürurun temini, bizim için bir esas olduğunu bütün alem bilir. Biz boğazların küşadını ve serbestisini tekeffül ediyoruz. Biz bu meselede bir tek şart vaaz ediyoruz. O da İstanbul'un ve Marmara Denizinin emniyeti meselesidir. Bu meselenin yalnız Türkiye'nin arzu ve menafi-i hususiyesi dairesinde hal olunamayacağını bilmez değiliz. Bu işte Avrupa'nın menafi-i umumiyesi de nazarı dikkate alınmak lazım geldiğini biliyoruz ve bunun için konferansta tespit edilecek bir şekli kabule biz de hazırız. ...²²⁴

3.4.2. Ahmet Rüstem Bey'in Boğazlara İlişkin Düşünceleri

Boğazlar meselesine ilişkin açıklamalarda bulunan bir diğer önemli kişi ise Ahmet Rüstem Bey'dir. Ahmet Rüstem Bey, 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçisiydi. Ancak bu vazifesi başta Ermeni meselesi olmak üzere Osmanlı Devleti'nin suçlandığı başlıklarda gösterdiği haklı tepkilerinden ötürü kısa sürmüştür. Birçok kimseler gibi Ahmet Rüstem Bey de Millî Mücadele saflarında aktif rol oynamıştır. Ahmet Rüstem Bey, Lozan Barış Konferansına giden kalabalık Türk Heyetinin de bir üyesiydi.²²⁵ Kendisi, boğazlar meselesinin konferansta tartışıldığı günlerde aşağıdaki makaleyi kaleme alarak bu meseleyi karşılaştırmalı bir

²²² Hakan Uzun, "Türk Heyetinin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferansı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:14, Sayı:53, 2013, s.334-336.

²²³ Akın, a.g.m., s.309.

²²⁴ İstikbal Gazetesi, (28 Teşrin-i Sani 1338), sayı:774.

²²⁵ Ebru Emine Oğuz, "Ahmet Rüstem Bey", Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2017, s.6-8.

üslupla değerlendirmiştir. Ayrıntılı bir şekilde yazılmış makalenin bir kısmını ele alırsak Ahmet Rüstem Bey boğazlara ilişkin şu noktalara değinmiştir:

... 2- Halbuki coğrafi rüçhan itibariyle boğazlar bir dünya meselesi olmaktan ziyade Karadeniz Devletleri meselesidir. Filvaki onların bu husustaki menfaatleri ticari olmaktan başka bir de emniyet ve selamet-i devlet muktezasıdır. Bu nokta ise bittabi diğer düşüncelerin cümlesine o derece takaddüm ederiz ki adeta boğazlar meselesinin halli bu devletlere belki de münhasıran aittir, denilebilir.

3- ... her nehir, her kanal her boğaz az çok dünya ticaretini alakadar eder. Halbuki bunları beynelmilel bir idare altında bulundurulabilecek hiçbir kaide mevcut değildir. Vakıa Süveyş Kanalı bi taraf bir şekle ifrağ edilmiştir. Fakat bu tarz idare o vakit zayıf olan Türkiye'ye karşı bir tecavüz idi. Yoksa hakikat halde Süveyş Kanalı çoktan beri İngiltere'nin hakimiyeti altına geçmiştir. Tuna ağızları dahi beynelmilel idareye tabi kalmıştır. Fakat bu da kendi zayıf bir devlete karşı tecavüz kabilinden idi. İstanbul Boğazlarının beynelmilel bir idareye tabi kılınması mutasavver ise neden Ren nehrinin neden Panama Kanalının neden Sunda Boğazlarının aynı tarz ile idaresi tasavvur edilmiyor?

4- Hülasa mantıki olmak için iki şıktan biri kabul edilmelidir. Beynelmilel mahiyete haiz olan boğaz ve kanalların kaffesi beynelmilel bir idareye tevdi edilmelidir ki o vakit Aden, Malaka Boğazlarıyla Süveyş Kanalı ve ol veçhile Cebel-i Tarık Boğazının İngiltere'nin elinden alınması iktiza edeceği gibi Panama Kanalının ve Sunda Boğazının beynelmilel bir şekle ifrağı şarttır. Veya Boğazların hiçbiri de böyle bir idareye tabi olmayıp mevki-i coğrafyaları itibariyle doğrudan doğruya alakadar olan memleketlerin taht-ı hakimiyet ve idarelerinde bulunmalıdır. O vakit İstanbul Boğazı neden müstesna tutulsun?

5- Haydi ticaret gemilerinin İstanbul Boğazlarından mürur-u uburları bütün dünyayı alakadar eyleyen umumi menfaat iktizasından bulunması hasebiyle bunun mümkün merteye temini lazım gelsin, fakat harp gemilerinin de mürur-u uburları acaba alemin hangi menfaatlerine temas ediyor?²²⁶

3.5. Konferans Öncesi ABD'nin Boğazlar Politikası

Hatırlanacağı üzere Büyük Taarruz sonrası boğazlar bölgesinde dozajı yüksek bir Türk-İngiliz gerilimi yaşanmıştır. İngiltere, bu dönemde başta müttefik devletler olmak üzere ABD gibi ülkeleri Türkiye'ye karşı askeri müdahale seçeneğine ikna için yoğun çaba sarf etmiştir. Ancak ABD yönetimi, İngiltere'nin bu teklifini “Şark işleriyle alakamız yoktur” diyerek geri çevirmiş ve süreç boyunca İngilizlerin boğazlar politikasına mesafeli durmuştur.²²⁷ Boğazlarda yaşanan karşılıklı gerilim sona erince 13 Kasım'da yapılması planlanan barış konferansına davet notasının bir örneği de ABD'ye gitmiştir. ABD yönetimi, müttefiklerin davet talebine 30 Ekim 1922 günü karşı bir nota ile cevap vermiştir.²²⁸ ABD yönetimine göre; barışı sağlamak için yapılacak bu konferansın asli vazifesi, Türkiye, Müttefik devletler, Yunanistan üçgeninde harpten beri devam edegelen problemleri çözmek olacaktır. Oysa ABD, Türkiye ile savaş yapmadığı gibi 1918 Mondros Mütarekesinin taraflarından biri de değildi. Dolayısıyla ABD'nin konferansa katılıp bazı

²²⁶ İstikbal Gazetesi, (28 Teşrin-i Sani 1338), sayı:774.

²²⁷ İstikbal Gazetesi, (24 Eylül 1338), sayı:718.

²²⁸ Fahir Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri*, İstanbul: Kronik Kitap, 1. Baskı, 2017, s.71.

değişiklikler talep etmek, hatta sorumluluk üstlenmek gibi emelleri olmayacaktı.²²⁹ Pozisyonunun sınırlarını bu şekilde çizen ABD, konferanstan dikkate alınmasını istediği bazı noktaları da ortaya koymuştur. Bu noktalardan boğazlara ilişkin hususlar şu ilkelere dayanmaktadır:

“... 3- Boğazların serbestisi için teminatı kafiye,
4- Boğazların serbestisine müteallik emniyet, ...”

ABD yönetimi her ne kadar Türkiye ile savaş halinde olmadığı argümanını işleyerek barış konferansında aktif rol üstlenmeyeceğini söylese de ekonomik çıkarlarına doğrudan temas eden boğazların serbestisi, serbest ticaret gibi meseleleri yakından izlemek için konferansa bir gözlemci heyeti göndereceğini ifade etmiştir.²³⁰ Buradan hareketle anlaşılıyor ki ABD'nin Lozan ajandasında yer kapsayan mühim konu başlıklardan biri de boğazlar meselesi olacaktır. Bilhassa boğazlardan geçiş serbestliği, ABD siyasetinin değer verdiği alanların başında gelmekteydi.²³¹

3.6. Lozan Barış Konferansına SSCB'nin Davet Edilmesi

Ankara Hükümeti, Müttefik devletlerine 4 Ekim 1922 tarihinde bir nota vererek boğazlar meselesinden dolayı SSCB, Ukrayna ile Gürcistan Hükümetlerinin de barış müzakerelerine dahil edilmesini teklif etmiştir. Türk siyasetine göre ancak bu şekilde kalıcı bir barışın temeli atılabilirdi. Ankara'nın bu teklifi, müttefik devletler tarafından olağan karşılanmıştır. Ancak barış konferansında SSCB, Ukrayna ve de Gürcistan sadece kendilerini alakadar eden sorunların müzakerelerine katılabilecekti. Müttefikler bu şartla SSCB'yi davet etmişlerdir.²³² Davet metni, 26 Ekim günü Rus tarafına iletilmiştir. Yalnız Rus siyasetçiler tek başlıkta konferansa katılmakla yetinme taraftarı değildi. Bunun için SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Aralov, birtakım temaslarda bulunmuştur. Özellikle İsmet Paşa ile yapılan görüşmelerde Aralov, kendisinden SSCB'nin barış konferansının bütün safhalarına katılabilmesi için lobi yapmasını istemiştir. Lakin İsmet Paşa, Rusya'nın sadece boğazlar meselesinin ele alındığı oturumlara katılmasını konferanstan isteyebileceğini Aralov'a söylemiştir.²³³ Ayrıca müttefikler, Karadeniz'in kıyıdaş ülkelerinden Ukrayna ile Gürcistan'ı ayrı ayrı konferansa davet etmemiştir. Rus

²²⁹ İstikbal Gazetesi, (18 Teşrin-i Sani 1338), sayı:766.

²³⁰ İstikbal Gazetesi, (16 Teşrin-i Sani 1338), sayı:764.

²³¹ Armaoğlu, a.g.e., s.100.

²³² Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978, s.255.

²³³ Arzu Boy-Mehtap Başarır, “Lozan Görüşmelerinde Boğazlar Meselesi (İngiltere Türkiye ve Rusya)”, *History Studies*, Cilt: 12, Sayı: 2, Nisan 2020, s. 399-400.

tarafına verilen bilgide SSCB isterse bu ülkeleri temsil edecek delegeleri kendi ekibine dahil ederek Lozan'a getirebilecekti.²³⁴

SSCB, Lozan'a sınırlı daveti bir türlü kabul etme taraftarı değildi. Hatta İngiltere Hariciye Nazırına gönderilen bir notayla da sınırlı davet protesto edilmiştir. SSCB, söz konusu notada boğazlar sorununun şark meselesinin önemli bir parçası olduğunu ve ayrı olarak konumlandırılmayacağını, dolayısıyla SSCB, Gürcistan ve Ukrayna Hükümetlerinin de barış müzakerelerinin bütün safhalarına katılmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. SSCB'nin bu tezi, Avrupa kamuoyunda pek karşılık görmemiştir. Müttefiklerin SSCB'ye verdiği cevaba göre; Lozan müzakerelerinin önemli bir bölümü hali hazırda Türkiye ile savaşan devletler arasındaki ilişkiyi tamir edeceğinden -SSCB, Türkiye ile savaş konumunda bulunmadığından- SSCB bu sürecin tarafı olamazdı.²³⁵

Lozan Barış Konferansında SSCB'yi temsil edecek heyet, Çiçerin, Rakowski²³⁶, P. Mdivani, V. Vorovsky gibi önemli ve profesyonel isimlerden oluşmaktaydı.²³⁷ Bu arada SSCB, konferansta boğazlara ilişkin takip edeceği programı da belirlemişti. Tespit edilen program bizzat Çiçerin tarafından Şikago Tribune Gazetesinin Moskova muhabirine maddeler halinde şu şekilde açıklanmıştır:

- 1- Rusya, Türk parlamentosu dağılmadan evvel İstanbul'da mevcuda getirilen konfere de teyit olunan Misak-ı Milli de Türkiye'nin milli hudutları hakkında mevcut bilcümle mütalaya müzaheret eder.
- 2- Rusya, boğazlar üzerindeki Türk hukuk-ı hükümdarisine taraftardır. Bu hukuka haleb gelmemelidir.
- 3- Rusya, boğazlardaki şimdiki vaziyeti ve yeni bi taraf veya beynelmilel mıntika ihdasına muarızdır.
- 4- Rusya, Cemiyet-i Akvam tarafından bir kontrol icrasına muarızdır.
- 5- Rusya, boğazlar ve Türk arazisinin diğer herhangi bir kısmı hakkında ecnebi bir devletin bir mandası veya hukuk-ı murakabesi haiz olmasına muarızdır.
- 6- Türk hukuk-ı hükümdarisi baki kalmak şartıyla Rusya boğazlarda ticari nokta-i nazardan serbesti hüküm sürmesine taraftardır.
- 7- Rusya, boğazlarda ticari seyri sefain hususunda müteallik bir serbesti hüküm sürmek hususundaki talebini teyit eder.²³⁸

Görüldüğü üzere SSCB, boğazlar meselesinde katı bir tavır takınmıştır. Bu da güvenlik tehdidi yaşadığının bir göstergesiydi. SSCB'nin boğazlara ilişkin geliştirdiği teze bakılırsa Karadeniz'e sadece ticari gemilerin girişine müsaade

²³⁴ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s.96.

²³⁵ İstikbal Gazetesi, (20 Teşrin-i Sani 1338), sayı:767.

²³⁶ İstikbal Gazetesi, (20 Teşrin-i Sani 1338), sayı:767.

²³⁷ Resul Babaoğlu, "Lozan'da Kanlı Bir Hadise: Sovyet Rusya Delegesi Vatslav Vorovsky Cinayeti ve İsmet Paşa'ya Suikast Tehlikesinin Yankıları", *Toplumsal Tarih*, 2019, s.45.

²³⁸ İstikbal Gazetesi, (30 Teşrin-i Evvel 1338), sayı: 749.

edilmiştir. Belki de programda en dikkat çeken nokta, boğazlar 'ın Türk kontrolüne bırakılması ve Misak-ı Milliye yapılan atıf olmuştur.

4. LOZAN BARIŞ KONFERANSI

4.1. Konferansın Açılışı

Lozan Barış Konferansının açılışı, Mont Benon Gazino binasında 20 Kasım 1922 günü yapılmıştır. Konferansa katılan devletler; İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya, Japonya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Bulgaristan, Türkiye, Belçika ile Polonya'dan oluşmaktaydı. Bu devletlerden Sovyet Rusya sadece boğazlar ile alakalı müzakereler için davet edilmişti. Bulgaristan hem boğazlar hem de Trakya hududunu kapsayan görüşmeler için konferansta bulunmaktaydı. ABD ise gözlemci sıfatıyla konferansa katılmıştı. Konferansta İngiltere'yi Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransa'yı Roma Büyükelçisi Barriere, İtalya'yı ise İstanbul Yüksek Komiseri Garroni temsil edeceklerdi. Bu isimlerin başkanlığı altında hizmet verecek heyetler de Lozan'da hazır bir vaziyette idi.²³⁹ Konferansın açılış oturumunda sırasıyla İsviçre Hükümeti Reisi, İngiltere baş temsilcisi Lord Curzon ve Türkiye baş delegesi İsmet Paşa konuşmuştur. Her üç isimde konuşmalarında barışın tesisi için temenniler de bulunmuştur.²⁴⁰ Aslında konferansın açılış programında İsmet Paşa'nın konuşma yapacağına dair bir planlama mevcut değildi. Süreç tamamen doğal seyrinde gelişmiştir. Lord Curzon konuşmasını bitirince İsmet Paşa kürsüye hareket ederek bir konuşma yapmıştır. İsmet Paşa'nın bu tutumu konferansa katılan devletlerde sürecin hiçte kolay ilerlemeyeceği yönünde izler bırakmıştır.²⁴¹

Konferansın ilk celsesi, açılışın ertesi günü Uşi şatosunda sabah saat 11'de Lord Curzon başkanlığında yapılmıştır. Celsede İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Türkiye, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Yunanistan ile ABD temsilcileri hazır bulunmuştur. İlk olarak konferansın çalışma prensibini tayin eden bir nizamname hazırlanmıştır. Akabinde konferansa katılmış olan devletlerin temsil edileceği Umumi Katiplik makamı kurulmuştur. Bu göreve ise Curzon'un teklifi

²³⁹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920 – 1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: I, 2. Baskı, 1989, s. 69-70.

²⁴⁰ İstikbal Gazetesi, (22 Teşrin-i Sani 1338), sayı: 769.

²⁴¹ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2. Baskı, 1982, s.111.

üzerine Mösyö Massigli, tayin edilmiştir. Ardından süreç boyunca bütün konuların tartışılacağı ve incelemelerin yapılacağı ve de konferans boyunca faaliyet gösterecek üç komisyon kurulmuştur. Kurulan bu komisyonlardan, I. Komisyon: Mesail -i Araziye, Askeriye ve Boğazlar Komisyonu'nun başkanlığını Lord Curzon üstlenmiştir. Konferans boyunca devletler kendilerini alakadar eden meselelerde görüşlerini sözlü ya da yazılı olarak sunabileceklerdi.²⁴² Konferansın resmi dili için de Fransızca belirlenmiştir.²⁴³

4.2. Boğazlar Müzakeresi Öncesinde Türkiye-İngiltere-SSCB İttifak Trafiği

Lozan Konferansının müzakerelerine başlanmış olmasına rağmen, SSCB'nin de katılacağı boğazlar meselesine henüz geçilmediği gibi SSCB Heyeti de Lozan'a henüz gelmemiştir. Aslında boğazlar meselesine ilişkin konferans oturumlarında SSCB ile Türkiye arasında bir söz birliği kurulabilirdi. Tesis edilecek bu iklim, başta İngiltere olmak üzere müttefikleri zor durumda bırakmaya yetecekti. SSCB ile Türkiye arasında oluşması muhtemel birlikteliğin önüne geçmek üzere İngiltere'nin İstanbul Yüksek Komiseri Horace Rumbold bir plan hazırlamıştır. Plana göre; İsmet Paşa, SSCB'nin etki alanı dışına çıkarılarak iki ülke arasında tesis edilmek istenen ittifak önlenemez, böylece boğazlar üzerinde SSCB'nin kurmak istediği otorite ve hakimiyet ihtimali ortadan kalkacaktı.²⁴⁴ Bu planı yürürlüğe koymak için harekete geçen Lord Curzon, İsmet Paşa'yı yemeğe davet etmiştir.²⁴⁵ 27 Kasım günü ikili arasında cereyan eden bu hususi görüşmede Lord Curzon, İsmet Paşa'ya boğazlar meselesinde Rus tezlerine yakınlık göstermemesi noktasında uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca Curzon, İsmet Paşaya Türkiye'nin istikbalde Avrupa'dan maddi destek alabilmek için müracaat etme ihtimalini de göz önünde bulundurmasını istemiştir.²⁴⁶ Bu arada aralık ayının ilk günlerinde SSCB baş delegesi Çiçerin, heyetiyle birlikte Lozan'a gelmiştir. Çiçerin, Lozan'a geldikten hemen sonra müzakerelere katılmak için konferansa bir nota verdiği gibi konferansın tamamına katılma ısrarını da bir kez daha tekrarlamıştır.²⁴⁷ SSCB delegasyonunun Lozan'a gelmesi üzerine İsmet Paşa,

²⁴² İstikbal Gazetesi, (4 Kanun-i Evvel 1338), sayı: 779.

²⁴³ Akın, a.g.m., s.309.

²⁴⁴ Şarika Gedikli, "Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:14, No:2, 2006, s.622.

²⁴⁵ İstikbal Gazetesi, (27 Teşrin-i Sani 1338), sayı:773.

²⁴⁶ Gedikli, a.g.m., s.622.

²⁴⁷ İstikbal Gazetesi, (4 Kanun-i Evvel 1338), sayı:779.

Çiçerin ile de bir yemek yemiştir. Bu organizasyonda her iki isim boğazlar özelinde birtakım müzakerelerde bulunmuşlardır.²⁴⁸

Çiçerin'in Lozan'a ulaşır ulaşmaz katıldığı bu yemeğin davetçisi İsmet Paşaydı. Çiçerin yemekte İsmet Paşa'ya boğazlar meselesinin tartışılacağı oturumların yakında başlayacağına işaret ederek birlikte hareket etme lüzumundan bahsetmiştir. Çiçerin' in bilhassa üzerinde durduğu mühim husus, boğazların savaş gemilerine kapalı kalmasıydı. İsmet Paşa'dan da bu ilkeyi sahiplenmesini istemiştir. Hem Karadeniz'in hem de SSCB'nin güvenliği için bu strateji müdafaa edilmeliydi. Türkiye'nin bu tezi desteğine karşılık SSCB tarafı da konferans boyunca boğazların Türk hakimiyetinde kalması ve müdafaa edilmesi için tüm çabayı sarf edecekti. Türkiye eğer aksi bir pozisyon alırsa, yani boğazların savaş gemilerine serbestliği statüsünü benimserse, SSCB bu tutumu iki ülke arasındaki ilişkilerin kesildiğine, Damat Ferit siyasetinin yeniden yürürlüğe konulduğuna yoracaktı. İsmet Paşa'ya göre Çiçerin' in takındığı bu tavır diplomatik nezakete aykırı bir davranıştı. SSCB, kendi tezlerini peşinen Türk tarafına kabule zorlamaktaydı. SSCB, tezlerinin kabul görmemesi durumunda ise Türkiye'yi ilişkileri kesmekle tehdit etmiştir. Ayrıca Çiçerin, SSCB'nin talepleri müzakerelerde ret edilirse konferansı terk edeceğini, aynı tepkiyi Türk tarafının da göstermesini İsmet Paşa'ya söylemiştir. 2 Aralık günü gayet gergin bir atmosferde cereyan eden bu toplantıya ertesi günü kaldığı yerden devam edilmiştir.²⁴⁹

3 Aralık'ta devam eden görüşmeler, önceki günün aksine pek samimi bir iklimde geçmiştir. Hatta SSCB Heyeti, boğazlara ilişkin Türk tarafının nokta-i nazarına destek vereceklerini dahi söylemiştir.²⁵⁰ Çiçerin, bu toplantıda daha yumuşak bir dil kullanmıştır. Toplantıdan çıkan görüşe göre, konferansta boğazlar sorunu ele alınırken SSCB Heyeti kendi tezini müdafaa edecek, Türk tarafı ise savunmasını Misak-ı Milli ilkelerine dayandıracaktı.²⁵¹ Sancılı da olsa iki gün devam eden görüşmelerden sonra müttefikler karşısında bir Türkiye-Rusya Cephesi tesis edilmiştir.²⁵² Bu arada konferansın başlamasının üzerinden on gün geçmiş olmasına rağmen henüz hiçbir başlıkta olumlu bir ilerleme sağlanamamıştı. Devam eden

²⁴⁸ İstikbal Gazetesi, (5 Kanun-i Evvel 1338), sayı:780.

²⁴⁹ Bilal N., Şimşir, *Lozan Günlüğü*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, 2023, s.231-232.

²⁵⁰ İstikbal Gazetesi, (10 Kanun-i Evvel 1338), sayı:784.

²⁵¹ Şimşir, a.g.e., s.293.

²⁵² İstikbal Gazetesi, (6 Kanun-i Evvel 1338), sayı:781.

müzakere başlıklarında ise henüz bir neticeye varılamamıştı. Konferansın gidişatında yaşanan bu tıkanma İsmet Paşa tarafından şikâyet dahi edilmiştir.²⁵³

4.3. Liman Von Sanders'in Türkiye'nin Boğazlar Politikasına Desteği

Boğazlara ilişkin Türkiye'nin geliştirdiği tezler farklı çevreler tarafından da destek görmüş, gazete ve dergilerde çıkan makaleler aracılığıyla Türklerin endişe duyduğu noktalar Avrupa kamuoyunun dikkatine sunulmuştur. Bugünlerde kaleme aldığı makalesiyle Türkiye'nin boğazlar politikasına destek veren isimlerden birisi de Otto Liman Von Sanders olmuştur. Birinci Dünya Savaşında Osmanlı ordusunda vazife görmüş Alman general ülkesinin basımına verdiği beyanatta: "Ben Gelibolu'da 10 ay yaşadım. Boğazların serbestisinin bir vehimden ibaret olduğunu zan ederim. Boğazların bi taraflığını bir gecede ihlal etmek mümkündür. Türklerle uyuşmak, cebir ve şiddete müracaattan daha faidelidir. Türklerin vereceği teminat-ı maneviye herhangi bi taraf mıntıkadan pek çok kıymetli olacaktır"²⁵⁴ diyerek Türkiye'nin boğazlar meselesinde duyduğu rahatsızlığın dikkate alınması gerektiğini müttefiklere ve konferans kamuoyuna hatırlatmış, bu meselenin çözümü için de masayı işaret etmiştir.

4.4. Konferansta Boğazlar Meselesinin Tartışıldığı Oturumlar

Lozan Barış Konferansında boğazlar meselesi, I. Komisyonunun yetki sahası içindeydi. Bu komisyon, boğazlar meselesini 4, 6, 8, 18, 19, 20 Aralık 1922 ile 1 Şubat 1923 tarihli yedi oturumda gündemine almıştır. Bu oturumlarda boğazlar, tüm yönüyle ele alınmış, bir takım öneri ve teklifler üzerinde uzun soluklu tartışmalar yapılmıştır.²⁵⁵

4.4.1. 4 Aralık Oturumu

Boğazlar meselesine ilişkin ilk oturum, Lord Curzon'un başkanlığında 4 Aralık 1922 günü yapıldı.²⁵⁶ Curzon, açılış konuşmasında boğazlar meselenin sadece muharip devletler ile bölge devletlerini ilgilendirmediğini, bütün dünya ülkelerini alakadar eden bir problem olduğunu kayda geçmiş ve konferansın en önemli

²⁵³ İstikbal Gazetesi, (4 Kanun-i Evvel 1338), sayı:779.

²⁵⁴ İstikbal Gazetesi, (5 Kanun-i Evvel 1338), sayı:780.

²⁵⁵ Gürün, a.g.e., s.96.

²⁵⁶ Şimşir, a.g.e., s.242.

problemlerinden biri olarak boğazlar sorununu işaret etmiştir.²⁵⁷ Açılışı yaptıktan sonra Curzon, nokta-i nazarını ortaya koyması için ilk sözü İsmet Paşa'ya vermiştir. İsmet Paşa'nın konuşmasından sonra kıyı devletlerin görüşleri dinlenecek, en sonunda da müttefik devletler karşı görüşlerini ortaya koyacaktı. İlk sözü alan İsmet Paşa, öncelikle Rusya-Ukrayna-Gürcistan Heyetinin konferansa katılmalarından dolayı duyduğu memnuniyeti ifade ederek konuşmasına başlamıştır. Devamında İsmet Paşa, boğazlar meselesinin temelini oluşturan Çanakkale Boğazı ile İstanbul Boğazı'nın Türkiye'nin hakimiyeti altında bulunduğunu, bundan dolayı bu meselenin öncelikle Türkiye'yi ilgilendirdiğini ve konferansın alakadar devletlerin meşru haklarını önceleyen kararları alacağından ümitli olduğunu söylemiştir. İsmet Paşa, Türkiye'nin boğazlar meselesinde üzerinde ısrarla durduğu nokta-i nazarını ise Misak-ı Milliye dayandırmıştır.²⁵⁸ Boğazlar maddesi Misak-ı Milli metninde şöyle tanımlanmıştır:

Türkiye'nin payitahtı ve hilafetin makarr-ı olan İstanbul ve Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü tecavüzdən masun bulunmalıdır. Bu esas bir defa kabul edildikten sonra Türk Milleti, bir taraftan Türkiye Hükümeti ve diğer taraftan alakadar devletler arasında boğazların dünya ticaretine ve beynelmilel münakalelere açılmasını temin hususunda müştereken alınacak her türlü kararları kabule hazırdır. Bu prensip Türkiye'nin umumi nokta-i nazarıdır.²⁵⁹

İsmet Paşa, Misak-ı Milli hatırlatmasından sonra boğazlara ilişkin konferansın asıl beklediği Türk tezini ise her devlet temsilcisini dinledikten sonra ortaya koyacağını belirtmiştir.²⁶⁰ Ancak Lord Curzon, İsmet Paşa'nın yapmış olduğu konuşmayı yeterli bulmamıştı. Curzon, İsmet Paşa'ya müttefiklerin hazırlamış olduğu ve boğazlar bölgesinin askerden arındırılarak Milletler Cemiyeti'nin hakimiyetine bırakılmasını öngören tasarı hakkındaki düşüncelerini sormuştur. İsmet Paşa ise yaptığı konuşmanın şimdilik yeterli olduğunu, ilerleyen oturumlarda gerekirse fikirlerini yine dile getireceğini söylemiştir. Bu ilk oturumda Lord Curzon ile İsmet Paşa arasında “düşüncelerini ilk sen söyle” gibi karşılıklı söz düellosundan sonra söz sırası SSCB temsilci Çiçerin'e gelmişti.²⁶¹ I. Oturumda SSCB'nin dışında Romanya ile Bulgaristan da boğazlara ilişkin görüşlerini ortaya koymuşlardır.²⁶²

²⁵⁷ Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, İstanbul: Doğan Kitap, 2007, s.245.

²⁵⁸ Baytok, a.g.e., s.245.

²⁵⁹ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Haz. Sebahattin Selek, 7. Baskı, 2023, s.339.

²⁶⁰ İstikbal Gazetesi, (7 Kanun-i Evvel 1338), sayı: 782.

²⁶¹ İnönü, a.g.e., s.339.

²⁶² İstikbal Gazetesi, (7 Kanun-i Evvel 1338), sayı:782.

SSCB'nin boğazlara ilişkin benimsediği politika, sözü alan Çiçerin tarafından şöyle dile getirilmiştir:

Boğazlar içinde, Marmara'da ve Çanakkale'de münakalat-ı ticariyenin ve sulhperverane münakalat-ı bahriyenin serbest-i daimisi bila kayd ve şart bir suret-i mutlaka da temin edilmelidir. Karadeniz'de sulhun idamesi, Karadeniz sahillerinin emniyeti, kezalik şark-ı karib de sulhun ikası ve İstanbul'un masuniyeti devamlı bir surette taht-ı temine bulunmak lazımdır. Bu da Çanakkale ile Boğaziçi'nin gerek harp gerekse sulh zamanında, -Türkiye müstesna olmak üzere- sair memleketlerin harp sefinelerine ve sulh sefaine, tayyarelere daimî surette kapalı bulunmasını istilzam eder. Boğazlarda sulhperverane seyrüseferin serbestisi esası ile boğazların harp sefaini için kapanması esası birbirlerini karşılıklı itmam ederler. Çünkü ancak boğazların harp sefinelerine ve müsellaht sefaine ve askeri tayyarelere karşı kapalı bulunması bu sularda sulhperverane seyrüseferi temin edebilir. Rus Hükümeti ile müttefikleri, Çanakkale'nin ve Boğaziçi'nin Türkiye'ye ait olması keyfiyetine istinat ederler. ... Türk komünün kendisine ait arazide ve sularda kaffe-i hukukunun tamamıyla iadesi ve idamesi hususunda ısrar ederler. Kezalik Rusya Hükümeti ile müttefikleri Türk Devletinin boğazlar ile Marmara Denizini her türlü hücumu karşı ancak sahillerini tahkim etmek ile harp filosuna malik olmak ve boğazlarla Marmara'nın müdafası için yeni Kavaid-i Harbiye'nin kaffesi tatbik edebilmek hakkını teslim edildiği surette müdafaa edebileceği keyfiyette de ısrar gösterirler. ... Boğazların harp sefainine kapanması bütün devletler arasındaki müsavat esasına da muvafıktır. ... yalnız Rusya Hükümeti ile müttefiklerinin değil, Türk Hükümeti'nin de menfaati mevzubahistir. Türk Misak-ı Millisinin 4. maddesindeki esasat, İstanbul'un emniyeti yani harp gemilerine karşı boğazların mesdudunu ve seyrüsefer-i ticariyenin ve transitin serbestisi bizim programımıza tamamıyla muvafıktır.²⁶³

Konuşmaya bakıldığında SSCB'ye göre; boğazlar ticaret gemilerine açık, savaş gemilerine ise kapalı olmalıdır. Boğazların her türlü tahkimat hakkı da yine Türkiye'ye verilmelidir. Çiçerin tarafından ortaya konulan bu ilkeler, boğazların yeni statüsü için komisyona teklif edilmiştir.²⁶⁴ SSCB'nin teklifine bakılırsa boğazlardan yalnızca Türk savaş gemilerinin geçişine müsaade edilmekteydi. Türkiye dışındaki bütün güçlerin savaş gemilerine ise boğazlar kapalı olacaktı.²⁶⁵ Aslında Çiçerin' in savunduğu bu görüşler, Türkiye'nin menfaatleri ile benzer özellikler taşımaktaydı. Bu benzerlik Lord Curzon'un da dikkatini çekmeye yetmişti. Hatta Curzon, bu menfaatlerin benzerliğiyle alay ederek Çiçerin' in adeta İsmet Paşa'nın kalpağını giydiğini söylemiştir.²⁶⁶

Çiçerin' in yaptığı açıklama ve takındığı tavır, Lord Curzon'u oldukça endişelendirmiştir. Lord Curzon, bu endişenin de etkisiyle İsmet Paşa'ya boğazlar meselesinde SSCB gibi düşünüp düşünmediğini sormuş ve devamında Türk Heyetinin boğazlara yönelik belirlediği siyaseti artık açık etmesini istemiştir. İsmet Paşa ise Curzon'un bu sorusuna, Çiçerin tarafından ortaya koyulan Rus tezinin Türk

²⁶³ İstikbal Gazetesi, (15 Kanun-i Evvel 1338), sayı:789.

²⁶⁴ İstikbal Gazetesi, (8 Kanun-i Evvel 1338), sayı:783.

²⁶⁵ İstikbal Gazetesi, (7 Kanun-i Evvel 1338), sayı:782.

²⁶⁶ Şimşir, a.g.e., s.244.

menfaatleriyle benzeştiğini lakin kendilerinin boğazlar sorununa dair görüşlerini daha sonraki oturumlarda açıklayacağı cevabını vermiştir.²⁶⁷

Kıyıdaş diğer ülkelere gelince, onlar SSCB'den biraz farklı düşünmekteydiler. Bilhassa Romanya, Lord Curzon'un benimsediği siyasete yakın fikirler taşımaktaydı. Romanya delegasyonuna göre; SSCB'nin amacı, Karadeniz'i kapalı bir deniz yapmaktı. Bu anlayışı reddeden Romanya, açık kalma statüsünü savunmuştur.²⁶⁸ Bulgaristan ise Karadeniz'in tarafsız bir yapıya kavuşturulması, boğazlardan geçişi organize edecek bir komisyonun oluşturulması gibi önerileri işaret etmekteydi.²⁶⁹ 4 Aralık oturumu bu havada sona ererken ilginç bir tablo ortaya çıkmıştı. Boğazlar meselesi etrafında bir tarafta İngiltere, Romanya, Bulgaristan arasında fikir birliği oluşurken bu bloğa karşılık öte tarafta muhalif görüşlere sahip Türkiye, SSCB, İtalya Cephesi meydana gelmişti.²⁷⁰ Burada dikkat çeken ayrıntı İtalya'nın İngiltere'den fikri noktada ayrılmış olmasıydı. Aslında bu durum müttefiklerin kendi aralarında bile uzlaşma sağlayamadıklarının kanıtıydı. Bu yoruma delil olarak İtalya'nın boğazlar meselesinde Türk tezine yakın fikirlere sahip olması gösterilebilir. Görünen Lozan'da müttefiklerin menfaatleri gereği birbirleriyle en fazla çarpışacakları başlıklardan biri boğazlar meselesi olacaktı. Bu sorunun çözümünde müttefik devletler sahip oldukları siyasette birleşemeyecekleri gibi yukarıda verilen örnekten hareketle bir diğeri lehine fikirlerinden fedakârlık dahi göstereceklerdi.²⁷¹ İtalya'nın boğazlar meselesinde takındığı bu tavır, SSCB ile olan ilişkilerinde de yeni bir dönemi başlatacaktı. İtalya'nın bu tavır değişikliği, SSCB tarafından memnuniyetle karşılanmış ve bu sıcak atmosferin tesiriyle Rus temsilcisi Karahan tarafından gazetecilere verilen beyanatta iki ülke arasındaki ticari ve siyasi münasebetlerin yakın bir zamanda başlayacağı dahi dile getirilmiştir.²⁷²

İsmet Paşa, boğazların ele alındığı ilk oturum tamamlandıktan sonra Lozan'da bulunan bütün basın muhabirlerine önemli mesajlar içeren bir beyanat vermiştir. Söz konusu beyanatında İsmet Paşa, Türk topraklarının baştan başa tahrip olduğu, binlerce Türk insanının katledildiği olumsuz resme rağmen, intikam hisleriyle hareket ederek konferanstan abartılı istek ve taleplerde bulunmadıklarını dile getirmiştir. İsmet Paşa devamında Türkiye'nin tek arzusunun bağımsızlık olduğunu

²⁶⁷ Baytok, a.g.e., s.248.

²⁶⁸ İstikbal Gazetesi, (10 Kanun-i Evvel 1338), sayı:784.

²⁶⁹ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar – Büyük Zaferden Lozan'a*, İstanbul: Temel Yayınları, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Cilt:1, 2002, s.210.

²⁷⁰ İstikbal Gazetesi, (7 Kanun-i Evvel 1338), sayı:782.

²⁷¹ Faik Ahmet (8 Kanun-i Evvel 1338), "Boğazlara Dair", İstikbal Gazetesi, sayı:783.

²⁷² İstikbal Gazetesi, (13 Kanun-i Evvel 1338), sayı:787.

ve makul isteklerde bulunmalarındaki amacın, barış yanlısı olmalarından ileri geldiğini söylemiştir.²⁷³

4.4.2. 6 Aralık Oturumu

Boğazlar meselesinin ele alındığı ikinci oturuma 6 Aralık sabahı başlandı. Lord Curzon, evvela Çiçerin'in önceki oturumda komisyona sunduğu teklifi reddetmiştir.²⁷⁴ Bunun yanında Curzon, Çiçerin'in 4 Aralık oturumunda dile getirdiği Rus tezini ise ağır bir şekilde eleştirmiştir. Lord Curzon'a göre; Çiçerin, yabancı devletlerin Karadeniz'e özgürce girip çıkmalarını istemeyerek devletler hukukuna aykırı bir rol sergilemekteydi. Ancak devletler, Karadeniz'de bir millete askeri ve ticari üstünlük sağlayacak statüye rıza göstermeyecektir.²⁷⁵ Lord Curzon, oturumda genele hitap eden konuşmasını bitirdikten sonra müttefik devletlerin boğazlara ilişkin hazırlamış olduğu projeyi komisyona sunmuştur.²⁷⁶

4 maddeden oluşan proje metni şöyle idi:

- 1- Boğazlar gerek hal-i sulh de ve gerek, eğer Türkiye bi taraf ise, hal-i harpte, seyrüsefer ticari hususunda suret-i katiye de serbest olacaktır. Eğer Türkiye bi taraf ise bu serbesti harp kaçakçılığı yapmayan bi taraf sefain için muhafaza edilecektir.
- 2- Bir devlet için miktarı Karadeniz'deki en büyük filonun kuvvetini geçmeyecek olan sefain-i harbiyenin serbesti-i müruru. Sefain-i harbiye gerek hal-i sulh de, gerek eğer Türkiye bi taraf ise, hal-i harp de serbesti-i mürura maliktirler. Eğer Türkiye bi taraf değilse yalnız bi taraf devletler sefain-i harbiyesi mürur edebileceklerdir.
- 3- Karadeniz'e mücavir hükümetlerle, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya ve müttehit-i Amerika mümessillerinden mürekkep bir komisyon tarafından, bir muntaka tespit edilmek kaydı ile boğazlar teslihattan tecrit edilecektir. Bu komisyonun riyaseti Türkiye'ye tevdi edilecektir.
- 4- Şekli bilahare tayin edilmek üzere İstanbul'un himayesi için teminat verilecektir.²⁷⁷

Lord Curzon'dan sonra sırasıyla Barrera ve Garroni konuşmalarını yapmıştır. Her iki isim de yaptıkları konuşmalarda Lord Curzon'u destekleyici mesajlar vermişlerdir.²⁷⁸ Bu oturumun en dikkat çekici konuşmasını ise ABD temsilcisi Richard Washburn Child yapmıştı. ABD, Lozan konferansına gözlemci sıfatıyla katılmış olmasına rağmen bütün müzakere başlıklarında cereyan eden tartışmalara fiilen dahil olmuştur.²⁷⁹ İşte ABD'nin boğazlara ilişkin sahip olduğu görüşler, ilk

²⁷³ İstikbal Gazetesi, (6 Kanun-i Evvel 1338), sayı:781.

²⁷⁴ Baytok, a.g.e., s.249.

²⁷⁵ İstikbal Gazetesi, (11 Kanun-i Evvel 1338), sayı:785.

²⁷⁶ İstikbal Gazetesi, (10 Kanun-i Evvel 1338), sayı:784.

²⁷⁷ İstikbal Gazetesi, (12 Kanun-i Evvel 1338), sayı:786.

²⁷⁸ Salahi Rasih Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi", *Belleten*, Cilt:38, Sayı:149, 1974, s.66.

²⁷⁹ Berber, a.g.m., s.622.

defa bu oturumda Richard Washburn Child tarafından ortaya konulmuştur.²⁸⁰ Richard Washburn Child, konferans kürsüsünde ABD'nin bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerinin Karadeniz'e serbestçe girip çıkabilme hakkını istediğini söylemiştir. Yine savaş zamanında tarafsız ülkelerin Karadeniz'e geçebilme hakkının da serbest olması gerektiğini Richard Washburn Child konuşmasında dile getirmiştir.²⁸¹

Richard Washburn Child'in konuşması bitince oturum başkanı Lord Curzon, İsmet Paşa'ya dönerek Türk Heyetinin boğazlara ilişkin fikirlerini öğrenebilir miyiz? sorusunu yöneltmiştir. İsmet Paşa kendisine yöneltilen bu soruya, tüm tarafların tekliflerini öğrendikten ve gerekli incelemeler yapıldıktan sonra Türk Heyetinin beklenen açıklamayı yapacağı cevabını vermiştir. Bunun üzerine Curzon, İsmet Paşa'ya ikinci bir soru yönelterek öğleden sonra konuşup konuşamayacağını sormuştu. İsmet Paşa, bazı noktalar üzerinde detaylı bir etüdünün gerektiğini, bunun da erken bitmeyeceğini söylemiştir. Ancak Curzon ısrarcı bir anlayışla yarın mı? sorusunu yöneltince bu defa Çiçerin araya girerek: "Müttefikler kendi görüşlerini izah için iki gün çalıştılar. Nasıl olur da Türkler ve Ruslar bir gün içinde cevap verebilirler?" karşılığında bulunmuştur. Oturumun sonuna doğru SSCB temsilcisi Çiçerin yeniden söz alarak ayağa kalkmış²⁸² ve oturumun başında Curzon'un SSCB aleyhinde yaptığı konuşmaya oldukça şiddetli sözlerle cevap vermiştir.²⁸³

Heyetlerin sunumları tamamlandıktan sonra Lord Curzon Türk tarafının fikirlerini ertelemesinde haklı olduğuna dair bir konuşma yapmıştır. Çünkü talep edilen erteleme sürecinde oturumun sonuna doğru heyetlere dağıtılacak metinlerde yer alan teklifler incelenecekti. Bu iş için de yeterli zamana ihtiyaç vardı. Çiçerin, dağıtılacak metinlerin tetkik edilerek verilecek cevabın hazırlanması için müzakerelere 8 Aralık tarihinden önce başlanılmamasını talep etmiştir. Curzon ise oturumun 7 Aralık günü açılmasını teklif etmişti. İkili arasında yaşanan bu münakaşaya İsmet Paşa da dahil olmuş ve Çiçerin'in görüşüne destek vermiştir. Bunun üzerine Lord Curzon, her iki ismin de verdiği tarihi kabul ederek bir sonraki oturumun 8 Aralık günü saat 10:30'da yapılacağını duyurmuştur.²⁸⁴

²⁸⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.103.

²⁸¹ İstikbal Gazetesi, (12 Kanun-i Evvel 1338), sayı:786.

²⁸² Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, Haz: Hulusi Turgut, 11. Baskı, 2023, s.141.

²⁸³ İstikbal Gazetesi, (12 Kanun-i Evvel 1338), sayı:786.

²⁸⁴ Seha, L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, Cilt:1, 2019, s.202-203.

Boğazların ele alındığı ikinci oturum tamamlanırken müzakerelere katılan ülkelerin önünde artık bir proje taslağı bulunmaktaydı. Müttefiklerin hazırladığı ve Lord Curzon tarafından komisyonda okunan boğazların yeni rejimi şu tekliflerden meydana gelmekteydi:

- Boğazların serbestliğı ile silahlandırmadan arındırılması,
- Savaş gemilerinin serbestçe geçişi,
- İstanbul'un muhafazasına yönelik teminat²⁸⁵,
- Alakadar ve komşu hükümetlerin temsilcilerinden oluşan asker-i bahri bir komisyonun kurulması.²⁸⁶

Lord Curzon tarafından ikinci oturumda açıklanan boğazlara yönelik yeni statü teklifi Türk Heyetince takdirle karşılanmış ve uzlaşmaya doğru bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ancak teklif paketinde yer alan boğazların askerden arındırılması hükmü, Türk Heyeti tarafından kabul görmeyerek reddedilmiştir. Hatta Türk Heyetince: “Mamafih vahim müşkülât elan mevcuttur. Zira boğazların mahiyet-i askeriyeden tecridi, İstanbul’u bir ecnebi filosunun taarruzuna karşı müdafaasız bırakmaktadır” denilerek teklifin bu hükmüne açıkça itiraz dahi edilmiştir. Aslında Türk Heyeti, boğazların savaş gemilerine açık olması ile geçişleri kontrol edecek Boğazlar Komisyonunun kurulması teklifini olumlu karşılamaktaydı. İtiraz edilen noktalar, İstanbul’un emniyeti meselesi ve savaş zamanlarında Türkiye’nin boğazları düşman savaş gemilerine kapama esaslarıydı. Bu noktaların açıklığa kavuşması içinde Türk Heyeti müzakerelere devam edilmesi taraftarıydı. Türk Heyetinde bulunan isimlerden birisinin verdiği beyanatta: “Müttefiklerin teklifleri müzakereye zemin teşkil edebilir. Henüz aramızda birçok noktalarda ihtilaf vardır. İstanbul’daki Kuva-yı Askeriyenin tehdidini ve askerlikten tecrit edilecek sahilin ve vesaiti gibi noktalar bilhassa şiddetli itirazlarımıza sebebiyet verecektir” diyerek Türkiye’nin kabul etmediğı noktalar şeffaf bir şekilde açıklanmıştır. Öte yandan Türk Heyetinin projeye ılımlı yaklaşması müttefikleri de memnun etmişti. Boğazlar meselesinde sağlanacak iş birliğinin konferansın diğer başlıklarını da olumlu etkileyeceğini düşünen yabancı bir temsilci şöyle demiştir: “Hali en müşkül ad edilen boğazlar meselesinin bittabi en kolay hal edilebileceğı anlaşılmıştır. Bu hususta bir itilaf husule gelirse diğer mesailde de tesirini gösterebilir”. Yine Türk Heyetinin endişe duyduğu İstanbul’un güvenliği sorununa ise müttefik devletlerinin ürettiğı çözüm

²⁸⁵ İstikbal Gazetesi, (11 Kanun-i Evvel 1338), sayı:785.

²⁸⁶ İstikbal Gazetesi, (10 Kanun-i Evvel 1338), sayı:784.

önerisi, İstanbul'un emniyetinin uluslararası bir antlaşmayla devletler tarafından sağlanacak olmasıydı.²⁸⁷

4.4.3. Üçüncü Oturum Öncesi Gelişmeler

Boğazlar meselesine ilişkin iki oturum yapılmış olmasına rağmen Türk Heyeti henüz kapsamlı bir görüş beyanında bulunmamıştı. Bu meseleye ait Türk tezinin ise artık ortaya konulma zamanı gelmişti. Öte yandan İsmet Paşa, boğazlar meselesinde sağlanacak uzlaşımın barışı tesis edecek esaslardan biri olduğunu düşünmekteydi. Dolayısıyla boğazlar meselesinin barış sürecini zora sokmayacak şekilde sonuçlanmasına dikkat edilmeliydi. Çünkü İngiliz Heyetinin barış konferansı müzakerelerinde kayda değer önem verdiği iki mesele bulunmaktaydı: Boğazlar ve Musul. Boğazların açık olması, Lord Curzon'un taviz vermeksizin cansiperane savunduğu politikaydı. Ancak bu sayede İngiliz donanması Karadeniz'e özgürce geçebilecekti.²⁸⁸

Boğazlar meselesinin İngiltere tarafından çokça önemsendiği, ikinci murahhaslarımızdan Rıza Nur tarafından da tasdik edilmekteydi. Rıza Nur'a göre; İngilizlerin takip ettiği strateji, boğazları askerden ve tahkimattan arındırmaktı. İstenilen ve tasarlanan statü, boğazların serbest olmasıydı. Barışın anahtarı da tasarlanan bu statünün hayata geçirilmesine bağlıydı. Eğer Türk Heyeti barışı istiyor ise İngilizlerin boğazlara ilişkin tasarladığı bu statüye rıza göstermesi gerekmektedir.²⁸⁹ Boğazlar meselesinin barış sürecine doğrudan etki edeceğini düşünen ve bunu dile getiren bir diğer kişi de Cavit Bey'dir. Kendisi mali meseleler için Lozan'a davet edildiği sırada Akşam gazetesinin muhabirine şu beyanını vermiştir: "Boğazlar meselesinde itilaf husul bulduğu takdirde Musul Meselesi hakkında da bir zemin-i itilaf bulunabilecek ve Duyun-u Umumiye'nin taksimi, gümrük meselesi gibi diğer mevzubahis işler kolaylıkla hal edilecektir".²⁹⁰ Netice olarak boğazlar meselesinin konferans sürecine zarar vermeden çözülmesi, sağlanmak istenen barışın ön şartları arasında yer almaktaydı.

Türkiye, bilindiği üzere boğazların serbestliği ilkesini daha önce hazırlanmış olan Misak-ı Milli metninde tasdik etmiştir. Ancak bu belgede savaş gemilerinin geçişine ait detaylı bir açıklama yapılmamıştır. Bu belirsizlikten hareketle

²⁸⁷ İstikbal Gazetesi, (12 Kanun-i Evvel 1338), sayı:786.

²⁸⁸ İnönü, a.g.e., s.341-343.

²⁸⁹ Rıza Nur, *Lozan Hatıraları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 8. Baskı, 2019, s.81-87.

²⁹⁰ İstikbal Gazetesi, (12 Kanun-i Evvel 1338), sayı:786.

konferansta SSCB tarafı, barış ve savaş dönemlerinde boğazlardan ticari gemilerin geçişine rıza gösterirken, savaş gemilerinin aynı hakka sahip olmasını reddetmekteydi. İngiltere ise savaş gemilerinin de serbest geçişini savunmaktaydı. İlginç olan her iki devletin mazilerinde halihazırda sahip oldukları görüşün tam zıddını savunmuş olmalarıydı. Nitekim SSCB, eskiden savaş gemilerinin boğazlardan geçişini isterken İngiltere, Rus savaş gemilerinin Akdeniz'e inmesini menfaatlerine aykırı gördüğünden kapalılık ilkesini savunmuştur. Siyaset iklimindeki bu değişikliğe gerekçe olarak Rusya tarafını ele alırsak Karadeniz'de Rusların artık güçlü bir donanması yoktu. Yeniden inşası için de epey bir zamana ihtiyaç bulunmaktaydı.²⁹¹ Dolayısıyla SSCB, mevcut zaafından İngilizlerin faydalanarak Karadeniz'deki limanlarını tecavüz etmesinden endişe etmekteydi.²⁹² İngiltere'ye gelince boğazların serbestliğini savunmasını birtakım gizli menfaatlerine bağlayabiliriz. İngiliz siyasetinin boğazlara bu dönemde çokça değer vermesinde etkili olan faktör Şark petrolüydü. İngilizler, Romanya ile Kafkasya'daki petrol kaynaklarına boğazda kurulacak hâkimiyetle ancak sahip olunacağını düşünmekteydiler.²⁹³

İsmet Paşa, ikinci oturumun bitiminden sonra başbakanlığa gönderdiği 6 Aralık raporunda Rus tarafıyla görüşeceğini, boğazlar meselesini artık sorun yapmayacağını, çünkü barışı istediklerini kendilerine ifade edeceğini yazmıştır.²⁹⁴ Aslında İsmet Paşa, her iki boğazında savaş gemilerine kapalı olmasını öngören Rus tezinin Türkiye'nin menfaatleriyle benzeştiğini bilmekteydi. Ancak müttefiklerin hazırladığı projeye karşı olumsuz bir tavır sergilerse de barış sürecinin tehlikeye gireceğini görmekteydi.²⁹⁵ Bu atmosferde 7 Aralık akşamı İsmet Paşa ile Çiçerin bir araya gelmiştir. Toplantının ana gündem maddesi boğazlar meselesiydi. Her iki isim de söz konusu mesele hakkında geniş müzakerelerde bulunmuştur.²⁹⁶ İsmet Paşa, görüşmede boğazlar meselesi nedeniyle müttefik devletler ile yapılacak bir savaşta SSCB'nin Türkiye'ye destek vermeyeceğini anlamıştır.²⁹⁷ Bundan dolayı boğazlar meselesinin zaman içinde çözülebileceğini, sadece bu meseleden dolayı savaş çıkarmayacağını, konferansın boğazlar meselesinden kaynaklı kesintiye uğramasına sebebiyet vermeyeceğini Çiçerin'e açıkça söylemiştir. İkili arasındaki görüşme bu

²⁹¹ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, İstanbul: Altındağ Yayınevi, Cilt:3, 1968, s.1014-1015.

²⁹² Rıza Nur, *Lozan Hatıraları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 8. Baskı, 2019, s.89.

²⁹³ Faik Ahmet (8 Kanun-i Evvel 1338), "Boğazlara Dair", *İstikbal Gazetesi*, sayı:783.

²⁹⁴ Şimşir, a.g.e., s.252.

²⁹⁵ Sonyel, a.g.m., s.67.

²⁹⁶ *İstikbal Gazetesi*, (13 Kanun-i Evvel 1338), sayı:787.

²⁹⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., s.268.

atmosferde sona ermiştir.²⁹⁸ İsmet Paşa, görüşmenin neticesine ilişkin ertesi gün başbakanlığa çektiği telgrafında Türkiye'nin barış yapma zorunluluğunun SSCB tarafından tasdik edildiğini yazmıştır.²⁹⁹

4.4.4. 8 Aralık Oturumu

Arazi ve Askeri Komisyonu, boğazlar meselesine ilişkin üçüncü oturumunu 8 Aralık Cuma günü sabahleyin gerçekleştirmiştir.³⁰⁰ Oturum başkanı Lord Curzon, önceki toplantıda heyetlerin birçoğunun boğazlara ilişkin sahip oldukları düşünceleri bildirdiklerini, Türkiye ile SSCB'nin ise müttefik projesini ayrıntılı incelemeye tabi tuttukları için cevap verme haklarını koruduklarını söyleyerek oturumun ilk sözünü İsmet Paşa'ya vermiştir.³⁰¹ Kürsüye gelen İsmet Paşa, bütün heyetler tarafından merakla beklenen aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

Türk Heyeti Murahhasası muhtelif heyet-i murahhasaların ve Lord Curzon cenaplarının beyanatını dikkatle dinlemiştir. Kezalik düvel-i müttefika namına boğazlar idaresi hakkında tevdi edilen talimat projesini de tetkik etmiştir. Bu tetkikat neticesinde Türk Heyeti Murahhasası mütalaat-ı atıeyi arz eyler:

Türkler 5 asırdan beri boğazların sahibidirler. Burasını ellerinde ki bütün kuvvetlerle tahkim ve müdafaa etmişlerdir. Türklerin boğazların muhafızı olmaları keyfiyeti bahri siyah ve bahri sefid devletlerinin yekdiğerleriyle hali harp de buldukları zaman münasebetleri üzerinde muhtelif tesirat icra eylemiştir. Mesela, bu tesirat 1833 tarihindeki Hünkâr İskeleye Muahedenamesiyle Rusya lehinde bazı hukukun teslim edilmesine müncer olmuştur. Bu hal bir harbe bais olmadı. Daha sonra, 1856 tarihinde Türkiye müttefikleriyle birlikte Çarlık Rusya'sına karşı mücadele etmek için onların harp sefinelerini boğazlardan geçirdi. Son zamanlarda 1914 tarihinde Rusya ile Rusya'nın garpteki müttefikleri arasında kalmış olan Türkiye boğazları her iki tarafa karşı da kapadı ve müdafaa etti.

Bütün bu ahvalde Türklerin boğazların idaresine dair beynelmilel mevcut muahedat-ı ahkamına muhalif bir harekette bulunmuş ve gerek dostlarını gerek düşmanlarını bu muahedat ile tayin edilmeyen ahval karşısında bırakmış oldukları iddia edilemez. Binaenaleyh, boğazların falan veya filan surette istimali veya müdafaası hakkında şikayat dermeyan edilebilirse bu şikâyet ancak boğazlara dair müesses beynelmilel ahkama tevcih edilmek lazım gelir. Boğazlardan mürur keyfiyetinin Türklerin elinde müdafaa edilmesine hiçbir veçhile tevcihe şikâyet edilemez. Boğazlar müdafaasız kalsa idi, bu da müdafaa edilmesi kadar icrayı tesir edebilirdi. Zuhur edecek muhtelif muharebelerde devletler arasında o andaki muhayyemat ve ihtilafa göre her biri bu usulün mevki-i tatbik vaz'ından şöyle veya böyle surette istifade edebilecektir. Onun için boğazların beynelmilel münasebat üzerindeki tesiri müdafaalı veya müdafaasız olmaları keyfiyetiyle değil, oralarda harp sefainine tatbik olunacak usul ile temin edilmek lazım gelir. Diğer taraftan boğazların müdafaası aynı zamanda Türkiye'nin payitahtının, Marmara Denizinin ve Şarkı Trakya'nın da müdafaası demektir.

Binaenaleyh boğazları tahkim etmemek Türkiye'nin en hassas en mühim havalisini nagehanı bir hücum karşısında müdafaasız bırakmak olacaktır. Konferansta temsil edilen devletlerden hiçbiri payitahtı müdafaası hakkında mahrum değildir. Türkiye bilakis her gün, payitahtın birdenbire bir ecnebi donanması tarafından tahrip yahut herhangi bir devlet ordusu tarafından

²⁹⁸ İnönü, a.g.e., s.347.

²⁹⁹ Şimşir, a.g.e., s.254.

³⁰⁰ İstikbal Gazetesi, (12 Kanun-i Evvel 1338), sayı: 786.

³⁰¹ Meray, a.g.e., s.211.

işgal edildiğini görmek tehlikesine maruz bulunacaktır. Bedihindir ki böyle bir imkân karşısında payitaht her nevi mesaibe sahne-i cereyan olmak tehlikesinde kalacaktır.

Sulhu umumi namına bahsetmek istediğim diğer bir nokta daha vardır: Boğazların sevkulceyş itibariyle haiz olduğu ehemmiyete nazaran bunların bir Bahr-i Sefid yahut Bahr-i Siyah Devleti tarafından zaptı bir harbin bidayetinde kendisi için pek bariz bir tefevvuk temin edecektir. Binaenaleyh Bahr-i Siyaha sahildar devletlerden biriyle bir Bahr-i Sefid Devleti arasında bir harp ihtimali zuhur eder etmez bunlardan her biri mümkün olduğu kadar sırayla boğazlara vaziyet etmeye kalkacaktır. Bu teşebbüsün ilk neticesi ise silaha müracaat edilmeksizin başka suretle tesviyesi belki de kabil olacak bir ihtilaf için nagehanı bir harp tevellüt etmekten ibaret olacaktır. İkinci neticede Türkiye'nin ihtilafı hiçte alakadar olmadığı halde muhazza hücumu uğramasından dolayı harbe iştirak etmesi suretle de tecelli edecektir.

Bu mülahazat ispat ediyor ki boğazların gayri askeri hale ifrağından tevellüt edecek netice bir taraftan Bahr-i Siyah Bahr-i Sefid Devletleri diğer taraftan Türkiye arasında sulhu hayal-i ham haline getirecektir. Binaenaleyh Boğaziçi'nin, Çanakkale'nin, kezalik İstanbul'un karadan ve denizden gelecek nagehanı hareketlere maruz olmaması pek esaslı bir meseledir. Bu masuniyet ve emniyet ise şimdiye kadar vuku bulan tecrübelerimize nazaran ancak istihkamat ve vesait-i müdafaa ile kabil-i istihsal eder. Bu havali nagehanı hareketine maruz kalmaktan masun bulundukça beynelmilel taahhüdata muhalif hareket edecek bir devlet ani bir muvaffakiyet elde etmek imkanına malik olamaz. Devletlerde halin icap ettiği tedabir-i ittihaz imkânı bulurlar.

Türkiye'ye gelince sair devletlerle müttefikan tayin edeceği hatt-ı harekete tevfiğ-i efal etmek mecburiyetinde bulunacağı aşıkardır. Bunun bir devletin bütün dünyaya karşı yaptığı taahhüde riayetsizlik gösterebileceğine pek zor ihtimal verilebilir. Herhalde bu ihtimal hemen hiçbir zaman tahakkuk etmeyecektir. Düvel-i Müttefikanın Projesi Türkiye'nin malik olacağı vesait-i müdafaa'nın kaffesini istimal edememesi esasını kabul ettiği için vuku bulacak taahhüdata tevfiğ-i hareket etmemesi korkusu mevcut değil gibidir. Binaenaleyh bu endişe düvel-i müttefika nazarında meselenin hali hususunda tamamıyla kabil-i ihmal bir unsurdan başka bir şey olamaz.

Bundan başka Türk topraklarının emniyeti boğazlardan geçecek harp sefinelerinin iki boğaz arasında kain havali için bir tehlike teşkil edebilecek bir kuvvet vücuda getirmemesini icap eder.

Türkiye ticaret sefinelerinin boğazlardan geceli-gündüzlü mürur hakkına tam bir surette malik olmaları noktasında konferansta temsil edilen devletlerin kaffesiyle hem efkardır. Tuna için olduğu gibi beynelmilel seyrüseferine müteallik mesaili hal edebilir. Türkiye'nin gerek bi taraf kalacağı gerek iştirak edeceği muharebat esnasında ticaret sefinelerinin boğazlardan müruru mevzubahis olan menafi-i umumiyenin icabatına tevfiğ edilmek kabildir.

Türk Heyeti Murahhasası bu mülahazata bina-i efkâr ederek boğazlarda tatbik edilmesini arzu eylediği tarzı idarenin esaslarını bervech-i ati teklif etmekle şerefyab olur:

- 1- Karadan ve denizden gelecek her türlü nagehanı hareketlere karşı boğazların, İstanbul'un ve Marmara'nın masuniyetini temin edebilecek taahhüdat.
- 2- Karadeniz'e geçecek Kuva-i Bahriyenin iki boğaz arasında ve Karadeniz'den ibtidar eden mıntika için bir tehlike teşkil etmeyecek surette tahdidi. Bu Kuva-i Bahriye beynelmilel ticaretin himayesi için kullanılacak hafif sefaından mürekkep olabilir.
- 3- Ticaret gemileri için mürurun sulh zamanında olduğu gibi harp zamanında da serbestisi. Türkiye hali harpte bulunduğu takdirde elzem noktanın teftiş ile iktifa eder.

Düvel-i İtilafiye Projesinin bütün mevadı hakkında mülahazatta bulunmak hakkını muhafaza ederek Türk Heyeti Murahhasası beyan eyler ki bervech-i bila irae edilen bütün noktalar Düvel-i İtilafiye tarafından kabul edilen nokta-i nazara göre dahi Türkiye için bilhassa muzirdir:

1. Marmara Denizini Düvel-i itilafiye Projesinde istimal edilen boğazlar tabirinden hariç tutmak lazım gelir. Zira bu denizin sevahilinde vakıa olacak müdafaa istihzaratı mürurun hürmetine tesir etmeyeceği gibi Anadolu'nun ve Trakya'nın müdafaası içinde lazımdır.
2. Şimendifer hattı bir taraftan Anadolu ile Trakya arasında mühim bir vasıta-i irtibat teşkil ettiğinden ve diğer taraftan İstanbul bir kuva-i muhafazaya malik olduğundan Boğaziçi'nin etrafında gayri askeri bir mıntika ihdas etmek lüzumsuzdur. İki sahil üzerinde berri ve bahri istihkamat olmayacağını söylemek kafidir.
3. Deniliyor ki gayri askeri menatıktan kıtaat harekâtı olmamalıdır. Bilakis bu harekâtı kabul etmek lazımdır. Zira mevzubahis olan menatik memleketin iki tarafını yekdiğerine rabıt ediyor.
4. Marmara Denizinin sevahilini bir donanma vasıtasıyla müdafaa edebilmek için Türkiye'nin İstanbul'da ve boğazlarda tersaneleri ve sair muvasalat-ı bahriyeyi idameye ihtiyacı vardır.
5. Gayri askeri menatığın hududu pek çok genişdir.
6. Boğaz açıklarında kain 4 adadan "İmroz, Bozcaada, Semadirek üzerinde Türk hak hakimiyeti kabul ve tasdik edilmeli ve Limni Adasının muhtariyeti ilan olunmalıdır.
7. Gelibolu Şibh-i Ceziresinde mezkûr cezirenin nagehamı bir hücumdan sebatı için asgari bir vasıta-i müdafaa temin edilmelidir.³⁰²

Boğazların idaresine yönelik müttefik devletler tarafından hazırlanan projeye Türk Heyetinin vereceği cevaplar konferans kamuoyunca sabırsızlıkla beklenmekteydi.³⁰³ Nihayet boğazlar meselesinin ele alındığı üçüncü oturumda Türk tezi sunulmuştur. İsmet Paşa, tarih boyunca Türkler tarafından boğazların nasıl hakkaniyetle yönetildiğine dair ayrıntılı konuşmasından sonra Türkiye'nin boğazlarda uygulanmasını arzu ettiği usulü 3 ilkeye dayandırarak şu şekilde açıklamıştır:³⁰⁴

- "1. İstanbul ve Marmara'nın emniyeti için denizden ve karadan gelecek baskınlara karşı teminat verilmesi.
2. Savaş gemilerinin, boğazlarda ve Karadeniz'de bir tehlike yaratmamaları için sınırlandırılmaları.
3. Savaş ve barış zamanlarında ticaret gemilerinin serbest geçişi".

İsmet Paşa'nın konuşmasında da görüldüğü üzere Türkiye, ticari gemilerin boğazlardan geçişlerinde zamanın iklimi fark etmeksizin serbestliği kabul etmiştir. Askeri gemilerin geçişlerinde ise ortak bir çözüm arayışı taraftarıydı.³⁰⁵ Nitekim askeri geçişlere ilişkin İsmet Paşa, boğazların askeri gemilere ne kapalı kalması ne de açık olması yönünde kesin bir tavır ortaya koymamıştır.³⁰⁶ Türk tezinde direnç gösterilen en mühim nokta ise boğazların askerden arındırılma meselesiydi. Müttefik devletlerin hazırlamış olduğu projede boğazlardaki bazı bölgelerin askerden arındırılması teklif edilmiştir. Ancak bu teklif, hilafet kurumunun da merkezi olan

³⁰² İstikbal Gazetesi, (20 Kanun-i Evvel 1338), sayı:793.

³⁰³ İstikbal Gazetesi, (13 Kanun-i Evvel 1338), sayı:787.

³⁰⁴ Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lazan (1922-1923)*, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, s.53.

³⁰⁵ İstikbal Gazetesi, (13 Kanun-i Evvel 1338), sayı:787.

³⁰⁶ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.53.

başkent İstanbul'u ani saldırı ve tehlikeler karşısında müdafaasız bir hale getirmekteydi. Doğal olarak da bu teklif, Türk Heyeti tarafından sert muhalefete neden olmuştur.³⁰⁷

İsmet Paşa, boğazların idaresine ilişkin Türk tezini üç ilkede tanımladıktan sonra müttefik projesine de yaptığı itirazları 7 maddede ortaya koymuştur. Türk Heyetine göre Marmara Denizi, boğazlar sınıfının dışında tutulmalıydı. Çünkü Marmara Denizinin kıyıları, Anadolu ile Trakya'nın savunması için ileri karakol görevini gördüğünden bu mevkilerde savunma tedbirlerinin alınması lüzumluuydu. Alınması gereken mevcut tedbirler, donanma vasıtasıyla alınacağından İstanbul ile boğazlarda tersane ve de deniz tesislerinin inşası gerekmektedir. Ayrıca Anadolu ile Trakya, demiryolu vasıtasıyla birbirine eklemlendiğinden ve koruma amaçlı birliklerin İstanbul'da bulunacağından Marmara kıyılarının askerden arındırılması zaten gereksiz bir uğraş olacaktı. Bu kıyıların müdafa edilmesinin geçiş özgürlüğüne de herhangi bir etkisi olmayacaktı. Dolayısıyla askerden arındırılması işaret edilen bölgeler sınırlandırılmalı, bu bölgeler ülkenin iki parçasını birbirine bağladığından askeri geçişlere izin verilmeliydi. Ek olarak Gelibolu Yarımadasını ani saldırı hareketlerinden korumak için de bölgeye asgari savunma araçları sevk edilmeliydi.³⁰⁸

İsmet Paşanın konuşması komisyonda görevli heyetlerce dikkatle dinlenmiştir. Özellikle Curzon ile Çiçerin, bu dinleyici kitlenin önde gelen isimleriydi. İsmet Paşa, konuşmasını tamamlayınca sözü SSCB temsilcisi Çiçerin almıştır.³⁰⁹ Çiçerin, yapacağı konuşmanın içeriğini, Lord Curzon'un önceki oturumda yaptığı konuşmaya ve de müttefiklerin hazırlamış olduğu projeye cevap verme üzerine inşa etmiştir. Dolayısıyla yapacağı konuşma önceki oturumun eksik yönlerini tamamlayacaktı. Bugünkü oturumda İsmet Paşa tarafından yapılan konuşmaya ise Çiçerin, gelecek oturumlarda cevap verme hakkını koruduğunu bildirmiştir.³¹⁰ Çiçerin daha sonra SSCB'nin boğazlara ilişkin benimsediği politikayı ifade eden şu konuşmayı yapmıştır:

Son celsede devletler namına İngiliz Heyeti Murahhassası tarafından vukubulan beyanati dikkatle mütalaa ettikten sonra, eski nokta-i nazarımızda sebat ettiğimizi beyan eyeriz. Bizim mütalaaatımıza karşı hukuk-ı beynelmilele emsal-i tarihiyeye, ticarete malik ihtiyacatına Bahr-i

³⁰⁷ İstikbal Gazetesi, (13 Kanun-i Evvel 1338), sayı:787.

³⁰⁸ Karaca, a.g.e., s.172.

³⁰⁹ Karaca, a.g.e., s.148.

³¹⁰ Meray, a.g.e., s.215.

Siyaha sahildar devletlerin menafi-i siyasiyesine istinaden itirazat serd olunuyor. Bunları bir bir tetkik edeceğiz:

Hukuk-ı beynelmilel ile emsal-i tarihiye hakikatte bizim iddiamızı mü'ebbedirler. Lord Curzon Bahr-i Siyahta seyrüsefer-i ticariyenin serbestisini Türkiye'nin bütün vesait-i menafi-i hazırayı boğazlara tatbik etmesi sayesinde kabul olacağı yolundaki sözlerimizi müfside ad ediyor. Misal olarak Panama Kanalı'nı irae eyleriz. Bu en mühim bir geçit olduğu halde müstahkemdir ve beynelmilel kontrolden aridir. Süveyş Kanalı'nda da beynelmilel bir komisyon bulunacaktı. Fakat bu komisyon hiçbir zaman toplanamamıştır. Onun için boğazlarda tahkimat hakkını talep etmekle devletlerden kendilerinin tatbik ettiği bir haktan başka bir şey istemiyoruz. Vakıa Panama ve Süveyş Kanalları harp sefinelerine açıktır. Fakat harp hazır bize isbat etti ki kanallara sahip olanlar hiçbir kaideye ehemmiyet vermeden istediklerini yapabiliyorlar. Boğazların mesdudiyeti ise beynelmilel muahedat ile temin edildiğinden dolayı hukuk-ı beynelmilelin bir kaidesi olmuştur. Bir de boğazları sair geçitlere benzetmek doğru olmaz. Bunlar birçok muharrirler tarafından ve ezcümle bir Fransız Hariciye Nazırı tarafından kapalı bir deniz diye telakki edilen bir denizin medhali ve mahrecidirler. Lord Curzon boğazlar meselesine daimî ve şayan-ı memnuniyet bir çare-i hal bulmak istiyor. Biz Karadeniz'e sahildar devletler olmak hissiyatıyla bunu daha ziyade arzu ederiz. Bizim teklif ettiğimiz suret-i halin bizim için mahzurları yok değildir. Harp filomuzu Karadeniz'den çıkarmamak ciddi bir mahzurdur. Fakat bunu kabul edişimiz tecrübe-i tarihiyenin en yeni çare-i hal olmak üzere bunu irae etmesinden ileri geliyor. İngiltere 1833'de olduğu gibi Rus donanmasını İstanbul'da, Rusya da Kırım muharebesinde olduğu gibi İngiliz donanmasını boğazlarda görmemek istiyorlarsa bizim teklifimiz tarafını da temin edebilir. Asıl en birinci çare-i hal bütün denizlerde teslihat-ı bahriyeye nihayet vermektir. Fakat şimdiki halde ortadaki menafi-i mütezadde ancak hür ve hâkim bir Türkiye'nin boğazları bütün harp sefinelerine kapamasıyla kabil-i tatmindir. Menafi-i ticariye dolayısıyla da Bahr-i Siyahta harp donanmalarına lüzum gösteriliyor. Şu dakikada Amerika bir taraftan ticaret filosunu tezyid ederken diğer taraftan harp filosunu azalttığı bir sırada bu köhne nazariye pek menafi görünüyor. Harp devletleri bize gönderecekleri ticaret sefinelerine harp gemileri de terfik etmek gibi müstemlekat husulleri taklit ederlerse hataya düşerler. Rusya buna hiçbir zaman katılamayacaktır. Onların bu arzuları ancak hak yerine kuvvet ikame etmek arzusu suretinde tefsir olunabilir. Karadeniz'de münasebat-ı ticariyenin inkişafı bizim için bir menfaat-ı hayatiyedir. Düvel-i Garbiye ise Rusya'nın yeni bir ablukasına hazırlanmak mahiyetinde birtakım şeraid ihdas etmek için menafi-i ticariyeden bahis ediyorlar.

... Bize teklif olunan usul şu veçhile tarif olunabilir:

Rusya'nın elini ayağını bağlamak ve boğazlarda harbi hazırlamak. Bahr-i Siyahta düşman kuvvetleri idamesi Rusya ile uzlaşmak yolu değildir. Rusya'yı tehdide kalkmaktır. Fakat Rusya eğilmeyecektir. Boğazlarda ihdas olunacak usulü sulhu tanzim etmek olmayacaktır. Her devletin Bahr-i s-Sefid'te bulunduracağı kuvvetin miktarı en büyük sahildar devlet donanmasını tecavüz etmeyecektir. Demek ki müttefiklerin donanmalarının mecmu kahir bir ekseriyete malik olacaklardır. Harp zamanında Türkiye bi taraf kalırsa Rusya'ya hücum eden devletler donanmalarını bila kayd ve şart Karadeniz'e getirebileceklerdir. Türkiye'nin harp zamanında bu teklif olunan usulü biraz tadil edebileceği söyleniyor. Fakat bunun birdenbire icrası kail midir? Türkiye için boğazlar sahillerinin müdafaasını hazırlamak memnudur. Boğazlara ve Marmara Denizine civar olan havalide hiçbir şimendifer, hiçbir şose inşa edilemeyecektir. Çünkü bunlar vesait-i harbiye nakline yararlar. Kontrol komisyonu mahalli her işe karışmak vesilesini bulacaktır. Türk filosu boğazlardan geçerse kendi memleketinde tevkif hakkına nail olmayacaktır. Diğer taraftan Türkiye muharip bulunduğu takdirde bi taraf harp sefainine serbest bir hak-ı mürur verecektir. Bu da müdafaayı ihlal eder. Türkiye'nin istiklaline nihayet verilmiş demektir. Karadeniz hakkında yapılan teklif Rusya için gayri kabil kabuldür. Aynı zamanda hür ve müstakil bir Türkiye sulh için elzem bir unsurdur. Nasıl ki Avrupa'nın göbeğinde bi taraf İsviçre yahut Belçika aynı şeydir. Seleflerimizin siyasetini bıraktığımız için diğerlerine karşı hücum edecek bir ilticagah aramıyoruz. Bizim Karadeniz donanmamız tedafüiyedir. Boğazlar hem bize hem herkese kapanmalıdır. Biz devamlı bir şey tesis etmek istiyoruz. Rusya'nın iştiraki olmayan bir iş devamlı olamaz. Vaz' edilecek usulün temelli olmak üzere Türkiye'nin hürriyeti ve istiklal namı idame olunmalıdır.³¹¹

³¹¹ İstikbal Gazetesi, (21 Kanun-i Evvel 1338), sayı:794.

Çiçerin'den sonra Romanya, Yunanistan, Bulgaristan ile Sırp-Hırvat-Sloven Heyetlerinin temsilcileri söz almıştır. Ülkeleri adına konuşan temsilciler, müttefik devletler tarafından boğazlara ilişkin hazırlanan projeyi kabul ettiklerini söylemişlerdir.³¹² Komisyonunda müttefik devletler lehine oluşan bu iklim, boğazlarla alakalı görüşlerinden dolayı Rusya için olumsuz bir atmosfere dönüşebilirdi. Çünkü yukarıda bahsedilen devletler ile ABD, müttefik projesine destek vermekteydiler. Müttefiklere verilen bu destek gelecek günlerde SSCB'nin sahip olduğu görüşlerden dolayı yalnız kalacağının bir işaretiydi.³¹³

Heyetler konuşmalarını tamamlayınca son sözü Lord Curzon almıştır. Kendisi öncelikle İsmet Paşa'nın, Türkiye'nin sahip olduğu görüşleri şeffaf bir anlayışla ifade ettiğini, boğazlar meselesinde kesin çözüm için dayanak oluşturacak yedi ilkeyi ortaya koyduğunu ve bu ilkelerin müttefik devletlerle birlikte ayrıntılı incelenmesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Lord Curzon, gerekli incelemeler tamamlanincaya kadar da kesin cevabın ertelenmesinin hem konferansa hem de İsmet Paşa'ya nazik bir tutum olacağından müzakerelerin öğleden sonraya bırakılmasını konferansa teklif etmiştir. Söz konusu teklif komisyon tarafından uygun görülerek, öğleden sonra devam edilmesi kaydıyla oturuma son verilmiştir.³¹⁴

Oturum öğleden sonra yeniden başladığında İsmet Paşa'nın ortaya koyduğu Türk tezine cevap vermek için ilk sözü Lord Curzon almıştır. Kendisi evvela Türkiye'nin, barış ve savaş dönemlerinde ticaret gemilerinin boğazlardan serbestçe geçişini kabul etmesinden, gayri askeri mıntıkların tesisi ile boğazların idaresi için kurulacak uluslararası komisyona onay vermesinden dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.³¹⁵ Ardından Türkiye'nin boğazlarda uygulanmasını istediği rejimin detaylarını yorumlamıştır. İlk olarak teminat ilkesine değinen Lord Curzon, müttefik devletler tarafından verilmiş olan kara ile denizi ilgilendiren askeri teminatların yeterli olduğunu söylemiştir.³¹⁶ Yine de Türkiye'nin duyduğu endişeler karşısında boğazlar ile İstanbul için her türlü teminatın müttefiklerce verilebileceğini ifade etmiştir. Lord Curzon, Türk tezinde işaret edilen ticaret gemilerinin serbest geçiş formülünün de müttefiklerce uygun olduğunu³¹⁷, Karadeniz'e geçecek bahri güçlerin

³¹² Meray, a.g.e., s.220-222.

³¹³ İstikbal Gazetesi, (12 Kanun-i Evvel 1338), sayı:786.

³¹⁴ Meray, a.g.e., s.222-223.

³¹⁵ İstikbal Gazetesi, (17 Kanun-i Evvel 1338), sayı:790.

³¹⁶ Meray, a.g.e., s.226.

³¹⁷ İstikbal Gazetesi, (14 Kanun-i Evvel 1338), sayı:788.

sınırlandırılmasına ilişkin müttefik projesinde yer alan teklifin makul olduğunu buna rağmen Türk Heyetinin kuşkularını gidermek için birlikte yeni bir değerlendirme yapılabileceğini söylemiştir. İsmet Paşa'nın müttefik projesinde sorunlu gördüğü ve itirazda bulunduğu noktalara da konuşmasında değinen Lord Curzon, sorunlu sahaların ülkelerin uzman heyetlerince yeniden görüşülebileceğini savunarak uzlaşmacı bir rol sergilemiştir. Lord Curzon'dan sonra söz alan İsmet Paşa, kara ve denize ait askeri hususlar ile boğazlar arasında sıkı bir ilişki ağının varlığı nedeniyle sorunlu görülen noktaların şeffaf bir şekilde aydınlatılmadan boğazlar faslının yürütülemeyeceğini ifade etmiştir. İsmet Paşa'nın çekincelerine hak veren Lord Curzon, komisyonu yakın bir zamanda kara ve denize ait askeri hükümleri görüşmek üzere toplantıya çağıracağını söylemiştir. Bunun üzerine Çiçerin, SSCB'nin de kurulacak bu komisyonda yer almasını istemiştir. Ancak Çiçerin'in bu teklifi, komisyonda görüşülecek sorunlu konuların SSCB'yi ilgilendirmediği gerekçesiyle Lord Curzon tarafından reddedilmiştir. Üçüncü oturum bu şekilde tamamlanmıştır.³¹⁸ Türk Heyetinin, 8 Aralık oturumunda boğazların silahtan arındırılması hükmünü kabul etmesi, boğazlar meselesine ilişkin taraflar arasında bir uzlaşma zemini ortaya çıkarmıştır. Bu uzlaşmanın ilk adımı olarak Türk temsilcileri ile Müttefik temsilciler arasında mevcut sorunların çözümüne yönelik bir alt komisyon kurulmuştur.³¹⁹

4.4.5. Ara Dönemde Yaşanan Gelişmeler

Toplanan alt komisyonda Türk temsilcileri ile Müttefik temsilciler arasında tartışılan iki nokta bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Marmara Denizi'nin tabi olacağı idare tarzı (Türkiye bu denizin limanlarını tahkim etme arayışındaydı), diğeri ise Gelibolu Yarımadası'nda Türk birliği bulundurma meselesiydi. Özellikle ikinci nokta İngiltere'nin sert muhalefetine uğramaktaydı.³²⁰ 10 Aralık günü İsmet Paşa'nın da katıldığı bir toplantıda tartışılan noktalara ilişkin müttefik temsilcilerinin sunduğu teklifler görüşülmüş ise de Marmara Denizi'nin durumu ve Gelibolu'da konumlandırılmak istenen kuvvetler konusunda taraflar bir uzlaşma sağlayamamıştır. Karadeniz'e geçecek gemiler meselesine gelince Türkiye'nin savaş ya da barış tarafında konumlanmasına göre değişik öneriler yapılmaktaydı.³²¹ Toplantının yapıldığı bir sırada İsmet Paşa, Lozan Palas'tan ayrılarak Uşi'ye gitmiş burada hem

³¹⁸ Meray, a.g.e., s.226-233.

³¹⁹ Umut Bekcan, "Sovyetler Birliği, Lozan Antlaşması ve Türkiye", *Belgi Dergisi*, Cilt:2, sayı:22, 2021, s.246.

³²⁰ İstikbal Gazetesi, (17 Kanun-i Evvel 1338), sayı:790.

³²¹ Şimşir, a.g.e., s.256.

Lord Curzon'u hem de Çiçerin'i ziyaret etmişti. İsmet Paşa, bu ziyaretlerde boğazlar meselesini her iki isimle uzun uzadıya görüşmüştür. Bilhassa Lord Curzon ile yapılan görüşmede İstanbul'un emniyetine ilişkin daha güçlü tedbirlerin alınması lüzumundan bahsedilmiştir. Lord Curzon, bu konuyla ilgili İsmet Paşa'nın taleplerinde haklı olduğunu gerek İngiltere gerekse Fransa ile İtalya Heyetlerinin İstanbul'un her türlü saldırıdan korunması için lazım gelen tedbirlerin alınması fikrinde Türk Heyetiyle aynı düşündüğünü ve bu endişenin giderileceğinden ümitli olduğunu kendisine söylemiştir.³²²

Alt komisyonlarda boğazların ve askerden arındırılmış sahaların idaresine yönelik taraflar arasında itirazlar yaşansa da müttefikler nazarında iyimser bir hava hakimdi. İsmet Paşa'nın, Türkiye'nin menfaatleriyle müttefiklerin sahip olduğu görüşleri ortak bir payda da toplayacağına inanan müttefikler, İsmet Paşa'nın uzlaşmacı tarzından dolayı boğazlar meselesinin tartışıldığı müzakerelerin olumlu sonuçlanacağını düşünmekteydiler. Lakin İsmet Paşa, aynı günlerde gazetecilere verdiği mülakatta: "Türkiye'nin terk-i teslimatı asla kabul etmeyeceğini ve herhalde boğazlarda askerlikten tecrit edilecek mıntıkların İstanbul'u herhangi bir hücumu karşı müdafaasız bırakacak bir mahiyette olmaması lazım geldiğini"³²³ ifade etmiştir. Bu beyanattan da anlaşılacağı üzere İsmet Paşa, pazarlıkta elini sağlam tutma taraftarıydı.

Alt komisyonun gerçekleştirdiği toplantılar sonucunda müttefik uzmanları itiraz edilen sorunlu noktaların onarımına ait birtakım değişiklikler yapıldığını duyurmuştur. Türk temsilcilerine sunulan bu yeni öneri metnine göre; Türkiye'ye, İstanbul'un korunması için 12 bin kişilik bir kuvveti şehirde konumlandırma, Prens Adalarını muhafaza etme, 15 kilometreyi geçmemek ve denizaltı ile torpil tesisi kurmamak şartıyla Marmara sahillerinde top bulundurma gibi birtakım haklar verilmekteydi. 17 Aralık günü alt komisyonda, evvelce sunulan ve İsmet Paşa'nın itirazlarına uğrayan müttefik projesinin düzeltilmesinden dolayı boğazlara ait çözülecek önemli bir noktanın kalmadığı ve değişime uğrayan projenin genel komisyonda kabul edileceği atmosferi hakimdi.³²⁴ Diğer yandan aynı gün İngiliz Dışişleri Müsteşarı İsmet Paşayı ziyaret etmiştir. Gündem bir sonraki gün ele

³²² İstikbal Gazetesi, (14 Kanun-i Evvel 1338), sayı:788.

³²³ İstikbal Gazetesi, (17 Kanun-i Evvel 1338), sayı:790.

³²⁴ İstikbal Gazetesi, (20 Kanun-i Evvel 1338), sayı:793.

alınacak boğazlar meselesiydi. Ancak İsmet Paşa, ertesi gün başbakanlığa gönderdiği telgrafında bu görüşmeden istediği siyasi teminatı alamadığından bahsetmiştir.³²⁵ SSCB'ye gelince Çiçerin, son komisyon toplantısında Karadeniz'e sahil devletlerin menfaati gereği, boğazların ciddi teminatla savaş gemilerine kapalı kalmasını söylemiştir.³²⁶ Boğazlar üzerindeki her türlü kontrol görevinin ise Türk yönetiminde olması gerektiğini ifade eden Çiçerin, Cemiyet-i Akvam 'ın boğazları idare etmesi fikrinin, müttefiklerin boğazlarda nüfuz kurması anlamına geleceğini de sözlerine eklemiştir.³²⁷ Ancak İsmet Paşa'nın 8 Aralık oturumunda yaptığı konuşma, SSCB tarafında büyük bir şaşkınlığa neden olmuştur.³²⁸ Boğazlar meselesinde Türk Heyetinin İngiliz tezine destek çıkması, SSCB siyasetinde ağır eleştirilere uğramıştır.³²⁹ Öyle ki Türk Heyetinin bu tavrından dolayı SSCB, Ankara Büyükelçisi Aralov kanalıyla Ankara Hükümetine nota dahi vermiştir. Türkiye ise SSCB ile olan ilişkilerini koparmadan, belirli bir seviyede devamı için bütün girişimlerini sürdürmekteydi. Kimi zaman İsmet Paşa Çiçerin ile bir araya gelerek, kimi zaman da Rauf Bey Aralov ile telgraf kanalıyla konferans sürecine yönelik temas halindeydi.³³⁰ Hatırlanacağı üzere son komisyon toplantısında boğazlar meselesinin içeriği iki parçaya bölünmüş ve kendilerini ilgilendirmedeği iddiasıyla kurulan alt komisyonda SSCB'ye yer verilmemişti. Bu tavır SSCB tarafından kaleme alınan bir nota ile protesto edilmiştir. 8 Aralık toplantısından sonra Çiçerin Lozan'da süreci takip eden basının temsilcilerine önemli mesajlar içeren şu beyanatı vermiştir:

... Biz buraya bizi fevkalade alakadar eden bir meselenin müzakeresi için geldik ve diğer devletlerle müsavi bir mevki işgal eylemek istiyoruz. Boğazlar meselesinin üç tarz-ı tesviyesi vardır:

1. Boğazlar tamamen Rusya'ya terk edilebilir.
2. Beynelmilel bir hale ifrağ edilebilir.
3. Eski haline terk edilir.

... Binaenaleyh asırlardan beri ne halde ise boğazlar o halde bırakılmalıdır. Ticaret gemileri için boğazlar açık bırakılabilir. Fakat harp sefinelerine katiyen açılmamalıdır ve Türkiye'ye buna mâni olmak için lazım gelen müdafaa-i vesait verilmelidir. Efendiler! şarkta sulhu yalnız bizim teklif ettiğimiz tarz-ı hal temin edebilir.³³¹

³²⁵ Şimşir, a.g.e., s.281.

³²⁶ İstikbal Gazetesi, (17 Kanun-i Evvel 1338), sayı:790.

³²⁷ İstikbal Gazetesi, (13 Kanun-i Evvel 1338), sayı:787.

³²⁸ Baytok, a.g.e., s.251.

³²⁹ Boy ve Başarır, a.g.m., s.402.

³³⁰ Şimşir, a.g.e., s.256-265.

³³¹ İstikbal Gazetesi, (18 Kanun-i Evvel 1338), sayı:791.

Çiçerin, devam eden günlerde bir beyanatta doğrudan Türk gazetecilere vermiştir. Söz konusu beyanatında mühim noktalara değinen Çiçerin, boğazlar meselesi ile alakalı kısmında şunları söylemiştir:

Düvel-i bahriye İstanbul'u zapt ederlerse Rusya'nın emniyeti bitmiş demektir. Düvel-i bahriye Karadeniz'de cihangirane tasavvurlarını mevkii faale koyarlarsa Türkiye'nin istilasının sonu gelmiş olur. Bilhassa İngiltere elyevm şimali İran'da ahz-ı mevkii etmek istiyor. Şimali İran'a doğru köprü ise Kafkasya'dır. Kafkasya'ya doğru yolda Karadeniz ve boğazlardır. Bu siyasete muvaffak olduğu takdirde Türkiye her taraftan ihata edilecek ve boğulacaktır. Onun için Türkiye istiklal namı ile Rusya'nın emniyeti gayri kabil-i infikak olduğu aşikardır. Türkiye ve Rusya dostluğu Lozan Konferansı'nda takviye edilmiş bir halde çıkacağına eminim. ...³³²

Çiçerin 'in verdiği her iki beyanatın da satır aralarında önemli mesajlar yer almaktaydı. SSCB, her şeyden önce boğazlarda evvelden kurulmuş müesses nizamı savunmaya devam ettiği gibi boğazlardan, bilhassa savaş gemilerinin geçişini emniyetine yönelik bir saldırı olarak değerlendirmekteydi. İngiltere'nin boğazları savaş gemilerine açma arayışındaki gizli hedefin Kafkasya'ya hâkim olma hülyasından ileri geldiği bizzat Çiçerin tarafından söylenmekteydi. Esasen bu iddia daha önce de belirtildiği üzere Faik Ahmet Bey'in bir makalesinde de dillendirilmiştir. Faik Ahmet Bey, İngiltere'nin boğazlara hâkim olma arayışının en önemli gerekçelerinden biri olarak Kafkasya petrollerini işaret etmişti. Çiçerin'e göre İngiltere bu hedefine ulaşmış olursa Türkiye her bir yanından çevrilerek boğulacaktır. Dolayısıyla Türkiye ile SSCB bu tehdit karşısında birlikte hareket etmeliydiler. Boğazlar sorununun çözümünde diplomasi kanallarını ve uzlaşmayı savunan Çiçerin, "*Şarkta sulhu yalnız bizim teklif ettiğimiz tarz-ı hal temin edebilir*" gibi tehdit içeren mesajları vermekten de çekinmemiştir.

Son komisyon toplantısından sonra İngiltere'nin SSCB'yi dışlayıcı tutumu, SSCB siyaseti tarafından yakinen izlenmekteydi. Boğazlar meselesinden SSCB'nin tecrit edilmek istendiği günlerde Moskova'da Askeri İhtilal Meclisinin son toplantısında Harp Komiseri Troçki, İngiltere ile Fransa'yı doğrudan isim vererek tehdit eden şu konuşmayı yapmıştır:

Kızıl Ordunun Curzon ve Poincare'nin asla ümit etmedikleri bir yerde harekete başlamasıyla Lozan Konferansı'nın nihayet bulacağını zan ediyorum. ... Binaenaleyh müsellah ihtilaf zuhuru ihtimaline karşı bulunan nispetle daha ziyade hazırlanmak lazımdır. Bu ihtilaf boğazlar meselesi mevzubahis olduğu İngiltere kapitalistlerinin menafî, Türk-Rus amali ve mütalaası ile çarpıştığı zaman nekahati zuhur edecektir.³³³

³³² İstikbal Gazetesi, (18 Kanun-i Evvel 1338), sayı:791.

³³³ İstikbal Gazetesi, (19 Kanun-i Evvel 1338), sayı:792.

4.4.6. 18 Aralık Oturumu

Boğazlar Komisyonu, on gün sonra 18 Aralık günü yeniden toplanmıştır. Komisyon başkanı Lord Curzon, on günlük zaman diliminde Müttefik uzmanları ile Türk uzmanlarının kurduğu ilişki sonucunda ortaya çıkmış olan aşağıdaki dört proje taslağını komisyon müzakeresine sunmuştur:

- “1. Boğazlardan Geçiş,
2. Askerden Arındırma,
3. Boğazlar Komisyonu,
4. Teminat”³³⁴.

1. Boğazlardan Geçiş:

(Not: Atide kullanılan “Boğazlar”, tabiri mühim Çanakkale’yi, mühim Marmara Denizi’ni, mühim Boğaziçi’ni ihtiva eder.)

1. Madde: Ticaret Gemileri: (bunda hastane sefineleri, yatlar, balıkçı sefineleri ve ticari tayyareler de dahildir.)

a. Sulh zamanında: Geminin bayrağı ve hamulesi ne olursa olsun hiçbir muamele-i resmiye veya herhangi bir kayda tabi olmaksızın, gece ve gündüz seyrüsefer ve mürur hususunda tam bir serbestisi.

b. Harp zamanında: Türkiye bi taraf kaldığı takdirde yukarıdaki şerait dairesinde geceli gündüzlü seyrüsefer ve mürur hususunda serbesti-i tam, Türkiye bi taraflıktan tevellüt eden mecburiyetleri bu serbestinin ahkâmını ihlal için bir sebep ad etmemegi taahhüt eyler.

ç. Harp zamanında Türkiye muharip bulunduğu takdirde: Bi taraf gemiler ve bi taraf ticaret tayyareleri, kaçak eşya, asker veya düşman tebaası taşımak suretiyle düşmana yardım etmedikleri surette serbesti-i seyrüsefere malik olacaklardır. Türkiye bu sefain ve tayyareleri taharri hakkına haiz olacaktır. Bir mutemetle tayyareler, Türkiye tarafından tayin ve ihzar olunacak mevkilerde tevkif edeceklerdir. Düşman sefainin boğazlardan istifadesine mâni olmak üzere Türkiye’nin ittihaz edeceği tedabir bi taraf seyrüseferi mâni bir mahiyette olmayacaktır. Türkiye sefaine bu maksatla lüzumu olan talimat veya kılavuzları tedarik etmeği taahhüt eyler.

2. Madde: Harp Sefaini ve Harp Tayyareleri:

a. Sulh zamanında: Bayrak ne olursa olsun, hiçbir muameleye, rusume tabi olmaksızın, geceli gündüzlü serbesti-i mürur. Mamafih geçen kuvvetlerin miktarı hakkında kuyudat-ı atıye vaz edilmiştir:

Evvela, bir devletin boğazlardan geçirebileceği (ve Marmara’da bulundurabileceği) kuvvetlerin mecmu, Bahr-i Siyah sahilinde ki en kuvvetli devletin mürur esnasında Marmara’da bulunan Kuva-yı Bahriyesini tecavüz etmeyecektir.

Saniyen, Bahr-i Siyah sahilindeki devletler Kuva-yı Bahriyelerinin tamamının gayrı askeri hale ifrağı hususunda itilaf ettikleri takdirde devletler boğazlardan yalnız bir tanesinin mecmu 10 bin tonilatoyu tecavüz edebilecek 3 sefinelik bir kuvveti geçirebilmek (ve Karadeniz’de idame etmek) hakkını muhafaza ederler.

b. Harp zamanında Türkiye bi taraf olduğu takdirde: Bayrak ne olursa olsun hiçbir resme, bir kayda tabi olmaksızın geceli gündüzlü tam bir serbesti-i mürur. 2. maddenin 1. fıkrasındaki tahdidat bunlarda da caridir. Mamafih bu tahdidat düvel-i muharebeden birinin Karadeniz’deki muhariplik hukukunu ihlal edecek surette tatbik edilmeyecektir. Muhariplerin harp sefineleri ve harp tayyareleri boğazlar mıntikasında bazı sefain zapt etmek ve sair her nevi harekât-ı hasmaneye girişmekten memnudur. Ahval-ı mecbure müstesna olmak üzere bunlar boğazlardan geçmek için lazım olan müddetten 24 saatten fazla boğazlar mıntikasında kalamayacaklardır. Erzak almak, tamirat yapmak hususlarına gelince, bunlar bahri bi taraflığa dair 1907 senesinde Lahey’de müteakkid 13. mukavelename ahkâmına tabi bulunacaklardır.

³³⁴ Karacan, a.g.e., s.173.

ç. Harp zamanında Türkiye muharip olduğu takdirde: Bi taraf sefain-i harbiye için hiçbir resme tabi olmaksızın tam bir serbesti-i mürur. Mamafih 2. maddenin 1. fıkrasında muharrer-i tahdidata tabi olacaklardır. Bi taraf harp tayyareleri boğazlardan geçerken 2. maddenin 1. fıkrasında muharrer-i tahdidata tabidirler. Tayyarenin tehlikesini göze almak kendilerine ait bir meseledir. Mahiyetlerinin tayini hakkında Türkiye'nin hak teftişi vardır. Bu maksatla harp tayyareleri Türkiye tarafından tespit edilecek mevkilere ineceklerdir. Harp sefinelerinin boğazlardan istifadesine mâni olmak üzere Türkiye tarafından ittihaz edilecek tedabir bi taraf sefainin vüruduna mâni bir mahiyeti haiz olmayacaktır. Türkiye sefaine bu maksatla lüzumu olan talimatı ve kılavuzları tedarik etmeyi taahhüt eyler.

Not: Türkiye ile hali sulh de bulunan devletlerin tahtelbahirleri boğazlardan ancak su yüzünden geçebileceklerdir.

3. Madde: Boğaz ve Karadeniz Limanlarında Tevkif:

a. 1. ve 2. madde sefainin ve tayyarelerin boğazlardan, boğazların üzerinden müruru hakkındadır. Türkiye kendi limanlarını hep birden ziyaret edebilecek tek bir devlet sefain-i harbiyesinin ve harp tayyarelerinin gerek miktarı ve gerek müddet-i tevkifleri hakkında lüzum göreceği kavaid-i ittihaz etmesi hakkına iras-ı hâlel etmez.

b. Bahr-i Siyah sahilinde bulunan devletlerde kendi devletleri hakkında aynı hukuka malik olacaklardır.

ç. 1914 tarihinden evvel boğazlar mıntıkasında maiyet-i sefineleri bulundurmamak hakkına malik olan devletler bu hakkı aynı şerait dairesinde istimalde devam edeceklerdir.

d. Düvel-i muhaziyeden Tuna üzerinde harp sefineleri bulundurmamak hakkına malik olanlar, o sefineleri münasip gördükleri diğer sefain ile tebdil etmek hakkını muhafaza etmektedir.

ç ve d fıkralarında mezkûr olan sefineler 2. maddede bahsedilen sefaine munzam olacaklardır.

2. Boğazlar Mıntıkasının Askerden Gayri Askeri Hale İfrağı:

(Boğazlar tabiri hem Çanakkale'ye hem Marmara Denizine hem de Boğaziçi'ne şamildir).

1. Madde: Boğazlardan serbesti-i mürura mâni olabilecek mahiyette hiçbir askeri tesisat mevcut olmayacaktır.

2. Madde: Bundan başka atiyedeki mıntıklar ve adalar gayri askeri hale ifrağ edileceklerdir.

Evvla: Çanakkale ve Boğaziçi Sahilleri:

Bervech-i ati tahdit edilen mıntıklar dahilinde:

Çanakkale: Şimal-ı garbide Gelibolu Şibh-i Ceziresi ve cenup şark-ı havalisinde Karahalil, Tekfurdağı (bu son mevki hariçtedir) cenubu şarkıye de sahil ile şu had arasındaki havali: Eski İstanbul Burnu, (Bozcaada karşısında) Biga, Kara Biga.

Boğaziçi: Şark, Şile, Niğboza, Darıca'ya kadar uzanan hat. Garpte Akpınar, Küçükçekmece'ye kadar olan mıntıka (burada İstanbul idaresi tatbik edilecektir) aşağıdaki 4. maddeye müracaat.

Saniyen: Marmara Denizindeki bütün adalar.

Salisen: Adalar Denizinde Semadirek, Limni, İmroz, Taşoz Adaları.

4. Madde: Gayri askeri hale ifrağ keyfiyet-i tedabir-i atiyeyi ihtiva edecektir:

Mevcut istihkamatın hadmi (Bedi mahiyeti haiz asar bundan müstesnadır) kezalik berri bahri bir mahiyet-i askeriyeyi haiz kaffe-i tesisat kal olunacak ve yenilerinin inşası memnu bulunacaktır. Yukarıda bahsedilen mıntıkların ve adaların karasularında tahtelbahir mevad-ı infilakiye bulundurulması memnudur.

Gayri askeri hale ifrağ edilmiş mıntıklarda hiçbir Kuva-yı askeriye tahşid edilmeyecek ve harekatta bulunulmayacaktır. Yalnız asayiş-i dahiliyenin muhafazası için lazım olan polis ve jandarma kuvvetleri müstesnadır. Bunların miktarı bütün Türk arazisinde müstahdem polis ve jandarma kuvvetlerinin miktar vasıtasına göre tayin olunacaktır (İstanbul'a ait ahkama riayet şartıyla). İstanbul da ve civarında payitahtın ihtiyacı için bir Kuva-yı askeriye bulundurulabilecektir. Bunun miktarı konferansa davet eden devletlerle Türk Hükümeti arasında müttefikân tayin olunacaktır (Azami 10 bin kişi).

5. Madde: Harp takdirinde Türkiye muharip devlet hukukunu istimal ederek bu gayri askerilik halinde bazı tadilat icra ederse sulhu infad eder etmez harpten evvelki hale iadeye mecbur olacaktır.³³⁵

3. Boğazlar Komisyonu:

³³⁵ İstikbal Gazetesi, (22 Kanun-i Evvel 1338), sayı:795.

Boğazlar Komisyonu'nun vezaifi boğazlarda serbesti-i müruru ve şerait-i seyriüferi temine ve gayri askeri menatıki kontrole matuf olacaktır.

4. Teminat:

Türkiye tarafından talep edilen teminat meselesi müttefikinin projesine nazaran Cemiyet-i Akvam tarafından hal edilecektir. Aland Adaları hakkında tatbik edilen usulün teminat meselesine de tatbik edileceği kaydedilmiştir.³³⁶

Müttefik devletler tarafından hazırlanmış olan dört proje taslağına bakıldığında önemli değışiklikler ve düzenlemeler göze çarpmaktaydı. Bununla birlikte bazı noktalarda önceki proje metninin aynen muhafaza edildiğı de görölmekteydi. Yeni proje metninde, boğazlardan ticaret gemilerinin serbest bir şekilde geçişi aynen kabul edilmiştir. Ek olarak savaş zamanlarında boğazlardan geçen ticaret gemileri Türkiye tarafından teftiše tabi olacaklardı. Yine barış zamanlarında savaş gemileri ile tayyarelerin geceli gündüzlü serbest geçişleri de kabul edilerek kayıt altına alınmıştır. Gemilerin tonilato meselesine gelince, bu sorunun Karadeniz'e kıyı hükümetler lehine değıştirildiğı görölmekteydi. Karadeniz'e geçecek savaş gemilerinin azami sınırı, kıyı hükümetlerin donanma kuvvetlerinden üstün olmayacaktı. Devletler ancak tonilatosu önceden tayin edilmiş, en fazla üç savaş gemisini Karadeniz'e geçirebilecekti. Karadeniz'e sahil hükümetler ise her yıl savaş gemilerinin miktarını Boğazlar Komisyonuna ayrıntılı bir şekilde sunacaklardı. Türkiye, boğazlardan geçen gemilerin tonilatosundan sorumlu olmayacaktı. Savaş dönemlerinde Türkiye, tarafsız ise boğazlardan serbestçe geçiş muhafaza edilecekti. Ancak bu hüküm düşman devletler için uygulanmayacaktı. Mecbur sebepler dışında savaş gemilerinin boğazlar bölgesinde bekleme süresi 24 saat olarak belirlenmiştir. Bu süre hiçbir şekilde aşılmayacaktır. Bununla birlikte söz konusu yabancı savaş gemileri denizlerde uygulanan tarafsızlık ilkesi gereğı levazımını tedarik ve tamirat hususlarında silahlanma hakkına sahip olabileceklerdi. Savaş zamanında Türkiye, muharip ise evvelce ifade edildiğı üzere savaş gemilerinin serbest geçiş hakkı aynen muhafaza edilecekti. Bu savaş gemileri geçiş sürecinde uğradığı her türlü zarar ve ziyarı göze alacaklardı. Türkiye'nin, düşman savaş gemilerinin boğazlardan serbestçe geçişini engellemek için belirleyeceği tedbirler, tarafsız devletlerin geçişine zarar vermeyecek şekilde olacaktır. Türkiye icap eden kılavuzları kullanma

³³⁶ İstikbal Gazetesi, (24 Kanun-i Evvel 1338), sayı:796; Boğazlar Komisyonu ile teminat projesine daha geniş ayrıntı için bakınız: Meray, a.g.e., s.329-331.

noktasında müttefiklere gerekli malumatı vereceği gibi boğazlara ilişkin alınmış kararlara karşı düşmanca hareketlerde de bulunmayacaktı.

Proje taslağında gayri askeri mıntika sahalarının da genişletildiği görülmekteydi. Bu kapsama Tekfurdağı ile Karabayağan eklenmesine binaen Marmara'daki İmralı Adası, gayri askeri mıntika dışına çıkarılmıştır. Yapılan yeni düzenlemeyle birlikte Türkiye, askeri birlikleri ile savaş gemilerini istediği vakit askerden arındırılmış bölgelerden geçirebileceği gibi savaş gemileri bu bölgelerde demirde atabilecekti.

Müzakereye sunulan proje taslaklarından biri de Boğazlar Komisyonunun kuruluşu ve üstleneceği vazifeleri içermekteydi. Kurulacak Boğazlar Komisyonun görevi, serbest geçiş ortamını tesis ile gayri askeri sahaları kontrol etmek olarak taslakta tanımlanmıştır. Türkiye'nin başta İstanbul olmak üzere askerden arındırılan sahalar için istediği teminat meselesine gelince Cemiyet-i Akvam örgütü adres gösterilmiştir. Bu konuda Aland Adaları'nda uygulanmış olan model Türkiye'nin talep ettiği teminat içinde uyarlanabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Karadeniz sahil hükümetlerine de emniyetleri için gerekli teminatın verilebileceği söylenmiştir.³³⁷

Müttefiklerin hazırladığı proje taslak metinlerinin komisyona tebliğinden sonra söz alan Lord Curzon, İsmet Paşa'nın düzenlenmesini teklif ettiği noktalara ilişkin bu taslak metinlerde yapılan değişiklikleri anlatmaya başlamıştır. Öncelikle projede ifade edildiği üzere boğazlardan geçiş yapacak birliklerin miktarı sınırlandırılmıştır. En önemlisi bu süreçten dolayı Türkiye, herhangi bir sorumluluğa muhatap olmayacaktı. Gayri askeri mıntika sahaları olarak ise Çanakkale ile İstanbul Boğazı kararlaştırıldı. Marmara Denizi'nde bulunan İmralı Adası gayri askeri mıntıkların dışında tutulmuştur. Yine gayri askeri sahalarda, Adalar Bölgesi'nde ve boğazda Türk donanmasına demir atma hürriyeti getirilmiştir. Ayrıca Marmara Denizi ile beraber kıyıların muhafazası için gerekli teminat ilkeleri de tamamlanmıştır. Fransız delegesi Barera'ya göre müttefiklerin son proje teklifiyle askerden arındırma ilkesi adeta sembolik bir hale dönüşmüştür.³³⁸

Oturumda söz sırası İsmet Paşa'ya geldiğinde kendisi öncelikle 8 Aralık'ta boğazlardan geçiş özgürlüğü ve boğazların askerden tecridi başlıklarında ortaya koyduğu ilkelerden dolayı şeref duyduğunu söyleyerek konuşmasına başlamıştır. Ardından müttefiklerin komisyona getirdiği dört proje taslağına ilişkin Türk

³³⁷ İstikbal Gazetesi, (24 Kanun-i Evvel 1338), sayı:796.

³³⁸ Karacan, a.g.e., s.173-174.

Heyetinin beklediği değişiklikleri ayrıntılı bir şekilde ifadeye hazır olduğunu, ancak bugünlük sadece boğazlardan serbest geçiş ile boğazlar mıntikasının askerden tecridinde beklenen değişikliklere değineceğini söylemiştir. İsmet Paşa, daha sonra askerden tecrit projesinde Türk Heyetinin yapılmasını arzu ettiği değişiklikleri sıralamıştır.³³⁹ Türk Heyetinin beklediği değişiklikler maddeler halinde şunlardır:

“1- Marmara Denizi Boğazlar zümresinden hariç olacak.

2- Gayri askeri menatik haricinde Türkiye’ye, istimal etmek istediği vesait-i müdafaa hakkında hiçbir tahkikat kabul edilmeyecektir. ...”³⁴⁰

İsmet Paşa’dan sonra SSCB temsilcisi Çiçerin söz alarak 22 maddeden oluşan bir projeyi komisyona sunmuştur.³⁴¹ Çiçerin’den sonra yeniden söz alan İsmet Paşa’nın askerden arındırma ile boğazlardan serbest geçiş üzerine komisyona iki tasarı sunacağını söylemesi üzerine Lord Curzon, oldukça sinirlenmiş ve İsmet Paşa’nın teklifini reddetmiştir. Lord Curzon’un bu hareketi Fransa ile İtalya temsilcileri tarafından da desteklenmiştir. Curzon’a göre hem Çiçerin’in hem de İsmet Paşa’nın bu hamleleri zaman geçirmek üzerine kurulu stratejilerdi. Müttefik devletlerin İsmet Paşa’ya yönelik hücumu karşısında yeni açıklamalarda bulunan İsmet Paşa, diğer iki proje taslağına ilişkin ise ileride cevap vereceğini söylemiştir. Bu tartışmaların gölgesinde Lord Curzon tarafından 18 Aralık oturumuna akşam üzeri 19:00’da son verilmiştir.³⁴²

4.4.7. 19 Aralık Oturumu

Sert tartışmaların yaşandığı 18 Aralık oturumunun ertesi günü, 19 Aralık’ta, Boğazlar Komisyonu Lord Curzon başkanlığında yeniden toplanmıştır.³⁴³ Curzon ilk olarak önceki oturumda Çiçerin tarafından komisyona sunulmuş olan projenin hem Karadeniz’e kıyı devletler hem de müttefik devletler tarafından kabul edilmediği için reddedildiğini söylemiştir. Ardından Lord Curzon, evvelki oturumda İsmet Paşa’nın vermiş olduğu teklifleri yorumlamıştır. Türk Heyetinin ifade ettiği tekliflerin deniz ve kara uzmanları tarafından titizlikle incelendiğini bildirmiştir. Curzon’a göre, eğer Türk Heyetinin karşı teklifleri kabul edilirse, müttefik projesinin bir önemi kalmayacaktı.³⁴⁴ Bu sebeple Türk Heyetinin verdiği teklifler reddedilmiştir.³⁴⁵ Lord

³³⁹ Meray, a.g.e., s.309.

³⁴⁰ İstikbal Gazetesi, (24 Kanun-i Evvel 1338), sayı:796.

³⁴¹ İstikbal Gazetesi, (24 Kanun-i Evvel 1338), sayı:796.

³⁴² Meray, a.g.e., s.317-320.

³⁴³ İstikbal Gazetesi, (24 Kanun-i Evvel 1338), sayı:796.

³⁴⁴ Cemil Bilsel, *Lozan*, Cilt:2, 1933, s.381.

Curzon'dan sonra sözü İsmet Paşa almıştır. İsmet Paşa, ilk önce boğazlar bölgesinde gayri askeri mıntıklar ile geçiş özgürlüğüne ait teklifler üzerinde müttefiklerin sahip olduğu görüşleri öğrendiğini, kendi görüşlerini ise muhafaza ettiğini söylemiştir. Daha sonra evvelki oturumda değineceğini söylediği, Boğazlar Komisyonunun vazifeleri ve siyasi teminatlar ile ilgili müttefiklerin verdiği projelere yönelik Türk Heyetinin görüş ve fikirlerini ortaya koymuştur. Bu başlıklarda birtakım tasarı ve formüller ileri süren İsmet Paşa'ya göre, müttefikler gerekli incelemelerden sonra sahip oldukları olumsuz fikirleri Türkiye lehine değiştireceklerdi.³⁴⁶ İsmet Paşa'nın bu iyimserliğine karşın Lord Curzon, müttefik devletlerin son sözlerini söylediğini, Türk tarafına verilen tavizin sınırına gelindiğini ve bu noktadan ileri gidilmeyeceğini ifade etmiştir. Curzon, isterseler Türk Heyetine bir sonraki gün yeniden cevap verme hakkının tanınacağını da sözlerine eklemiştir.³⁴⁷ Lord Curzon'un ultimatom özelliği taşıyan bu tavrına rağmen Türk Heyeti komisyondan mühlet talebinde bulunmuştur.³⁴⁸ İstenilen süre iki gün idi. Türk Heyeti, bu mühlet evresinde boğazlara ilişkin sahip olduğu düşünceleri özet haline getirecekti. Ancak Türk Heyetinin bu isteği Curzon tarafından reddedilmiştir. Lord Curzon, boğazlar sorununa ilişkin son toplantının yarın yapılacağını, eğer Türk Heyeti isterse öğleden sonra da bu toplantının yapılabileceğini söylemiştir. Bu tutum karşısında yeniden söz alan İsmet Paşa, komisyon toplantılarında yaşanan gecikmelerden kendisinin sorumlu olmadığını, gündemin müttefikler tarafından hazırlandığı ve kendilerinin toplantılardan birkaç saat önce bilgilendirilmesinden dolayı yeterli hazırlanamadıkları için ertelemelerin olağan bir durum olduğunu ifade etmiştir. İsmet Paşa, devamında Curzon'a duyduğu saygıdan dolayı toplantının sonraki gün saat 16:00'da yapılmasını kabul ettiğini söylemiştir.³⁴⁹

İsmet Paşa, oturumun tamamlanmasından sonra Ankara'ya yollayacağı günlük raporunu hazırlamaya başlamıştır. Kaleme aldığı raporunda İsmet Paşa, 20 Aralık toplantısı için "*kesin celse*" tabirini kullanmıştır. Ardından yarınki stratejisini açıklamıştır. Raporda Boğazların serbestisi ile ilgili tasarıda geçen hükümlerin kabul edileceği, Gelibolu'da konumlanacak garnizonun rakam sınırının ise müttefiklere bırakılacağı ifade edilmiştir. İsmet Paşa, raporunda özellikle Boğazlar

³⁴⁵ Kayıran ve Metintaş, a.g.m., s.42.

³⁴⁶ Meray, a.g.e., s.354-358.

³⁴⁷ Rıza Nur ve Joseph Grew, *Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923)*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2. Baskı, 2007, s.327.

³⁴⁸ İstikbal Gazetesi, (24 Kanun-i Evvel 1338), sayı:796.

³⁴⁹ Meray, a.g.e., s.366-367.

Komisyununun vazifelerini yarınki toplantının ana gündemi haline getireceğini, bilhassa askerden tecrit edilen sahalarda kontrolü reddedeceğini belirtmiştir. Bu arada Çiçerin ile yaptığı mülakata da değinen İsmet Paşa, Çiçerin'in kendisine son düzenlemenin Rusya'nın aleyhinde olduğunu söylediğini, kendisinin ise Çiçerin'e, katılmadığı halde mecburiyetten dolayı boğazlardan savaş gemilerinin geçişine itiraz etmeyeceği cevabını verdiğini raporunda yazmıştır. İsmet Paşa ayrıca Ankara'ya konferansın kesintiye uğrama ihtimaline karşın İstanbul'un ve ordunun teyakkuz halinde olması uyarısında da bulunmuştur.³⁵⁰

4.4.8. 20 Aralık Oturumu

20 Aralık toplantısı, Uşi şatosunda Lord Curzon'un önderliğinde 16:00'da başlamıştır.³⁵¹ Başkan Lord Curzon ilk sözü, "söz Türk delegasyonundur" ifadesiyle İsmet Paşa'ya vermiştir.³⁵² Celsenin ilk sözünü alan İsmet Paşa, kendisinden emin bir şekilde aşağıdaki konuşmasını yapmıştır:

Boğazlar meselesine ait münakaşanın iptidasından beri cihan efkâr-ı umumiyyesi meşru taleplerimize vakıftır. Biz, esasen senelerden beri talep eylediğimiz prensiplerin tatbikinden başka bir şey istemiyoruz. Bu prensipler payitahtımızın ve yurdumuzun dahilinde bulunan Marmara'nın masuniyeti şartıyla boğazları cihan ticaretine ve beynelmilel muvasalata açmaktan ibaret olup bütün dünya tarafından tasdik edilmiştir. Boğazların ticaret sefinelerine ve beynelmilel muvasalata açık olması boğazların gayri müstahkem olmasını icap etmez. Ticaret gemilerinin harp ve sulh zamanlarında gece-gündüz boğazlardan geçebilmesi alakadar devletlerin tanzim edecekleri kararnameye hürmetleri ve onun tatbikiyle kabil-i temindir. Boğazların müstahkem olmasını muhafaza ederek harp gemilerinin kezalik ticari ve insani vezaif icrası için bir denizden diğer denize geçmesi dahi bir ahitname ile kabil-i temindir. Binaenaleyh Türkiye için payitahtla Marmara'nın masuniyeti temin olunmak meselesi başka türlü mesailin tahdisine meydan vermeden kabil-i hal idi. Bundan evvelki muharebelerde boğazların bir veya diğer taraftan mesdudiyetinin o zaman mevcut olan ahitnamelere muvafık olduğunu cihanın efkâr-ı umumiyyesi tasdikte müttehittir. Buna rağmen Türkiye'nin muhtaç olduğu masuniyet ve selamet başka türlü vesaitle temin olunacağı mülahazasıyla boğazların âdem-i tahkimi fedakarlığı kabul olunmuştur. Cihan sulh-u umumisi namına böyle bir fedakarlığın şimdiye kadar hiçbir millet tarafından ihtiyar olunmadığını kemal-i kanaat-ı vicdaniye ile beyan ederim. Payitahtın dahilden ve hariçten gelecek tehlikelere maruz bırakılması ve evvelce malik olduğumuz sehil ve emin vaziyetten feragatımız ancak sulh ve selamet ve itilaf arzumuzdan neşet etmektedir. Sevahil istihkamatının kal' Türkiye'nin boğazları tahkimden sarfınazar ettiğini ispata kâfi idi. Fakat Türkiye daha ziyade fedakârlık istedi. İtilaf Devletlerini memnun etmek için kendisine teklif olunan birçok tedabiri dahi kabul etmemiştir ki bunlar hakikat halde boğazlardan mürur serbestisini temin için zaruri değildi. Bu veçhile bazı mıntıkların müdafaasından sarfınazar ettik. Başka milletleri memnun etmek için vesait-i müdafaasından sarfınazar eden Türkiye'yi tarih ile ensal-i müstakbelenin nasıl muhakeme edeceğini bilmiyorum. Askerlikten tecrit namıyla kabul ettiğimiz fedakarlıkların hakiki masuniyetimizi ağır surette rehinedar ettiğini görüyorum. Askerlikten tecrit olunan mıntıklar karşısındaki adalarda Yunanistan'ın askeri olması ve bu askerlerin adaların birinde veya diğerinde tehdidine ve Yunan donanmasının müstahkem boğaz karşısına getirilmesine müsaade olunuyor. Türk donanmasının Marmara'da veyahut payitahtın pişegahında bulunması

³⁵⁰ Şimşir, a.g.e., s.289-290.

³⁵¹ Meray, a.g.e., s.368.

³⁵² Nur ve Grew, a.g.e., s.328.

sırf tedafüi bir maksat için iken Yunan donanmasının Çanakkale açıklarında bulunması taarruzî bir maksada kolaylıkla atf olunur, acaba cihan sulhu namına ve bütün milletlerin menafi' için kabul ettiğimiz fedakarlıklar Yunanistan'a taarruz suhuletleri bahşetmek için midir? Diğer cihetten boğazların eczasından olan İmroz, Bozcaada, Semadirek Adalarının gayri müstahkem boğazı muhafaza için Türkiye'ye ne derece lazım olduğunu tekrar izahı bi lüzum görüyorum. Adalar meselesinin birkaç defa mevzuubahis olmuş olması bizi o meseleye avdetten mâni edemez. Hak daima tekrar olunabilir. Zaten hiçbir şey henüz takarrür etmemiş olduğu için karar-ı katiyenin dakika-ı itası hulul ettiği vakit bu meselenin tekrar mevzuubahis olması tabidir.

Gelibolu Şibh-i Ceziresinin aniyyen her türlü taarruzdan masuniyeti için orada asgari bir kuvvetin idamesini talep etmiş idik. Bu bapta teklif ettiğimiz 5 bin kişilik kuvvet fazla geliyor ise düvel-i itilafiyenin bu bapta bana başka bir rakam teklif etmesini kabul ederim. Gelibolu'da bir Türk kuvvetinin bulunması için beyan eylediğimiz ve askeri mütehasıslarla konuştuğumuz esbab-ı katiyye takabbülü reddir. Bu mesele askeri mütehasısların salahiyeti haricinde olduğu için onlarla beraber hal olunamamış idi. Aşıkardır ki bütün mesaimiz boğazlardan mürur-u teshile ve onun serbestisi temine inhisar edecektir. Şibh-i Cezirede bulunacak ufak bir Kuva-yı askeriye bu serbestiye asla halel getirmez, bilakis muhtemel bir asker ihracı ameliesini mâni eyler. Onun için talebimiz gayet meşrudur. Bu bapta bir karar itihazını ve askerinin adedini tenkis keyfiyetini düvel-i müttefikaya terk ederim. İşte bununla Türkiye bir daha fedakârlık ediyor ve hüsnüniyetini gösteriyor.

Şimdi boğazların serbestisi hakkındaki efkârımı beyan eyleyeceğim:

Aramızda ticaret gemilerinin müruru hakkında hiçbir ihtilaf yoktur. Harp gemilerine gelince teklifimiz Türkiye payitahtı ve Marmara'nın temin-i masuniyeti için olup boğazlara gelecek sefinelerin Türk donanmasına hücumunu mâni etmek maksadına matuf idi. Acaba müdafaa-i hak ve masuniyet için bundan daha tabi bir şey söylenebilir mi? İtilaf devletlerinin sulh zamanı için irae ettiği tahdidat na-kafidir. Harp zamanı için harp sefinelerinin gayri muin bir adetle boğazlardan mürurunu istemek bi taraf bir Türkiye için vahim mahzurlar tevellüt eder. Mamafih Türk Heyeti Murahhasası müttefik devletlerin boğazların serbestisine dair olan projesini kabul eylediğini beyan eyler. Buna binaen Türkiye'nin ihtiyar ettiği fedakârlık ve gösterdiği müsaadat-ı menafi' ile kabil-i telif olan hududu geçmiştir. Şu hâlde boğazlara müteallik esasat hakkında Türkiye ile müttefik devletler arasında itilaf tesis edilmiş oluyor. Yunanistan'ın Kuva-yı askeriye ve bahriyesi hakkında balada zikr ettiğim nukattan ayrı olarak boğazların serbestisi projesi sefine-i harbiyenin boğaza girmeden evvel Türkiye tarafından irae edilecek bir mevkiye kuvvetlerin miktarını beray-ı nezaket beyan etmesini zikr ediyor. Bu meseleye bir şekli mecburiyet vermek ve taahhüdün kuvvetini arttırmak için beray-ı nezaket tabirinin kaldırılması lazımdır. İstanbul'da sefaret maiyet sefinelerinin ikamesine muvafakatin gayr-i kabil olduğunu ve bu ahvalin kapitülasyonları hatıra getirdiğini beyan eder ve o zaman İstanbul'da cari olan bu usulün boğazların kapalı olmasıyla müterafik bulunduğunu arz eylerim.

Boğaz Komisyonu ve onun salahiyetine gelince bu fikir evvel emirde İngiliz murahhası hazretlerinin nutkuyla sadır olmuştur. Cevaben irat ettiğim nutukta fikr-i mezkuru Tuna'da sefine-i ticariye için müesses komisyonla mukayese eylemiş idim. Konferans heyeti hatır eyler ki hiçbir zaman kontrol fikrine rıza göstermedim. Zira böyle bir rıza hak hakimiyetimizle kabil-i telif değildir. Tuna Komisyonu ile mukayese yaptığım zaman bugün mevzuubahis olan şerait-i müruriye meydanda yoktu. Boğazların gayri askeri hale ifrağı takarrür etmiş değildi. Muhtelif ve büsbütün başka tedabir itihazı zamanında o tedabire müteallik bir mesele bugün tetkik eylediğimiz şekle esas olarak istimal olunamaz. Bizim nazar-ı dikkate alacağımız müeyyide-i esasiye sulh ahitnamesidir. Muhtelif ahkamı muhtevi bir komisyon teşkili şu nokta-i nazardan lazım gelmez ve böyle bir komisyon vücuda getirmekten sarfınazar edebiliriz. Mamafih böyle bir komisyonun muhafazasına karar verildiği halde işbu komisyonun hakimiyet-i milliyeye, idare-i dahiliyeye ve Türkiye'nin mevcudiyetine halel getirmemelidir. Boğazların serbestisi hakkındaki projede mezkûr olan ve sefine-i harbiyenin müruruna müteallik bulunan şeraitten bahr-i salahiyetin komisyona verilmemesini talep ederiz. Bunu yapmakla Türkiye, büyük bir hüsnüniyet ibraz eylediğine ve cihan sulhu namına fevkalade itilaf projelik gösterdiğine kaildir. Türkiye'den istenilen fedakârlık Türkiye'nin mevcudiyetini tehdit eylediği takdirde buna muvafakat kabil midir? Seyrüsefere müteallik tedabir-i umumiyye ve bilhassa fenariler ve

kılavuz ve römorkör hidematı bittabi umuru dahiliyeye girer. Böyle mesail için komisyonun kontrolünü kabul etmek kabil midir? Böyle bir komisyon tarafından askerlikten tecrit keyfiyetine müteallik tedabirin kontrol olunması hususu dahi gayr-i kabil kabuldür. Vakıa 12 bin olarak tayin olunan İstanbul kuva-yı askeriyesinin ferda 13 bine çıkarılması gibi bir meselenin komisyon tarafından tetkiki nasıl olabilir? Şüphe yok ki komisyon bütün İstanbul idaresini kontrol etmek talebinde bulunabilir. Kezalik Gelibolu'daki jandarmaların eslihasının şerait-i mukarrereye muvafık olup olmadığını anlamak için bütün jandarma muamelatını murakabe etmesi icap eder. Türkiye bu hususta çok tecrübeler geçirmiştir. Hududu dahilinde bu nevi bir müdahaleye maruziyet duçar-ı helak olmaktan daha ağır bir felakettir. Askerden tecrit keyfiyeti sevahil istihkamatına ve boğazlar sahilindeki vesait-i müdafaaya mütealliktir. Bu istihkamat İtilaf devletlerinin muavenetiyle hedm olunacaktır. Boğazlar gibi açık bir mevkide tekrar yapılması uzun zamana muhtaç olan böyle istihkamatın bir defaa hedm olunduktan sonra gizlice inşası kabil midir? Bununla askerden tecrit olunan mıntıkların kontrolündeki âdem-i lüzumu göstermek istiyorum. Eğer fevkalade olarak böyle bir şeyin yapıldığını farz eder isek o zaman Türkiye taahhüdâtını ihlal etmiş olur. Bu taahhüdâtını ihlal eden devletlere karşı tatbiki mutad olan tedabire müracaat tabiidir. Bu mütalaattan şunu istintaç ederim ki askerlikten tecrit sağlam bir esas üzerine yapılacak ve istihkamat tahrip olunmakla beraber Türkiye'nin badema böyle istihkamat inşa etmemesi taahhüdü alınacaktır. Ümit ederim ki bu mütalaat Türk Heyeti Murahhasasının yeni bir fedakarlığı olarak telakki olunacaktır. İtilaf devletleri ne istiyor? Boğazların askerlikten tecridi ve boğazların serbestisine müteallik projede mezkûr olduğu surette ticaret ve harp gemilerinin müruru değil mi? İşte biz onları kamilen kabul ediyoruz. Fakat bu kabul keyfiyetiyle Yunan ordusu ve donanmasının bize şaki vaziyette olmasını kabul edemeyiz. Bir de Gelibolu'da bir kuvayı askeriye istiyoruz ve bunun asgari miktarının tayinini düvel-i müttefikaya bırakıyoruz. Diğer cihetten bir Yunan murahhasının Boğazlar Komisyonu'nda vücudunu istememek hususundaki arzumuzun anlaşılması pek aşikâr değil midir? ve nihayet Boğazlar Komisyonu'nun salahiyetinin yalnız geçecek sefinelerin kontrolüne inhisarını talep ediyoruz. Bu talebimizin, mütalaamızın en esaslısı olduğunu tekrar beyan ile iftihar ederim. İşte dermeyan edeceğimiz son mülâhazat bunlardır. Beyanat-ı vakıam malum olduğu zaman Türkiye'nin düvel-i itilafiyenin bütün mütalaasını nazar-ı tetkikten geçirdikten sonra bunlar meyanından pek meşru ve cüzisi üzerinde ısrar ettiği ve bunun kendisince hayat mahiyetinde olduğu anlaşılacaktır. Şüphem yoktur ki cihan Türkiye'nin hareketini takdir edecektir.

Siyasi teminata gelince şimdiye kadar bu bapta mucib-i memnuniyet bir şey almadık. Bu bapta dahi mütalaamı açık olarak söyleyeceğim. Türkiye payitahtını tahkimden sarfınazar edip sefine-i harbiyenin ciğergahına girmesini kabul ettikten sonra şüphe yoktur ki boğazlardan geçecek donanmaların kendisine karşı harekât-ı hasmane de bulunmayacağı hakkında teminat istemekte haklıdır. Zan ederim ki bu bapta dün takdim eylediğim proje ve teminat-ı siyasiye talebi mantiki, mutedil ve kolayca kabil-i icra olacaktır. Bu bapta İtilaf devletlerinin cevabına muntazırım".³⁵³

20 Aralık celsesi açıldığında aslında komisyonda karamsar bir tablo hâkimdi. Lord Curzon'un sert bir tutum takınması ve süreç içinde karar kılınan noktalarda değişime yanaşmaması, öte taraftan Türk Heyetinin yeni taleplerde bulunacağını aşikâr olması, komisyonu uzlaşma noktasında ümitsizliğe sevk etmişti. Hatta konferansın boğazlar meselesinden dolayı kesintiye uğrayacağını düşünenler dahi bulunmaktaydı. Ancak İsmet Paşa'nın yaptığı konuşma, komisyondaki olumsuz atmosferi bir anda dağıtmaya yetmiştir.³⁵⁴ İsmet Paşa, yaptığı konuşmada öncelikle boğazlardan serbestçe geçişi kabul ettiğini açıklamıştır. Kurulacak Boğazlar Komisyonu'nun yetkilerinde ise sınırlamalar yapılmasını istemiştir. Yine askerden

³⁵³ İstikbal Gazetesi, (31 Kanun-i Evvel 1338), sayı:802.

³⁵⁴ İstikbal Gazetesi, (25 Kanun-i Evvel 1338), sayı:797.

tecrit edilecek sahalarda Türkiye dışında bir otoritenin kontrol görevi üstlenmesini kabul etmemiştir.³⁵⁵ İsmet Paşa ayrıca İstanbul'da devletlerin istasyonlar bulundurma arzusuna da itiraz etmiştir. Öte yandan Gelibolu'da muhafız birlikler bulundurma, Boğazlar Komisyonu'nda Yunan temsilcisinin varlığına itiraz ve İstanbul'un güvenliği için garanti talebi, İsmet Paşanın konuşmasında gündeme getirdiği diğer başlıklardı.³⁵⁶

İsmet Paşa'dan sonra bu iddialara cevap vermek üzere sözü Lord Curzon almıştır. Lord Curzon, öncelikle İsmet Paşa'nın ölçülü konuşmasından dolayı kendisini tebrik etmiştir. Ardından konuşmasına devam eden Curzon, emniyet noktasında müttefikler tarafından ortaya konulan tekliflerin gayet sağlam ve muhakkak olduğunu söylemiştir. Gelibolu meselesine ilişkin ise Kavaktan-Bolayır Hattının doğusuna kadarki sahanın Türk hakimiyeti altında bulunacağından burada konuşlu birliklerle Gelibolu'nun rahatlıkla korunacağı imasında bulunmuştur. Curzon'a göre, herhangi bir ani hücumda Türk birlikleri, Bandırma yoluyla birkaç saat diliminde Gelibolu'ya ulaşma imkanına sahiptiler. Ayrıca Gelibolu Yarımadası'nda topçudan yoksun jandarma birlikleri de bulunacaktı.³⁵⁷ İsmet Paşa'nın itiraz ettiği istasyonlar meselesini ise Lord Curzon, yabancı devlet temsilcilerinin hareketlerini kolaylaştırma maksatlı tedbirler olarak yorumlamıştır. Yine Curzon, Türk Heyetinin askerlikten tecrit edilen sahaların Boğazlar Komisyonu tarafından kontrolüne yaptığı itirazı gayet makul karşılamıştır. Bunun için Türk Heyetinin verdiği proje üzerinde yeniden bir değerlendirme yapılarak Türk Heyetinin arzu ettiği düzenlemeye gayret edileceğini söylemiştir.³⁵⁸

Böylece komisyonda boğazlar meselesinin çözümüne yönelik olumlu bir iklim sağlanmıştır. Yalnız Boğazlar Komisyonu'nun nüfuz alanı ve yetkisi ile Türkiye'ye verilecek teminatın müzakerelerine sonraki günlerde devam edilecekti. Birinci Tali Komisyon bilhassa bu hususları tespit için yeniden toplanacaktı.³⁵⁹ İsmet Paşa'nın bu oturumda sergilediği uzlaşmacı tavır, başta müttefik temsilcileri olmak üzere oturumda yer alan diğer devletlerin heyetleri tarafından alkışlanmıştır.³⁶⁰ 20 Aralık

³⁵⁵ İstikbal Gazetesi, (24 Kanun-i Evvel 1338), sayı:796.

³⁵⁶ İstikbal Gazetesi, (25 Kanun-i Evvel 1338), sayı:797.

³⁵⁷ İstikbal Gazetesi, (24 Kanun-i Evvel 1338), sayı:796.

³⁵⁸ İstikbal Gazetesi, (25 Kanun-i Evvel 1338), sayı:797.

³⁵⁹ İstikbal Gazetesi, (24 Kanun-i Evvel 1338), sayı:796.

³⁶⁰ İstikbal Gazetesi, (25 Kanun-i Evvel 1338), sayı:797.

oturumu, kesin bir karar almadan ve de hangi vakit bir daha toplanacağı açıklanmadan bu atmosferde sona ermiştir.³⁶¹

İsmet Paşa'nın 20 Aralık oturumunda yaptığı konuşma, Lord Curzon'u gayet memnun etmiştir. Türk Heyeti, 20 Aralık oturumunda müttefiklerin bazı tekliflerine olur verirken bir kısım noktalara ise itiraz etmekteydi. Öncelikle boğazlardan geçecek savaş gemilerinin mevcuduna ilişkin Türk Heyeti sert bir tutuma sahip değildi. Gelibolu Yarımadası'nda konumlanacak muhafız birliklerin miktarı da müttefiklerin inisiyatifine bırakılmaktaydı. Boğazlarla ilgili uluslararası bir komisyonun kurulmasına sıcak bakan Türk Heyeti, bu komisyonun sadece serbest geçiş trafiğini idare etmesini istiyor, tarafsız sahaların kontrol görevini sahiplenmesini şiddetle reddetmekteydi. İstanbul için ise Milletler Cemiyeti'nden daha sağlam garanti beklentisi hakimdi. İsmet Paşa, 20 Aralık konuşmasını bütün noktaları birbirine bağlı bir bütünün parçaları olarak görmekteydi. Özetle müttefiklerin bir kısım taleplerini Türk Heyetinin kabul etmesi, müttefiklerin Türk taleplerine onay vermesine bağlıydı.³⁶² Bu arada müttefikler, İsmet Paşa'nın şiddetli itirazları gölgesinde yapılan özel görüşmelerden sonra Boğazlar Komisyonu'nun kontrol görevinden vazgeçildiğini kabul etmişlerdir.³⁶³ Boğazlar Komisyonu, sadece gemilerin geçiş trafiğine bakacak olup askerden tecrit edilmiş sahaların kontrol ve denetimine müdahil olmayacaktı. İstanbul'un muhafazasına yönelik garanti içinde hukukçular arasında bir metnin hazırlanmasına gayret edilmekteydi.³⁶⁴

4.5. İsmet Paşa'nın Hüseyin Cahit Bey'e Verdiği Mülakatta Boğazlar Meselesine İlişkin Son Durum

İsmet Paşa, 1923'ün ocak ayının ilk haftasında Tan gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Bey'e çeşitli meselelere ilişkin önemli bir mülakat vermiştir. Söz konusu mülakatta değinilen başlıklardan birisi de boğazlar meselesiydi. İsmet Paşa, mülakatta boğazlar meselesine yönelik önemli mesajlar içeren şu bilgileri vermişti:

... Hüseyin Cahit Bey: Boğazlar meselesi ne halde?

İsmet Paşa: Evvela takarrür etmiş noktaları tespit edelim. Bunların kaffesi resmi celselerde kararlaştırmıştı. Baş murahhaslar arasında cereyan eden hususi müzakerelerde de neticeye doğru adımlar atılmıştır. Şimdiki halde ittifak hasıl olan noktalar şunlardır:

³⁶¹ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Ankara: Başnur Matbaası, 1971, s.28.

³⁶² Şimşir, a.g.e., s.180.

³⁶³ İstikbal Gazetesi, (27 Kanun-i Evvel 1338), sayı:799; İstikbal Gazetesi, (29 Kanun-i Evvel 1338), sayı:801.

³⁶⁴ Şimşir, a.g.e., s.180-181.

1. Ticaret ve harp sefinelerinin, harp tayyarelerinin boğazlardan serbestçe mürur etmeleri hakkını kabul ettik.
2. Her devletin Karadeniz'deki en kuvvetli devlet-i bahriyenin donanmasına müsavi miktarda bir kuvvet geçirebilmesini kabul ettik.
3. Müttefik devletlerle Karadeniz'e sahil dar bulunan devletler murahhaslarından mürekkep ve Türk azanın riyaseti altında bir murakabe komisyonu teşkil edilmesi takarrür etti.
4. İstanbul'da 12 bin kişiden mürekkep bir Kuva-yı müdafaamız bulunacaktır.
5. Marmara'da istediğimiz kadar Kuva-yı bahriye ve vesait-i bahriye bulundurmak hakkına malikiz.
6. Marmara Denizi'nin Anadolu sahillerinde bila kayd ve şart her türlü tedabir-i müdafaa ittihaz edebileceğiz. Marmara'nın Anadolu sahilinde bu serbesti hareketi iktisap etmemize mukabil Rumeli sevhilinde tahkimat yapmak ve torpil bataryaları tesis etmek arzusundan vazgeçtik.

İsmet Paşa: İhtilafli noktalar da şunlardır:

1. Murakabe komisyonunun vazifesi biz, teşkili kabul edilen komisyonun vazifesi yalnız sefain-i harbiyenin geçit kavaidine tevfiқан boğazlardan girip çıktığına kesb-î emniyet etmek noktasına inhisar etmesini istiyoruz. Onlar, komisyonun sefain-i harbiye ve ticariyyenin müruruna ve gayr-i askeri hale ifrağ mukarreratının tamam-ı tatbikine nezaret etmesini ve fenar, şamandıra, kılavuzluk vesaire gibi işlere de karışmasını yani ticari seyrüseferin tanzimine de alakadar olmasını istiyorlar. Yapılacak muahedename de her ne şekilde ve her ne suretle olursa olsun ecnebi bir devletin münferiden yahut ecnebi devletlerin müştereken memleketimizde herhangi bir murakabe bir kontrol hakkına malik olmalarını suret-i katiyye de kabul edemeyeceğimiz için biz bu komisyona verilmek istenilen kontrol salahiyetini şiddetle ret ediyoruz (Bundan sonra vazgeçilmiştir).
2. İtilaf edemediğimiz noktalardan biri de teminat-ı siyasiyye meselesidir. Biliyorsunuz ki boğazlarda tahkimat yapmamayı taahhüt etmemize mukabil her devletten ayrı ayrı ve hepsinden de müştereken teminat-ı siyasiyye istiyoruz. Boğazlar mıntikasının her türlü tecavüzden masun kalacağını taahhüt etmelerini istiyoruz.

Hüseyin Cahit Bey: Pekâlâ Paşa hazretleri, gayet tabii olan bu talebimizi is'af etmemek için gösterdikleri bahane nedir?

İsmet Paşa: Her an bir muharebe tehlikesi karşısında kalmak istemeyiz, diyorlar.

Hüseyin Cahit Bey: Demek oluyor ki boğazlar mıntikasının her gün bir tecavüze maruz kalabileceğini kendileri de tasdik ediyorlar.

İsmet Bey: Biz de bu noktayı söyledik. Kuva-yı ve bahriyemizi hiçbir veçhile tahdit etmemiş oldukları için, size herhangi bir hücumu karşı müdafaaa imkânı verdik diyorlar ve bundan dolayı kendilerinin müdafaayı taahhüt etmelerine mahal görmüyorlar. Gelibolu Şibh-i Ceziresinde bir Kuva-yı muhafaza bulundurulması yolundaki talebimiz de henüz is'af edilmemiştir. Mamafih Gelibolu Şibh-i Ceziresinde jandarma kuvvetimizin bulunabileceği, kendilerinde makinalı tüfenk, hafif top bulunmasına müsaade gösterileceği ihsas ediliyor. Herhalde İstanbul'un emniyeti ve masuniyeti için icap eden tedabiri ihmal etmeyeceğiz...³⁶⁵

İsmet Paşa'nın verdiği mülakatta da görüldüğü üzere boğazlar meselesinde Türk Heyetinin düzeltilmesini beklediği iki nokta kalmıştı. Bunlardan ilki siyasi garanti meselesi, ötekisi ise Gelibolu'da kuvvet bulundurma hakkının tanınmasıydı.

³⁶⁵ İstikbal Gazetesi, (7 Kanun-i Sani 1339), sayı:808.

4.6. Başbakan Rauf Bey'in Konferans Hakkında TBMM'ye Verdiği Beyanat

TBMM, Lozan'da yaşanan gelişmeler hakkında belirli zamanlarda bilgilendirilmekteydi. Bu bilgilendirme toplantılarından birisi de 1 Ocak 1923 tarihinde yapılmıştır. Gizli ibaresiyle bir araya gelen TBMM'de Başbakan Rauf Bey, son gelişmelere ilişkin önemli açıklamalarda bulunmuştur.³⁶⁶ Birçok konu başlığında konuşan başbakan, boğazlar hakkında ise son durumu şu şekilde özetlemiştir:

... Bu baptaki müzakeratın son şekli budur: Müttefikler gayri askeri ad edilen mevazi' kontrol etmek istiyorlar, biz arazi üzerinde kontrol kabul etmiyoruz. Buna mukabil bize gösterdikleri İstanbul ve Marmara'nın emniyetini nakl-i tedbiri kâfi görmüyoruz. Boğazlar kapanmadıktan sonra vaki olacak teminatı biz şu şekilde görüyoruz: Harp ve darbe kadar gemilerin geçmesi halinde boğazların mıntikasında Marmara havzasında İstanbul ve havalisinde ve Karadeniz Boğazları mıntikasındaki sahaya her ne sebep ve hareketle olursa olsun bu muharip sefain tarafından taarruz vaki olur. Muahedeye vazı'ül imza devletler bu taarruzu defî ve tenkil için bizimle beraber münferiden ve müstereken hareket etmek mecburiyetinde kalacaklardır. Bununla beraber arkadaşlar bunu en iptidai bir hak tabi görüyoruz. Biz geniş bir düşünce ile boğazların münakalat-ı bahriyeye küşadını kabul ettikten sonra bir sabah kalktığımız zaman çoluğumuzun çocuğumuzun düşman topları ve ateşi altında helakını görmeği bittabi kabul edemeyiz. Bu taleplerimize karşı İngiltere Hariciye Nazırı Curzon devletlerin teminat-ı siyasiyeye yanaşmadıklarını bildirmiştir. ...³⁶⁷

Başbakan Rauf Bey de tıpkı İsmet Paşa gibi konuşmasında garanti ilkesi üzerinde durmuştur. Türkiye'nin bu hassasiyetine rağmen Lord Curzon'un ifadesiyle devletler garanti meselesine bir türlü sıcak bakmamıştır.

4.7. Konferansın Bunalım Devri

Dokuz haftadan beri faaliyetlerini sürdüren Lozan Konferansı, resmi olarak çalışmalarını 27 Ocak 1923 tarihinde sonlandırmıştır. Konferansı bu karara iten gelişmelerin başında Trakya havalisi, adli kapitülasyonlar, iktisadi ve mali mevzular ile Musul meselesinde yaşanan anlaşmazlıklar belirleyici olmuştur. 27 Ocak günü, konferansın resmi olarak çalışmalarını tamamladığı gün Fransa temsilcisi Bompard, İsmet Paşa'yı ziyaret ederek Lozan Konferansı'nın başarısız olduğunu ifade etmiştir. Devamında Bompard, Müttefik devletlerin Türk Heyetine özel olarak 29 Ocak tarihinde resmi olarak ise konferansın son ortak toplantısını yapacağı 31 Ocak'ta bir antlaşma taslağı sunacağını söylemiştir. Eğer sunulacak antlaşma taslağı, Türk Heyeti tarafından kabul görmez ise konferans süreci askıya alınmış olacak, ancak Türk Heyeti kendisine verilen metni danışmak maksadıyla Ankara'ya giderse bu

³⁶⁶ Şimşir, a.g.e., s.325.

³⁶⁷ İstikbal Gazetesi, (7 Kanun-i Sani 1339), sayı:808.

hareket barış sürecinin bir müddet ertelenmesi olarak yorumlanacak ve Lozan müzakerelerine bir iki aylık gecikmeden sonra yeniden başlanacaktı. İsmet Paşa, bir tercih yapmak durumundaydı. Ya Lozan müzakerelerini bitirerek Ankara'ya geri dönecek, ya da Musul'u gözden çıkarmak pahasına barışı zorlayacaktı.³⁶⁸

Müttefikler tarafından Türk Heyetine verilen antlaşma taslağı 160 maddeden ve 9 ekten oluşmaktaydı. İlginç olan antlaşma taslağında henüz münakaşa edilmeyen bazı meselelere ait hükümler de yer almaktaydı. Taslak metinde boğazlara ait hükümler şu şekilde tanımlanmıştı:

- Evvelce ilan edilen şerait altında boğazların serbestisi,
- Akdeniz ve Karadeniz Boğazları sevahilinin 15 kilometre derinliğinde Kuva-yı askeriye den tecridi,
- Türklerin İstanbul'da 12 bin asker bulundurabilmesi,
- Türk riyaseti altında bir beynelmilel komisyonun Boğazlar da seyrüseferi tanzim eylemesi,
- Boğazlara müteallik ahkâmın ihlali halinde Cemiyet-i Akvam kararıyla düvel-i muhtelifenin birlikte müdafaa etmeleri. ...³⁶⁹

İsmet Paşa, müttefiklerin bu son hamlesi karşısında Ankara'ya bir telgraf çekerek takip edilecek politikaya ilişkin talimat isteğinde bulunmuştur. 27 Ocak günü Rauf Bey, telgraftaki isteğin TBMM'de ele alınacağını Lozan'a bildirmiştir. Ankara tarafından 28 Ocak günü İsmet Paşa'ya ikinci bir telgraf çekilerek konunun TBMM tarafından ele alındığı ve antlaşma taslağında yer alan hükümlerin kabul edilmesinin mümkün olmadığı hissini mecliste oluşturduğu, buradan hareketle Lozan'ı terk etmeden evvel Amerika ve Avrupa basınına terk etme gerekçesini izah eden bir basın toplantısından sonra Ankara'ya hareket etmeleri söylenmiştir.³⁷⁰ Ankara-Lozan arasında söz konusu trafik yaşanırken 31 Ocak günü antlaşma taslağı Türk Heyetine resmi olarak verilmiştir. Üç büyük komisyonun başkanı ile beraber toplantının diğer temsilcileri İsmet Paşa'yı, verilen antlaşma taslağını imzaya davet etmekteydiler. İsmet Paşa ise antlaşma taslak metninde birtakım isteklerin ilk kez ortaya sürüldüğünü ifade ederek bunlara gerekli cevabın hazırlanması için komisyondan 8 günlük mühlet talebinde bulunmuştur. Bilinen bir gerçek vardı ki bu antlaşma taslağı Lord Curzon tarafından hazırlanmıştı. Antlaşma taslağında yer alan bazı hükümlerin

³⁶⁸ Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923*, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 3. Baskı, 2015, s. 138-139.

³⁶⁹ İstikbal Gazetesi, (4 Şubat 1339), sayı:832.

³⁷⁰ Demirci, a.g.e., s.140.

Türk Heyeti tarafından kabul edilmesi imkansızdı. Özellikle birtakım maddeler Türkiye'nin adli ve ekonomik özgürlüğüyle taban tabana zıt idi.³⁷¹

Lord Curzon, İsmet Paşa'nın mühlet talebini olgunlukla karşıladığı gibi süreye ilişkin birtakım iddialarda bulunmuştur. Antlaşma taslağının 2 gün önce Türk Heyetine verildiğini ifade eden Lord Curzon, İsmet Paşa'ya duyduğu saygıdan dolayı 2 Şubat olarak tasarladığı İngiltere'ye dönüş planını bir süre daha erteleyerek 4 Şubat akşamına kadar Türk Heyetinin vereceği cevabı bekleyeceğini söylemiştir.³⁷² Böylece Lozan Barış Konferansı'nın son genel toplantısı olan 31 Ocak oturumu tamamlanmıştır. Yalnızca ertesi gün Boğazlar Komisyonu'nun son toplantısı yapılacaktı.³⁷³

4.8. 1 Şubat Oturumu

Lozan'da boğazlar meselesinin son kez ele alındığı oturum 1 Şubat 1923 günü yapılmıştır.³⁷⁴ 1 Şubat oturumunu açan Lord Curzon, komisyonun Boğazlar Rejimi ile İlgili Sözleşmeyi³⁷⁵ incelemek için toplandığını ifade etmiştir. Devamında ise komisyonun birçok defalar boğazlar meselesini tartıştığını ve bu sürecin bir sonucu olarak komisyona arz edilen sözleşme tasarısının ortaya çıktığını söylemiştir. Zaten tasarı metni birkaç gün önce heyetlere dağıtılmıştı. Bugünkü oturumun toplanma amacı da taslağı tartışmak isteyen heyetlere gerekli fırsatı sunmaktı.³⁷⁶ Lord Curzon'dan sonra söz alan İsmet Paşa, ilk olarak Türkiye'nin boğazları savaş gemilerine açarak gösterdiği fedakârlığın temelinde barışı tesis etme amacının yattığını söylemiştir. İsmet Paşa, Doğu Trakya ile Gelibolu'da askeri birlik bulundurma isteğinde de ısrarcı idi.³⁷⁷ Sözleşmeye son anda eklenen Trakya'daki kuvvetlerin sınırlandırılması maddesini İsmet Paşa reddetmekteydi. Boğazlar da uygulanacak yeni rejimin Türkiye tarafından onaylanması ancak Türkiye'nin yeni bir kuvvet sınırlamasına tabi olmama şartına bağlıydı. Son düzlükte boğazlar meselesi çözülmüş ise de süreç şimdi de Trakya'daki kuvvetleri sınırlama maddesine takılmıştı.³⁷⁸ Özetle İsmet Paşa, Gelibolu'da bir Türk birliğinin mevcudu ile

³⁷¹ Salahi R., Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986, s.327-328.

³⁷² Meray, a.g.e., s.555.

³⁷³ Karacan, a.g.e., s.235.

³⁷⁴ Bilsel, a.g.e., s.383.

³⁷⁵ 22 Ocak 1923 tarihli sözleşme taslağı için daha detaylı bakınız: Meray, a.g.e., s.673-685.

³⁷⁶ Meray, a.g.e., s.661.

³⁷⁷ İstikbal Gazetesi, (7 Şubat 1339), sayı:835.

³⁷⁸ Karacan, a.g.e., s.235.

Trakya’da Türk birliklerine getirilen sınırlanmanın kaldırılması karşılığında Boğazlar Sözleşmesini kabule hazır olduğunu söylemekteydi. Çiçerin ise sözleşmeyi kabul etmeyeceklerini bildirmiştir.³⁷⁹ Bu sözleşmenin Türk Heyetine zorla kabul ettirildiğini, Türkiye’nin takındığı tavrın Kars ve Ardahan Antlaşmalarına aykırı olduğunu devamında ifadelerine eklemiştir. Cevap sırası kendisine gelen Lord Curzon, Türk Heyetinin isteklerini yumuşak bir lisanla reddetmiştir. Çünkü Lord Curzon’a göre bu istekler temelden uzak ve mantıksız idi.³⁸⁰ 10:30’de başlayan 1 Şubat oturumu, saat 11:20’de tamamlanmıştır.³⁸¹ Aslında boğazlar meselesi, Ocak 1923’ün ilk günlerinde SSCB hariç çözüme kavuşturulmuş, bir müddet sonra da probleme ilişkin sözleşme taslağı hazırlanmıştı. 1 Şubat oturumu, bu noktada usulen gelişen bir toplantıydı. Dikkat edilirse İsmet Paşa, oturumda iki noktayı ele almakla birlikte sözleşmeye üst perdeden bir eleştiri de bulunmamıştır. Tasarı aslında Çiçerin için bir sürprize sebep olmuştur.³⁸² Son oturumun bu denli kısa sürmesi bu şekilde açıklanabilir.

4.9. Konferansın Son Günleri

Boğazlar toplantısından sonra Lord Curzon ile İsmet Paşa arasında yaklaşık üç saat süren özel bir buluşma yaşanmıştır. Bu özel görüşmede İsmet Paşa, müttefiklerin sunduğu anlaşma taslağına ilişkin itiraz ettiği noktaları gösteren bir muhtırayı Lord Curzon’a vermiştir. Muhtırayı alan Curzon, bu itirazların şeffaf bir şekilde Müttefikler devletler tarafından inceleneceğini İsmet Paşa’ya söyleyerek sakin bir atmosfer inşasına çalışmıştır. Lord Curzon görüşmesinden sonra Müttefik temsilcileri Bombard ile Montagna da İsmet Paşa’yı ziyaret etmişlerdi. Müttefik Heyeti, 2 Şubat günü Lord Curzon’un talebi üzerine bir araya gelerek İsmet Paşa’nın verdiği muhtırayı incelemişlerdir. Müttefikler, kendi aralarında yaptıkları özel görüşmelerden sonra 3 Şubat günü için İsmet Paşa’nın da hazır bulunacağı bir baş delegeler toplantısının yapılmasını da uzlaşmışlardır. Yapılacak söz konusu toplantıda üzerinde anlaşılan noktalar gözden geçirilecek, olumlu ya da olumsuz bir netice için karar verilecekti. Müttefik kanadında bu gelişmeler yaşanırken Türk Heyeti ise bütün üyeleriyle birlikte karşı projeyi hazırlamaktaydı. Nihayet Türk Heyetinin çalıştığı karşı proje 3 Şubat sabahı tamamlanmıştır. Bu arada 3 Şubat gününe planlanan

³⁷⁹ Salahi Rasih Sonyel, “Lozan’da Türk Diplomasisi”, *Belleten*, Cilt:38, Sayı:149, 1974, s.69.

³⁸⁰ Şimşir, a.g.e., s.409.

³⁸¹ Meray, a.g.e., s.660-672.

³⁸² Doğan Avcioğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2. Baskı, 1976, s.878.

toplantı için müttefik temsilcileriyle İsmet Paşa bir araya gelmişlerdi. Toplantıda müttefik temsilcileri proje taslağında yapılan fedakarlıkları sıraladıkça İsmet Paşa itirazlarını yinelemekte, müttefik tekliflerine evet veya hayır şeklinde kesin bir cevap vermekten kaçınmaktaydı. İsmet Paşa, gerekli incelemelerden sonra beklenen açıklamayı, Türk Heyetinin hazırlamış olduğu karşı proje ile birlikte 4 Şubat günü müttefiklere beyan edeceğini söylemiştir.³⁸³

Ankara Hükümeti, Lozan'da yaşanan bu gelişmeler karşısında Türk Heyetinin takip edeceği siyaseti hızlıca belirlemiştir. Eğer müttefikler, hazırladıkları antlaşma taslağında Türk tezine yakın değişiklikler yaparsa Türk Heyetinin Lozan'da kalması istenmiş, aksi halde bir tutum sergilenirse de Türk Heyetine hemen Ankara'ya dönülmesi talimatı verilmiştir.³⁸⁴ Bu arada Türk Heyeti, hazırladığı karşı proje taslağını 4 Şubat günü müttefiklere sunmuştur. Proje taslağına bakıldığında başta boğazlar olmak üzere birçok sahada müttefik önerilerinin kabul edildiği görülmektedir.³⁸⁵ Türk Heyetinin hazırlamış olduğu proje taslağında boğazlara ait hükümler şu şekilde tanımlanmıştır:

... Payitahtımızın emniyeti için en iyi usul olduğu tarihi tecrübelerle sabit olan boğazların mesdudiyetinden sarfinazar ederek boğaz sularının bütün memleket gemilerine açık bulunmasını kabul ettik. Bundan başka sahilleri aynı devlete ait bulunan birçok boğazlarda bu sahillerin tahkimi teamülden olmasına rağmen biz boğaz sahillerinin gayri askeri hale ifrağına razı olduk. Aynı suretle, Gelibolu'da bir Kuva-yı askeriye idamesi hakkındaki talebimizden de vazgeçtik. ...³⁸⁶

4 Şubat sabahı, müttefiklere İsmet Paşa tarafından iletilen ayrıntılı metinle boğazlar meselesi halledilmiştir.³⁸⁷ Türk Heyeti, itiraz ettiği bazı noktalardan sırf barış ortamını tesis etmek için geri adım atarak müttefik önerilerini kabul etmiştir. Öyle ki Rıza Nur Bey, yabancı bir muhabire verdiği beyanatta, barışı sağlamak için en önemli konu başlıklarından biri olan boğazlar meselesinde pek çok fedakarlıklar yaptıklarını söylemişti.³⁸⁸ Netice olarak 22 Ocak günü hazırlanan ve 1 Şubat oturumunda tartışmaya açılan "Boğazlar Rejimi ile İlgili Sözleşme" metni kabul edilmiştir. Boğazlar meselesinde tesis edilen bu uzlaşının imzaya dökülmesi ise konferansın diğer başlıklarında var olan sorunların çözümüne bağlıydı.

³⁸³ Karacan, a.g.e., s.236-239.

³⁸⁴ Demirci, a.g.e., s.147.

³⁸⁵ Salahi R., Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986, s.329.

³⁸⁶ İstikbal Gazetesi, (22 Şubat 1339), sayı:848.

³⁸⁷ Demirci, a.g.e., s.147.

³⁸⁸ İstikbal Gazetesi, (11 Kanuni Sani 1339), sayı:812.

Türk Heyeti, 4 Şubat günü karşı cevabını müttefiklere iletince Curzon, Garroni ve Bompard acilen toplanmıştır. Ana gündem Türk Heyetinin sunduğu karşı proje metnini incelemektir. Müttefikler gerekli incelemeleri tamamladıktan sonra yeni bir toplantı için İsmet Paşa'yı davet etmişlerdir. Yapılacak bu toplantıda müttefikler, Türk Heyetinin hazırlamış olduğu proje metninde yer alan tekliflere ilişkin düşüncelerini İsmet Paşaya bildireceklerdi.³⁸⁹ Söz konusu bu toplantı başladıktan bir müddet sonra İsmet Paşa heyetiyle beraber salondan ayrılmıştır. Bu küçük zaman diliminde müttefiklerin toplantıda Türk Heyetine sunduğu öneriler değerlendirilecekti. Yeniden toplantı salonuna döndüğünde Lord Curzon'un tarafından teklif edilmiş Musul önerisine onay verilirken, müttefiklerin teklif ettiği adli ve mali hükümler, Türkiye'nin özgürlük ve egemenliğine aykırı bulunmasından dolayı reddedilmiştir.³⁹⁰ Türk Heyetinin, kapitülasyonların kaldırılması yönündeki ısrarcı tutumu sonucunda Lozan Barış Konferansı, 4 Şubat günü kesintiye uğramıştır. Müttefik Heyetlerinin Lozan'ı terkinden kısa bir süre sonra İsmet Paşa da 7 Şubat günü Lozan'dan ayrılarak 14 Şubat günü İstanbul'a ulaşmıştır. Buradan Eskişehir'e giden İsmet Paşa, şehirde bulunan Mustafa Kemal ve Fevzi Paşa ile bir araya gelmiştir. Daha sonra her üç isim de birlikte Ankara'ya dönmüşlerdir.³⁹¹

4.10. 8 Aralık Oturumu Sonrası SSCB Siyasetindeki Gelişmeler

Boğazlar Komisyonu'nun 8 Aralık oturumunda İsmet Paşa'nın yapmış olduğu konuşma, SSCB temsilcisi Çiçerin tarafından sürprizle karşılanmıştı. İsmet Paşa'nın bu konuşmasının hemen ardından SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Aralov, savaş gemilerinin boğazlardan geçişine SSCB'nin izin vermeyeceğine ilişkin bir notayı Ankara Hükümeti'ne iletmiştir. Yine aynı Aralov, Başbakan Rauf Bey'in "Türkiye'nin savaşa devam etmesini mi istiyorsunuz?" sorusuna da "birlikte direnelim" cevabını vermiştir. 8 Aralık oturumundan sonra boğazlar sorunu, Türkiye ile müttefikleri ilgilendirdiği düşüncesiyle kurulan Tali Komisyon da SSCB'ye yer verilmemiştir. Konferansta yaşanan bu gelişme yine Aralov tarafından Rauf Bey nezdinde dile getirilmiştir. Aralov'un ayrıca, Türkiye'nin Karadeniz'e yabancı savaş gemilerinin geçişine onay verdiğini söyleyerek endişelenmesini de Rauf Bey "henüz

³⁸⁹ Karacan, a.g.e., s.239-240.

³⁹⁰ Demirci, a.g.e., s.148.

³⁹¹ Çağrı Erhan ve Ömer Kürkçüoğlu, "Lozan Gelişmeleri", *Yaşayan Lozan*, Ed., Çağrı Erhan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, s.85.

kabul etmedik” cevabıyla yatıştırmaya çalışmıştır.³⁹² Ankara ile Moskova arasında bu gelişmeler yaşanırken Lozan Konferansı’nın 20 Aralık günü yapılan oturumunda İsmet Paşa, müttefiklerin programını kabul etmişti.³⁹³ İlginç olan, Çiçerin bu oturumda herhangi bir yorum yapmamıştır.³⁹⁴ 7 Ocak günü konferansa nota veren Çiçerin, SSCB Heyetinin “Boğazlar Sözleşmesi’ne” ilişkin yürütülen müzakerelerin dışında bırakıldığını protesto ederek boğazların ele alındığı oturumlara katılan ülkelerin bu müzakerelere davetini talep etmiştir.³⁹⁵ Müttefik devletleri ise bu notaya “Rusya’nın hiçbir zaman Boğazlar meselesinin müzakeratından hariç bırakılmadığı” cevabını vermiştir.³⁹⁶ Öte yandan 11 Ocak günü Rauf Bey’i ziyaret eden Aralov, Türkiye’nin tavrından dolayı ülkesinin yaşadığı hayal kırıklıklarını dile getirmiştir.³⁹⁷ Ancak aynı Aralov, Türkiye ile olan ilişkileri koparmamak için de büyük çaba sergilemiştir. Müttefiklerin boğazlarla ilgili ortaya koyduğu modelin SSCB kadar Türkiye’nin de menfaatlerine aykırı olduğunu düşünen Aralov, bugünlerde İkdam gazetesinin muhabirine son durumu izah eden şu beyanatı vermişti:

Rusya’nın boğazlar hakkındaki nokta-i nazarı Türkiye ile Rusya arasında Moskova’da akdedilmiş muahede ile Türklerin ilan etmiş olduğu Misak-ı Milli ahkamı dairesindedir. Hükümetim, boğazların harp gemilerine kapalı olmasını ve onların üzerinde Türkiye’nin tamamıyet-i hükümraniyesi ile mezkûr mahallerin tahkim edilebilmesini, ticaret gemilerine de serbestçe küşada bulunmasını talep etmektedir. Bu esasın temin-i müstakbel de Türkiye ile Rusya münasebeti için elzemdir. Konferansta Çiçerin yoldaş başta olduğu halde Rus Heyeti Murahhasası bu nokta-i nazarı kabul ettirmeğe uğraşmakta ve ısrar etmektedir. Muhalif tarafta boğazlarda hakimiyeti ele geçirebilmek hedef ve maksadını takip ile Ruslarla Türkler beyninde bir tefrika ihdas ederek harp gemilerinin de oralardan serbesti-i mürurunu istemektedirler. Boğazlardan harp gemilerinin -gerek büyük gerekse küçük kıtada olsun- geçmesinin manası yoktur. Karadeniz havzasında bulunan hükümetler kendi sahillerini ancak boğazların kati masuniyeti şartıyla muhafaza ve sıyanet edebileceklerdir. Aksi takdirde Karadeniz müttefiklerin bir gölü haline inkılap edecek ve neticede Türkiye ve Rusya’nın Karadeniz sahilleri onların bir müstemlekesi haline girecektir. Diğer taraftan garp devletleri bu müsaideyi istihsal eyledikleri takdirde bir harp ve taarruz halinde kendilerine üssü’l hareke ittihaz edebileceklerdir. Bu hal ise sade Türkiye için değil, Rusya içinde istikbalde bir tehlike teşkil eyleyecektir. Biz ise, Karadeniz’i buraya hem sahil olan memleketlerin Türkiye, Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Bulgaristan, Romanya’nın denizi farz ediyor ve burada onların serbesti-i ticaretini tasdik ediyoruz.³⁹⁸

Aralov, verdiği beyanatında aslında boğazlara ilişkin yeni bir şey söylememiştir. Dile getirdiği çekinceler ve taleplerin aynısı boğazların ele alındığı oturumlarda temsilcileri Çiçerin tarafından da sürekli gündeme getirilmiştir.

³⁹² Şimşir, a.g.e., s.254-264.

³⁹³ Nigâr Maharramova Cengiz, “Rus Kaynaklarına Göre Lozan Konferansında Boğazlar Meselesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı:36, 2019, s.189.

³⁹⁴ Avcıoğlu, a.g.e., s.877-878.

³⁹⁵ Boy ve Başarır, a.g.m., s.403.

³⁹⁶ İstikbal Gazetesi, (23 Kanun-i Sani 1339), sayı:822.

³⁹⁷ Cengiz, a.g.m., s.190.

³⁹⁸ İstikbal Gazetesi, (16 Kanun-i Sani 1339), sayı:816.

Çiçerin, yine aynı günlerde Şikago Tribün gazetesi muharibine verdiği beyanatta, boğazlarda uygulanmasına karar verilen yeni rejimin SSCB tarafından tasdik edilmediği için kabul görmeyeceğini söylemiştir. Muhabirin Türk-Rus ittifakının devam edip etmeyeceği sorusuna ise “... Gerek Ruslar ve gerek Türkler her milletin kendi mukadderatına hâkim olması esasını kabul ediyorlar. Büyük devletlerin amali Rusya ve Türkiye’yi aynı zamanda tehdit ediyor” cevabını vererek müttefiklerin tasarladığı yeni rejimin iki ülkeyi aynı anda tehdit ettiğini vurgulamıştır.³⁹⁹ Bu gerekçeden dolayı Çiçerin, 1 Şubat 1923 günü yapılan son boğazlar toplantısında oturuma sunulan “Boğazlar Sözleşmesi” taslağına SSCB’nin imza vermeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁰⁰ Ancak bu sırada sürpriz bir gelişme yaşanmıştır. Boğazlar meselesinden tecrit edildiği iddiasını her ortamda dile getiren SSCB, konferansın kesintiye uğradığı dönemde İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetlerine bir nota vererek kesinti sebebiyle sonuçlanmamış boğazlar meselesini yeniden müzakere etmek için tekrar toplanılmasını bu ülkelere teklif etmiştir.⁴⁰¹ Ancak müttefikler SSCB’nin bu girişimine cevap dahi vermemişlerdi.

4.11. Konferansın Kesinti Döneminde Ankara’da Yaşananlar

Lozan Konferansı’nın kesintiye uğraması üzerine Ankara’ya dönen Türk Heyeti, süreç boyunca yapılan görüşmeler ve de son vaziyet hakkında TBMM’yi bilgilendirmekle işe başlamıştır. Gizli ibaresiyle toplanan TBMM, 24 Şubat ile 6 Mart tarihleri arasında Lozan’ın ilk evresini ele almıştır. Mebuslar tarafından Lozan müzakerelerinin ele alındığı bu celselerde meclis çetin tartışmalara sahne olmuştur.⁴⁰² Bilhassa İkinci Grup mebusları Türk Heyetini, Lozan’da etkisiz kalmakla suçlamaktaydı. Eleştiren mebuslara göre Türk Heyeti, Misak-ı Millî de işaret edilen ilkelerin ve kendilerine emanet edilmiş talimatnamenin sınırları dışına çıkmıştı. Belki de TBMM, en kaotik dönemlerinden birini yaşamaktaydı. Bu yoğun tartışmalar 6 Mart gününe kadar devam etmiştir.⁴⁰³ 6 Mart toplantısında Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı konuşma ile meclisteki gergin hava bir anda yerini sakinliğe bırakmıştır. TBMM, Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı konuşmanın da tesiriyle Türk

³⁹⁹ İstikbal Gazetesi, (18 Kanun-i Sani 1339), sayı:818.

⁴⁰⁰ Gürün, a.g.e., s.98.

⁴⁰¹ İstikbal Gazetesi, (13 Şubat 1339), sayı:840.

⁴⁰² Fatih Tuğluoğlu, “Ali Naci Karacan’ ın Gözüyle Lozan Konferansı ve İsmet Paşa”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 53, 2013, s.306.

⁴⁰³ Resul Bababaoğlu, “Muharebeden Diplomasiye: Lozan Konferansında Türk Delegasyon Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:35, Sayı:99, 2019, s.123-124.

Heyetine Lozan'da son gün müttefikler tarafından verilen proje metnine onay vermediği gibi Türkiye'nin milli egemenliğine ve bağımsızlığına aykırı bir harekette bulunmamak şartıyla barış müzakerelerinin devamından yana tavır göstermiştir. Sürecin sorumluluğu ise yine İsmet Paşa'ya verilmiştir. Meclisten yetkiyi alan hükümet, hızlıca müttefiklerin proje metnine karşı Türkiye'nin vereceği cevabın hazırlıklarına başlamıştır. 8 Mart günü hükümetin kaleme aldığı bir nota metni ile hazırlanan bu antlaşma projesi, üç müttefik devlete İstanbul'da görevli olan temsilcileri kanalıyla gönderilmiştir. Giden nota metni 15 sayfadan ibaretken antlaşma metni ise 100 sayfadan oluşmaktaydı. Müttefiklere gönderilen bu metinlerde Türkiye'nin barış için yaptığı fedakarlıklardan bahsedilmiştir. Türkiye'nin hazırladığı bu teklif paketi iki kategoriye ayrılmıştı. Bir tarafta uzlaşılan noktalar ve alanlar, öte tarafta ise henüz ortada olan ve Türkiye'nin bu problemler alanlarda geliştirdiği teklifler sıralanmıştı.⁴⁰⁴ Türkiye'nin gönderdiği antlaşma metnine bakıldığında Lozan'da müttefiklerin sunmuş olduğu taslakta yer alan 156 maddeden 90'ı olduğu gibi kabul edilmiştir. Türkiye tarafından olduğu gibi kabul edilen maddelerden biri de Boğazlar Sözleşmesi idi.⁴⁰⁵ Zaten müttefiklere gönderilen 8 Mart notasında "Boğazları hal-i sulh de olduğu gibi hal-i harp de dahi bilcümle dost devletlerin sefainine küşada bulundurmak, arazinin müdafaası zararına olarak gayri askeri menatık ihdası kabul etmek, ..." gibi şartların Türkiye tarafından kabulü, barış için yapılan fedakârlıklar olarak ifade edilmişti.⁴⁰⁶ Nota metnine bakıldığında Türkiye tarafından boğazlar meselesi, taraflar arasında konferansın ilk evresinde uzlaşılan çerçevede çözüme kavuşturulması beklenmekteydi.⁴⁰⁷ Türkiye'nin gönderdiği notada ayrıca müttefiklere kesintiye uğrayan müzakerelerin yeniden İstanbul veya tayin edilecek herhangi bir şehirde 28 Nisan günü toplanılması da teklif edilmiştir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Tuğluoğlu, a.g.m., s.306.

⁴⁰⁵ Sonyel, a.g.e., s.336.

⁴⁰⁶ İstikbal Gazetesi, (14 Mart 1339), sayı:865.

⁴⁰⁷ Erhan ve Kürkçüoğlu, a.g.m., s.83.

⁴⁰⁸ İnönü, a.g.e., s.376.

4.12. Konferansın İkinci Dönemi ve Lozan Barış Antlaşmasının İmzalanması

Ankara ile Lozan arasında konferansın yeniden toplanmasına yönelik diplomasi trafiği devam ederken bu sırada Türkiye'nin iç siyasetinde de önemli bir gelişme yaşanmıştır. Lozan'da taraflar arasında antlaşma sağlansa bile meclisin yapısı ve atmosferine bakıldığında bu antlaşmanın TBMM'de onaylanmama riski bulunmaktaydı. Bu riski ortadan kaldırmak için 1 Nisan 1923 günü seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir.⁴⁰⁹

Türkiye'nin gönderdiği nota metnine Müttefik devletler, 28 Mart günü cevap vererek konferansın 23 Nisan günü Lozan şehrinde yeniden toplanmasını önermişlerdi.⁴¹⁰ İsmet Paşa, konferansın yeri ve zamanı tayin edilince birinci dönem delegasyonunda yaptığı değişikliklerden sonra 18 Nisan günü yola çıkmıştır. Şark Ekspresiyle İstanbul'dan hareket eden Türk Heyeti, üç günlük yolculuktan sonra Lozan şehrine ulaşmıştır.⁴¹¹ Bu arada Lozan'ın ikinci döneminde İngiltere adına Horace Rumbold, Fransa adına General Pelle, İtalya adına ise Montagna temsiliyet vazifelerini üstlenmişlerdi.⁴¹² Heyetlerin şehre gelmesiyle birlikte Lozan müzakerelerinin ikinci etabı 23 Nisan 1923 günü başlamıştır.⁴¹³ Heyetler, Lozan Barış Konferansının ikinci evresinde daha çok mali ve iktisadi problemleri çözüme kavuşturmakla meşgul idiler.⁴¹⁴ Boğazlara ilişkin ikinci dönemde sadece tahliye süreci ele alınacaktı.

İsmet Paşa, borçlar meselesi ile Musul probleminin çözümünden hemen sonra boğazların tahliyesinin gündeme alınmasını konferanstan talep etmiştir.⁴¹⁵ Bu sırada İngiltere kaynaklı Word gazetesinin verdiği habere göre müttefikler, ilk önce İstanbul'u ardından Çanakkale'yi ve en sonunda da Gelibolu'yu tahliye etmeyi planlamaktaydı.⁴¹⁶ İsmet Paşa'nın gündeme gelmesini istediği tahliye toplantısı 11 Temmuz günü gerçekleştirilmiştir. Özel olarak yapılan bu toplantıda müttefikler, Türk Heyetine ilginç bir teklif yapmışlardı. Teklifin içeriğine göre, "Boğazlar Sözleşmesi" yürürlüğe girinceye kadar İngiltere, Fransa ve İtalya'yı temsilen Türk

⁴⁰⁹ Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002, s.279.

⁴¹⁰ Tuğluoğlu, a.g.m., s.307.

⁴¹¹ Tuğluoğlu, a.g.m., s.307.

⁴¹² Nur, a.g.e., s.256.

⁴¹³ Salahi Rasiş Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi", *Belleten*, Cilt:38, Sayı:149, 1974, s.98.

⁴¹⁴ Türkler Ansiklopedisi, Sadık Erdaş, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Cilt:16, "İki Savaş Arasında Türk Boğazları" maddesi, s.678.

⁴¹⁵ Sonyel, a.g.m., s.111.

⁴¹⁶ İstikbal Gazetesi, (8 Haziran 1339), sayı:935.

sularında ikişer kruvazör bulunacaktı.⁴¹⁷ Müttefiklerin bu teklifi, daha önce tesis edilmiş olan Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırı olmasından dolayı İsmet Paşa tarafından kesin bir dille reddedilmiştir.⁴¹⁸ Müttefikler, İsmet Paşa'nın taviz vermeyen tutumu karşısında bir müddet sonra söz konusu tekliflerini revize etmek zorunda kalmışlardı. 16 Temmuz günü yapılan toplantı ile taraflar arasındaki sorun çözümlenerek uzlaşma zemini sağlanmıştır. Müttefikler, sağlanan uzlaşma çerçevesinde bütün deniz filolarını Marmara Denizi'nden ve boğazlardan topyekûn çekmeyi kabul etmişlerdi. Hem İstanbul'un hem de boğazların bütün müttefik kara ve deniz unsurlarından tahliye süreci antlaşmanın TBMM'de onaylanmasından sonra altı haftalık süre içinde tamamlanmış olacaktı.⁴¹⁹ Boğazlar Sözleşmesi yürürlüğe girene kadar da boğazlardan serbest geçişi tesis için müttefik güçlerini temsilen bir adet kruvazör ile iki adet destroyer boğazlarda hazır bulunacaktı.⁴²⁰ Müttefik güçlerine tanımlanan bu vazife, sözleşmenin yürürlüğe gireceği 1 Ocak 1924 gününe kadar geçerliydi.⁴²¹

16 Temmuz 1923 günü komisyonların ortak toplantısından sonra Lozan Konferansı'nın çalışma etabı tamamlanmıştır. Bu arada 9 Temmuz'da toplanan TBMM, uzlaşılan şartlarda barış antlaşmasını imzalama yetkisini İsmet Paşa'ya vermiştir.⁴²² Ancak bu sırada ilginç bir gelişme yaşanmıştır. İsmet Paşa, başbakanlığa 16 Temmuz'da çektiği telgrafında oturumların bitirildiğinden ve antlaşmanın birkaç gün içerisinde imzalanabileceğinden bahsetmiştir.⁴²³ İsmet Paşa'nın adeta imza yetkisi istediği bu telgrafına hükümet tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa, bu sorunu Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya taşımıştır.⁴²⁴ İsmet Paşa, 18 Temmuz günü çektiği telgrafında konferansın tamamlanmış olduğunu hükümete bildirmesine rağmen kendisine cevap verilmediğini, hükümetin bu noktada kendisinden memnun değilse imza yetkisini geri alabileceğini, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir. Gayet serzeniş dolu ifadeler barındıran bu telgrafa Mustafa Kemal Paşa tarafından 19 Temmuz günü cevap verilmiştir. Cevabında Gazi Mustafa Kemal Paşa, herhangi bir tereddüt ortamının Ankara'da mevcut olmadığını ve antlaşmanın imzalanmasını kendisinden beklediklerini söylemiştir. İhtimal dahilinde

⁴¹⁷ Karacan, a.g.e., s.500.

⁴¹⁸ İstikbal Gazetesi, (15 Temmuz 1339), sayı:966.

⁴¹⁹ Karacan, a.g.e., s.501.

⁴²⁰ Salahi Rasih Sonyel, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansının Perde Arkası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 2014, s.177.

⁴²¹ Karacan, a.g.e., s.501.

⁴²² Mustafa Budak, *Misak – ı Milliden Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, İstanbul: Küre Yayınları, 5. Baskı, 2014, s.460.

⁴²³ Şimşir, a.g.e., s.577.

⁴²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Ankara: Remzi Kitabevi, Cilt: 1, 6. Baskı, 1998, s.264.

Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından bu problemin Rauf Bey'e duyurulmasından sonra Rauf Bey, İsmet Paşa'nın iki gün evvel gönderdiği telgrafa cevap vererek hükümetin barış antlaşmasının uzlaşılana tarihte imzalanmasında kendileriyle aynı düşüncede olduklarını bildirmiştir. Böylece antlaşmanın imzalanmasına dair iç siyasette oluşan kısa süreli tıkanıklık giderilmiştir. Netice olarak Lozan Barış Antlaşması, 24 Temmuz 1923 günü İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Türkiye tarafından imzalanmıştır.⁴²⁵ Aslında Lozan Barış Antlaşması, salt bir metinden ibaret değildir. Esas antlaşma, 143 maddeden oluşmakta olup bir de esas antlaşmaya ekli on yedi farklı sahaları temsil eden sözleşmeler bütünüydü.⁴²⁶ Bu sözleşmelerden biri de 20 maddeden oluşan "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" metniydi.⁴²⁷ İngilizler, antlaşmanın imzalanmasından yaklaşık iki hafta sonra boğazları tahliye etmeye başlamışlardı.⁴²⁸ Bu arada SSCB'ye, Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamak istiyorsa Lozan'a temsilci göndermesi haberi iletilmiştir. SSCB, bu davetin sonucunda 14 Ağustos günü Roma'da Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamış ise de meşru haklarına aykırı bir metin olduğu ve Karadeniz kıyısında bulunan ülkelerin barış ve emniyetini tesis etmediğinden sözleşmeyi meclisinde onaylamamıştır.⁴²⁹

İsmet Paşa, Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra 13 Ağustos günü yurda dönmüştür. Kendisinin bundan sonraki en önemli görevi barışı tesis edecek bu antlaşmanın TBMM'de onaylanmasını sağlamaktır. TBMM, seçimle yenilendiği için muhalif bir aritmetikten pek de eser kalmamıştı. Dolayısıyla antlaşmanın onaylanma süreci hızlı bir şekilde ilerleyecekti. Lozan Barış Antlaşması'nın TBMM'deki müzakerelerine 21 Ağustos günü başlanılmıştır. Söz konusu müzakereler üç gün sürecek olup herkese açık bir şekilde yapılacaktır.⁴³⁰ Mebuslar, 21 ve 22 Ağustos oturumlarında Lozan Barış Antlaşması'nın içeriğine ilişkin fikirlerini dile getirmiştir. Bu oturumlarda antlaşmayı eleştiri yağmuruna tutanlar kadar savunan mebuslar da bulunmaktaydı.⁴³¹ 23 Ağustos günü oturum, TBMM'nin ikinci başkanı Ali Fuat Paşa başkanlığında toplanmıştı. Artık bu oturumda antlaşmanın oylamasına geçilecekti. Ancak İsmet Paşa, oylamaya

⁴²⁵ Budak, a.g.e., s.500-501.

⁴²⁶ İslam Ansiklopedisi, Şerafettin Turan, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, "Lozan Antlaşması" maddesi, s.216.

⁴²⁷ Seha, L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, Cilt:4, 2019, s.71-84.

⁴²⁸ İstikbal Gazetesi, (17 Ağustos 1339), sayı:989.

⁴²⁹ Gürün, a.g.e., s.100.

⁴³⁰ Demirci, a.g.e., s.231.

⁴³¹ Şimşir, a.g.e., s.620-629.

geçilmeden önce kürsüye gelerek Lozan Barış Antlaşması'nın tamamına ilişkin özetlerden oluşan bir konuşma gerçekleştirmiştir.⁴³² Ardından oylama sürecine geçilmiştir.⁴³³ Oylamaya katılan 227 mebusun 213'ünün evet demesiyle 23 Ağustos 1923 günü Lozan Barış Antlaşması TBMM'de onaylanmıştır.⁴³⁴

Boğazlar meselesine ilişkin aslında Türkiye ile Müttefik devletler 22 Ocak 1923 günü hazırlanmış olan tasarıda anlaşmışlardı. Ancak Lozan Barış Konferansı'nın diğer başlıkların da uzlaşma çıkmayınca hazırlanan Boğazlar Sözleşmesi imzalanamamıştır. Lozan'ın ikinci evresinde daha önce hazırlanmış olan Boğazlar Sözleşmesi'nde herhangi bir değişiklik yapılmamış ve sözleşme 24 Temmuz 1923 günü kabul edilmiştir.⁴³⁵ Böylece Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde boğazlarda uygulanacak rejim yeniden yapılandırılmıştır. Boğazların egemenliği uluslararası bir statüye dönüştürülmüş, boğazlar üzerindeki Türk hakimiyeti sınırlandırılmıştır.⁴³⁶ Aslında müttefiklerin bu sözleşme ile Türkiye'ye verdiği teminatlar hiçte güven vermemişti. Ancak Türkiye, bütün bu olumsuzluklara rağmen savaş iklimine son vermek için Boğazlar Sözleşmesi'ni şimdilik imzalamanın gerekli olduğunu çok iyi bilmekte ve öyle düşünmekteydi.⁴³⁷

⁴³² İsmet Paşa'nın birçok konu başlığını ele aldığı nutkunda Boğazlar meselesine ilişkin yaptığı konuşma için bkz.: İstikbal

Gazetesi, (30 Ağustos 1339), sayı:1000.

⁴³³ Taha Akyol ve Sefa Kaplan, *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları*, İstanbul: Doğan Kitap, 1. Baskı, 2013, s.771.

⁴³⁴ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *1919 – 1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası*, Ankara: Sevinç Matbaası, 2. Baskı, 1969, s.61.

⁴³⁵ Kayıran ve Metintaş, a.g.m., s.43.

⁴³⁶ Acar, a.g.m., s.130.

⁴³⁷ Kayıran ve Metintaş, a.g.m., s.65.

5. SONUÇ

Çanakkale Boğazı ile İstanbul Boğazı, Akdeniz ile Karadeniz'i birbirine bağlayan tabii suyoludur. Her iki boğazın sahip olduğu bu pozisyon, tarihsel süreç içinde hâkim güçler tarafından boğazların kontrol edilmesini zorunlu kılmıştır. İki boğazı da denetim ve hâkimiyet altına alan devletler, Akdeniz ile Karadeniz arasında ki ticari döngünün aktörü olarak ekonomik gücün de sahip olmuştur. Çünkü İlk Çağlar'dan Cumhuriyet'e kadar Akdeniz ile Karadeniz kıyılarında bulunan limanlar ticari hayatın merkezinde yer almaktaydılar. Ayrıca her iki boğaz, Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine entegre eden doğal kavşaklardı. Bu jeopolitik ve stratejik değerleri itibarıyla hem Çanakkale Boğazı hem de İstanbul Boğazı bölge aktörlerince sürekli çatışma konusu olmuştur.

İstanbul'un Fethi'nden sonra uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin tek başına kontrol ve idare ettiği boğazların rejimi, Osmanlı Devleti'nin güç kaybına uğraması sonrasında 19. yüzyıl ile birlikte uluslararası antlaşmalarla şekillenmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşını kaybetmesi sonucu imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile boğazlar üzerindeki tüm kontrolünü kaybetmiştir. İtilaf Devletleri'nin 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Devleti ile imzaladığı Sevr Antlaşması hükümlerince de boğazlar üzerinde Osmanlı Devleti'nin bütün kontrol hakları ve yetkileri elinden alınmıştır.

Türk birliklerinin İngiliz desteğine rağmen Yunan kuvvetlerini Büyük Taarruz hareketinde ağır bir mağlubiyete uğratması sonucu Anadolu'daki üç yıllık Yunan işgali sona ermiştir. Bu başarıdan sonra Türk ordusunun Çanakkale Boğazı'na doğru ilerlemesi bölgede konuşlu İngiliz kuvvetlerini tedirgin etmiştir. Kısa süreli gerilimden sonra Mudanya Ateşkes Antlaşması yapılmıştır. Boğazların yeni rejimi, barış konferansının yapılacağı Lozan'da belli olacaktı. Lozan Barış Konferansı'nda boğazlar meselesi, Lord Curzon'un başkanlığında 7 oturumda ele alınmıştır. İsmet Paşa, ilk iki oturumda herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Diğer devletlerin boğazlara ilişkin geliştirdikleri politika görüldükten sonra Türk Heyeti gereken açıklamasını yapacaktı. Müttefikler, 6 Aralık oturumunda boğazlarla ilgili tasarladıkları proje metnini komisyona sunmuşlardı. Proje metnine İsmet Paşa, 8

Aralık oturumunda beklenen cevabı vermiştir. Konuşmasında müttefiklerin ortaya koyduğu proje taslağında Türkiye için kusurlu görülen noktaları dile getiren İsmet Paşa, Türk Heyetinin beklentilerini sıralamıştır. Müttefikler ile Türk Heyeti bir tali komisyon kurarak tarafların beklentilerini ve kusurlu görülen noktaları yeniden ele almışlardır. 18 Aralık oturumu başladığında müttefikler, boğazlara ilişkin yeniden düzenlenen dört taslağı komisyona getirmişlerdi. İsmet Paşa, bu taslakları eleştirse de 20 Aralık oturumunda Boğazlar Komisyonunun yetki alanları haricinde proje taslaklarına onay vermiştir. Şerh düşülmüş olan Boğazlar Komisyonunun yetki meselesi ise sonraki günlerde uzman heyetlerin toplantıları sonucunda Türkiye lehine tadil edilmiştir. Böylece boğazların yeni statüsüne ilişkin anlaşılan noktalar 22 Ocak 1923’de kaleme dökülmüştür. Müttefikler ile Türkiye arasında boğazlar sorunu artık çözülmüştü. Sadece 22 Ocak’ta hazırlanan Boğazlar Sözleşmesi’nin taraflar arasında imza süreci kalmıştı. Ancak konferansın diğer konu başlıklarından dolayı Şubat’ta kesintiye uğraması üzerine Boğazlar Sözleşmesinin imza süreci de şimdilik askıya alınmıştı. Lozan’ın ikinci safhasında boğazlara ilişkin tartışma konusu olan tek problem tahliye süreciydi. Türk Heyetinin kararlılığı karşısında tahliye sorunu da kısa sürede çözülmüştür. 24 Temmuz 1923 günü Lozan Barış Antlaşmasını imzalamıştır. Ana antlaşmanın birçok parçasından biri olan Boğazlar Sözleşmesi de yine aynı gün imza edilmiştir. TBMM ise Lozan’da imza edilen metinleri, 23 Ağustos 1923 günü kabul ederek onay sürecini tamamlamıştır. Türkiye’nin imzaladığı sözleşmeyle birlikte boğazlar, yeni bir statüye kavuşmuştur.

Yapılan bu tez çalışmasında Lozan Barış Konferansı boyunca boğazlarla ilgili yaşanan gelişmelerin İstikbal Gazetesine yansımaları ele alınmıştır. Gazetenin Eylül 1922-Ağustos 1923 arasında çıkan bütün sayıları taranmıştır. Boğazlar meselesine ilişkin gazetede yer alan haberler, makaleler, beyanatlar ve de açıklamalar dikkate alınarak tez çalışmasına yansıtılmıştır. Böylece Lozan Barış Konferansı boyunca boğazlarla ilgili yaşanan gelişmelerin İstikbal Gazetesi tarafından nasıl değerlendirildiği, okuyucu kitleye nasıl ulaştırıldığı ve tarihi hafızaya kaydedildiği tespit edilmiştir.

Büyük Taarruz Harekâtı sonrasında Türk birliklerinin Çanakkale Boğazı istikametinde ilerleyişi, İstikbal Gazetesi tarafından desteklenmiş ve bu harekât Misak-ı Millînin gereği olarak sürekli gündemde tutulmuştur. İngiltere’nin Çanakkale Boğazı’na doğru ilerleyen Türk birliklerini tehdit eden mesajlarını gazete blöf olarak okuyucularına aktarmıştır. Çanakkale Boğazı çevresinde yaşanan bu

gerilim 23 Eylül notası ile sona ermiştir. Mudanya Ateşkes Antlaşması ile de boğazlarda tesis edilecek statünün Lozan Barış Konferansı'nda belirleneceğine karar verilmiştir. Lozan'dan hemen önce ve bütün oturumlarda İstikbal Gazetesi'nin boğazlara ilişkin başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere İsmet Paşa ve diğer heyet üyelerinin de savunduğu, Türkiye'nin emniyetini sağlayacak teminatların verilmesine ve bağımsızlığına aykırı hareketlerden kaçınılmasına karşılık boğazlardan ticari gemilerin geçişine izin verilebileceği fikrini sürekli gündemde tutmuştur. Başta Otto Liman Von Sanders olmak üzere önemli yerli ve yabancı isimlerin, Türkiye'nin takip ettiği boğazlar politikasını makul gören makalelerine yer vermiştir. Savaş gemilerinin boğazlardan serbestçe geçişine ise Türk Heyeti karşı çıkmaktaydı. Çünkü savaş gemilerinin boğazlardan geçişi, SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olabilirdi. İstikbal Gazetesi'nde, bu süreç boyunca SSCB 'nin boğazlara ilişkin sahip olduğu politikaya da yeterince yer verilmiştir. Bilhassa SSCB'nin, ticari gemilerin boğazlardan geçişine izin verdiği, savaş gemilerine ise boğazların kapalı olması yönündeki beyanatları sürekli gündemde tutulmuştur. Türkiye adeta SSCB ile İngiltere'nin boğazlara yönelik politikası arasında sıkışmış bir haldeydi. Ancak gerek barış konferansının boğazlar meselesi yüzünden tıkanmaması gerekse SSCB'ye güvenilmemesi, Türkiye'yi İngiliz tezine, yani boğazların serbestliği politikasına yanaştırmıştır. Savaş gemilerine şartlı geçiş izninin tanınması ve boğazları, sınırları çizilmiş yetkiler çerçevesinde idare etmesi için kurulacak komisyona onay verilmesi, Türk Heyeti tarafından barış için yapılmış büyük fedakârlıklardı. SSCB ile ilişkilerin kopmaması için de askeri geçişlere şartlar eklenmiştir. Türkiye'nin barış için boğazlar meselesinde gösterdiği fedakarlıklar, İstikbal Gazetesi tarafından da işlenmiştir. Yine Lozan'ın ikinci evresinde İstikbal Gazetesi, Türk Heyeti'nin barış yanlısı olduğu için boğazlar meselesinde fedakârlıklar da bulunduğu fikrini gündemde tutmuştur.

Bu tez çalışmasında Lozan Konferansı boyunca boğazlar meselesi ile ilgili yaşanan gelişmelerin İstikbal Gazetesine yansımaları ele alınmış ve gazetenin Eylül 1922 ile Ağustos 1923 arasındaki sayılarında boğazlar meselesine yönelik önemli haberlere, açıklamalara, beyanatlara ve makalelere yer ayırdığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2019). Boğazlar sorunu üzerine jeopolitik bir değerlendirme: İstanbul'un Fethinden Montrö Boğazlar Sözleşmesine. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), 107-132.
- Akın, V. (2002). Lozan Barış Antlaşması. *Türkler Ansiklopedisi*. (Cilt.16, ss.306-318). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Akşin, S. (1998). Siyasal Tarih (1789-1908). *Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti 1600-1908*, ed. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akyol, T. ve Kaplan, S. (2013). *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Alkan, N. (2020). *İmparatorluğun Son Savaşı Birinci Dünya Savaşına Neden ve Nasıl Girdik?* İstanbul: Timaş Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1983). *20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914-1980*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2013). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2017). *Türk Amerikan İlişkileri*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Atatürk, M. K. (1975). *Nutuk*. İstanbul: Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser.
- Ateş, T. (1993). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (1998). *İkinci Adam*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Babaoğlu, R. (2019). Muharebeden diplomasiye: Lozan Konferansında Türk delegasyon heyetinin karşılaştığı zorluklar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35 (99), 95-140.
- Babaoğlu, R. (2019). Lozan'da kanlı bir hadise: Sovyet Rusya delegesi Vatslav Vorovsky cinayeti ve İsmet Paşa'ya suikast tehlikesinin yankıları. *Toplumsal Tarih*, (307), 44-50.
- Baytok, T. (2007). *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bayur, Y. H. (1983). *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1995). *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Bekcan, U. (2021). Sovyetler Birliği, Lozan Antlaşması ve Türkiye. *Belgi Dergisi*, 2 (22), 241-253.
- Belik, M. R. (1962). *Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Beydilli, K. (1992). Boğazlar meselesi. İslam Ansiklopedisi. (Cilt.6, ss. 266-269). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Beydilli, K. (1999). Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: IRCICA.
- Bıyıklıoğlu, T. (1955). *Trakya'da Millî Mücadele*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, T. (1961). Birinci Dünya Harbinde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi sıralarında (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922) boğazlar problemi. *Bellekten*, 25 (97), 81-94.
- Bilsel, C. (1948). *Türk Boğazları*. İstanbul: Akgün Matbaası.
- Birinci, A. (1-3 Haziran 1988). Trabzon'da matbuat ve neşriyat hayatı (1865-1928). *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun, s. 3-14.
- Boy, A. ve Başarır, M. (2020). Lozan görüşmelerinde boğazlar meselesi (İngiltere Türkiye ve Rusya). *History Studies*, 12 (2), 389-412.
- Budak, M. (2014). *Misak-ı Milliden Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Bulut, H. (2004). Anadolu Basınında İstikbal Gazetesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 263-273.
- Cebesoy, A. F. (2002). *Siyasi Hatıralar-Büyük Zaferden Lozan'a*. (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu). C. 1. İstanbul: Temel Yayınları.
- Cengiz, N. M. (2019). Rus kaynaklarına göre Lozan Konferansı'nda boğazlar meselesi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (36), 179-198.
- Çapa, M. (1991). Millî Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, (3), 133-168.
- Çapa, M. (1993). *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Çaycı, A. (2002). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çiçek, R. (2022). Yerel tarih araştırmalarında kaynak olarak basının kullanılması: Trabzon çalışmaları örneği. *Uluslararası Prof. Dr. Halil İncalık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*, Ankara, 591-626.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

- Davison, R. H. (1981). Mondros'tan Lozan'a kadar Türk Siyaseti. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14 (25), 81-112.
- Demirci, S. (2015). *Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922- 1923*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Dördüncü, M. (2001). 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1841 Londra Sözleşmesine kadar boğazlar meselesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 73-89.
- Dursunoğlu, C. (1998). *Millî Mücadele'de Erzurum*. Erzurum: Erzurum Kitaplığı.
- Eraslan, C. (2020). Mudanya Mütarekesi. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt.30, ss.355-356). Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erdaş, S. (2002). İki Savaş Arasında Türk Boğazları. *Türkler Ansiklopedisi*. (Cilt.16, ss.672-684). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Erhan, Ç. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2003). *Yaşayan Lozan: Lozan Gelişmeleri, Yaşayan Lozan*, ed. Çağrı Erhan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eroğlu, H. (2004). Osmanlıların 1453 öncesi İstanbul kuşatmaları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 22(35), 89-101.
- Ertan, T. F. (1990). Lozan Görüşmeleri sırasında Türk Heyeti ile TBMM Hükümeti arasındaki ilişkiler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(18), 615-626.
- Ertan, T. F. (2013). Lozan Konferansında Türkiye'yi temsil sorunu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 14(53), 61-76.
- Goloğlu, M. (1968). *Erzurum Kongresi*. Ankara: 1. Kitap.
- Goloğlu, M. (1971). *Cumhuriyete Doğru 1921-1922*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Goloğlu, M. (1971). *Türkiye Cumhuriyeti 1923*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (1969). *1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (2013). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Güner, Z. (1998). Millî Mücadelede Türk kamuoyunu oluşturan basın. *Erdem*, 11(31), 89-104.
- Gürün, K. (1991). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Howard, H. N. (2018). *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, Y. (1995). *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*. Ankara: Turhan Kitabevi.

İstikbal Gazetesi, 15 Eylül 1337, Sayı:711.

İstikbal Gazetesi, 17 Eylül 1338, Sayı:712.

İstikbal Gazetesi, 20 Eylül 1338, Sayı:715.

İstikbal Gazetesi, 22 Eylül 1338, Sayı:717.

İstikbal Gazetesi, 24 Eylül 1338, Sayı:718.

İstikbal Gazetesi, 26 Eylül 1338, Sayı:720.

İstikbal Gazetesi, 27 Eylül 1338, Sayı:721.

İstikbal Gazetesi, 28 Eylül 1338, Sayı:722.

İstikbal Gazetesi, 29 Eylül 1338, Sayı:723.

İstikbal Gazetesi, 2 Teşrin-i Evvel 1338, Sayı:725

İstikbal Gazetesi, 3 Teşrin-i Evvel 1338, Sayı:726.

İstikbal Gazetesi, 2 Teşrin-i Evvel 1338, Sayı:725.

İstikbal Gazetesi, 4 Teşrin-i Evvel 1338, Sayı:727.

İstikbal Gazetesi, 8 Teşrin-i Evvel 1338, Sayı:730.

İstikbal Gazetesi, 16 Teşrin-i Evvel 1338, Sayı:737.

İstikbal Gazetesi, 20 Teşrin-i Evvel 1338, Sayı:741.

İstikbal Gazetesi, 22 Teşrin-i Evvel 1338, Sayı:742.

İstikbal Gazetesi, 30 Teşrin-i Evvel 1338, Sayı:749.

İstikbal Gazetesi, 7 Teşrin-i Sani 1338, Sayı:756.

İstikbal Gazetesi, 12 Teşrin-i Sani 1338, Sayı:760.

İstikbal Gazetesi, 14 Teşrin-i Sani 1338, Sayı:762.

İstikbal Gazetesi, 16 Teşrin-i Sani 1338, Sayı:764.

İstikbal Gazetesi, 18 Teşrin-i Sani 1338, Sayı:766.

İstikbal Gazetesi, 20 Teşrin-i Sani 1338, Sayı:767.

İstikbal Gazetesi, 22 Teşrin-i Sani 1338, Sayı:769.

İstikbal Gazetesi, 27 Teşrin-i Sani 1338, Sayı:773.

İstikbal Gazetesi, 28 Teşrin-i Sani 1338, Sayı:774.

İstikbal Gazetesi, 4 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:779.

İstikbal Gazetesi, 5 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:780.

İstikbal Gazetesi, 6 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:781.

İstikbal Gazetesi, 7 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:782.

İstikbal Gazetesi, 8 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:783.

İstikbal Gazetesi, 10 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:784.

İstikbal Gazetesi, 11 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:785.
İstikbal Gazetesi, 12 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:786.
İstikbal Gazetesi, 13 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:787.
İstikbal Gazetesi, 14 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:788.
İstikbal Gazetesi, 15 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:789.
İstikbal Gazetesi, 17 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:790.
İstikbal Gazetesi, 18 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:791.
İstikbal Gazetesi, 19 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:792.
İstikbal Gazetesi, 20 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:793.
İstikbal Gazetesi, 21 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:794.
İstikbal Gazetesi, 22 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:795.
İstikbal Gazetesi, 24 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:796.
İstikbal Gazetesi, 25 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:797.
İstikbal Gazetesi, 27 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:799.
İstikbal Gazetesi, 29 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:801.
İstikbal Gazetesi, 31 Kanun-i Evvel 1338, Sayı:802.
İstikbal Gazetesi, 7 Kanun-i Sani 1339, Sayı:808.
İstikbal Gazetesi, 11 Kanun-i Sani 1339, Sayı:812.
İstikbal Gazetesi, 16 Kanun-i Sani 1339, Sayı:816.
İstikbal Gazetesi, 18 Kanun-i Sani 1339, Sayı:818.
İstikbal Gazetesi, 23 Kanun-i Sani 1339, Sayı:822.
İstikbal Gazetesi, 4 Şubat 1339, Sayı:832.
İstikbal Gazetesi, 7 Şubat 1339, Sayı:835.
İstikbal Gazetesi, 13 Şubat 1339, Sayı:840.
İstikbal Gazetesi, 22 Şubat 1339, Sayı:848.
İstikbal Gazetesi, 14 Mart 1339, Sayı:865.
İstikbal Gazetesi, 8 Haziran 1339, Sayı:935.
İstikbal Gazetesi, 15 Temmuz 1339, Sayı:966.
İstikbal Gazetesi, 17 Ağustos 1339, Sayı:989.
İstikbal Gazetesi, 30 Ağustos 1339, Sayı:1000.

Kantemir, D. (1998). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Karacan, A. N. (2023). *Lozan*. (Haz. Hulusi Turgut). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Karahan, A. K. (1995). *Mondros'tan Lozan'a Türk Basını*. Yayımlanmış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856))*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, F. (2021). İkinci Dünya Savaşına kadar Türk Boğazları Jeopolitiği. *Karadeniz Araştırmaları*, 18(71), 591-611.
- Kayıran M. ve Metintaş, M. Y. (2017). Osmanlı Devleti'nin Dağılma Döneminde Türk Boğazları ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1(2), 19-69.
- Keleş, E. (2008). Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve boğazlar meselesi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. (23), 149-194.
- Keskin, Ö. A. (2015). Millî Mücadeleye giden yolda bir gazetenin doğuşu; "İstikbal". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 183-198.
- Kınross, L. (2011). *Atatürk*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kırmit, Ö. F. (2021). Lozan'a giden süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 145-162.
- Kış, S. (2017). Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştiren Gooben ve Breslau gerçeği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 15(22), 2017, 63-86.
- Kili, S. (1982). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Kocahanoğlu, O. S. (2005). *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Koloğlu, O. (1993). *Türk Basını Kuvayı Milliye'den Günümüze (70. Yılında Cumhuriyet Basını)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köprülü, F. (1984). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kunt, M. (1998). Siyasal Tarih (1789-1908). *Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti 1600-1908*, ed. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kurat, A. N. (1970). *Türkiye ve Rusya (18. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919))*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kutluoğlu, M. H. (2022). Kavalalı Mehmet Ali Paşa. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt.25, ss.62-65). Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). *Türk-İngiliz İlişkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Maksudoğlu, M. (1999). *Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Mango, A. (2017). *Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Meray, S. L. (2019). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, C. 1. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Meray, S. L. (2019). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, C. 4. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Nur, R. (1968). *Hayat ve Hatıratım*, C. 3. İstanbul: Altındağ Yayınevi.
- Nur, R. (2019). *Lozan Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Odabaşıoğlu, C. (1987). *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Meczuaları 1869-1928*. Trabzon: Karadeniz Gazetesi ve Matbaacılık Ltd. Şti.
- Oğuz, E. E. (2017). *Ahmet Rüstem Bey*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Oral, F. S. (1973). *Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973*. Ankara: Oral Yayınları.
- Oran, B. (2013). *Lozan Barış Antlaşması. Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1. ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özalp, K. (2022). *Millî Mücadele 1919-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özel, S. (1991). *Millî Mücadele'de Trabzon*. Ankara: T.T.K. Basımevi.
- Özkaya, Y. (1989). *Millî Mücadele de Atatürk ve Basın (1919-1921)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Öztoprak, İ. (1981). *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih (İlk Çağlardan 1918'e)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıcaoğlu, M. E. ve Keskin, Ö. A. (2015). İstikbal Gazetesi'nin Millî Mücadeleye katkısı (1918-1922). *Turkish Studies*, 10(5), 285-306.
- Satan, A. (2016). *100 Soruda I. Dünya Savaşı*. İstanbul: Rumuz Yayınları.
- Satan, A. (2018). *100 Soruda Millî Mücadele*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Selek, S. (2011). *Ulusal Kurtuluş Savaşı, Millî Mücadele*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Sertoğlu, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Shaw, S. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. İstanbul: E Yayınları.
- Sonyel, S. R. (1974). Lozan'da Türk Diplomasisi. *Belleten*, 38 (149), 41-116.
- Sonyel, S. R. (1986). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Sonyel, S. R. (2014). *Gizli Belgelerle Lozan Konferansının Perde Arkası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Soysal, İ. (1989). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1969). *Türk Gazeteciliği Tarihi: Her Yönüyle Basın*. Ankara: Güven Matbaası.
- Şener, B. (2013). Türk Boğazlarının geçiş rejiminin tarihi gelişimi ve hukuki statüsü. *Tarih Okulu Dergisi*, (17), 467-493.
- Şimşir, B. N. (2023). *Lozan Günlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuğluoğlu, F. (2013). Ali Naci Karacan' ın gözüyle Lozan Konferansı ve İsmet Paşa. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 14(53), 285-328.
- Tukin, C. (1947). *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
- Turan, Ş. (2003). Lozan Antlaşması. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt.27, ss.214-217). Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Turan, M. (2005). *Millî Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl-Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*. (1973). Ankara: Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl-Lozan (1922-1923)*. (1973). Ankara: Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.
- Türk İstiklal Harbi (İstiklal Harbinin Son Safhası 18 Eylül 1922: 1 Kasım 1923)*. (1969). (Cilt. II, 6. Kısım, 4. Kitap). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları.
- Uçarol, R. (1985). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uğur, M. N. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ulusoy, B. (2004). Millî Mücadele, propaganda, Atatürk ve basın. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (20), 55-64.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1972). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Uzun, H. (2013). Türk Heyetinin Lozan'a gidiş ve Lozan Konferansı öncesinde Avrupa'daki faaliyetleri (5 Kasım 1922 – 20 Kasım 1922). *Atatürk Yolu Dergisi*, 14(53), 329-350.
- Üçok, C. (1975). *Siyasal Tarih (1789-1960)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Ülman, H. (1973). *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Ürer, L. (2005). *Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası*. İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi.
- Vank, M. D. (1998). *Boğazların Hukuki Rejimi ve Türk Boğazları*. Ankara: Us-A Yayıncılık.
- Yalçın, S. (2020). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yıldız, Ö. ve Karaçagıl, C. (2012). Kırım Savaşı üzerine bir değerlendirme (1853-1856). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(1), 273-285.
- Zengin, E. (2013). Türk Boğazlarında geçiş rejimi ve Türkiye'nin boğazlardan geçiş düzenleme yetkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 41-56.
- Walder, D. (1970). *Çanakkale Olayı*. İstanbul: Milliyet Yayın Ltd., Şti., Yayınları.

استقبال

چهارشنبه ۱۰ جمادی الاول ۱۳۴۱ هجری شمسی

اداره و طبع محل: بیابان بیست و نه - استانبول - یورپی
عراق آردوسی: طرود لیلیال، بطون ترمسی، ۱۰۰
شماره ۱۰۰، هر روز یک کیش لیلیال از هر طرف

صاحب: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

انتشار ماهی و سه مرتبه: هفت روزگی
آب و برق: ساعت ۸ صبح تا ۱۰ عصر
ایلات: صاحبان ادارات - سواتات - لیلیال

منتظر نولدان اول صلح اساطیری تبیته چالیشورلرمش

آذربایجان - آذربایجان - آذربایجان...
تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

اقلیتلر مسئله‌سند عصمت پاشانک بیاناتی

آذربایجان - آذربایجان - آذربایجان...
تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

اقلیتلر مسئله‌سی، بوغازلر و اطول مسئله‌سی، قایتولاسیون، دیون عمومیہ مسائل

استانبول ۱۳ (۲۰ - آبان) - آذربایجان...
تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

فرانسز مبعوثانده استیضاحلر

آذربایجان - آذربایجان - آذربایجان...
تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

امریقا تصد البته کیرمه‌جهک

استانبول ۱۳ (۲۰ - آبان) - آذربایجان...
تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

مبادله مسئله‌سی

تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

صلحدن سوکرا

تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

قایتولاسیون

تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

اصادو کاتلک بر اعلا

تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

قایتولاسیون

تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

اصادو کاتلک بر اعلا

تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

قایتولاسیون

تاریخ: ۱۳۴۳ - ۲۰ آبان اول ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲

سابقہ ۷۹۵ ۲۲ جولائی ۱۳۳۸ - ۱۹۲۷

ایستقبال نامی و سرکاری : آغا احمد
آگرہ ہفت روزہ : تعلق ۵۰۰ گن گن ۵۰۰ گن گن ۵۰۰ گن گن
تعلق ہفت روزہ : تعلق ۵۰۰ گن گن ۵۰۰ گن گن ۵۰۰ گن گن

استقبال

چھ ارشدین نامہ مرزا گل فرہاد اور سید گل فرہاد

پٹنوں کے سرسپینہ دار متفرک تکفیلری

متفرک پٹنوں کے سرسپینہ دار
پٹنوں کے سرسپینہ دار کے متفرک تکفیلری
پٹنوں کے سرسپینہ دار کے متفرک تکفیلری
پٹنوں کے سرسپینہ دار کے متفرک تکفیلری

اردو میں حقانہ ہسولیلور مش

اردو میں حقانہ ہسولیلور مش
اردو میں حقانہ ہسولیلور مش
اردو میں حقانہ ہسولیلور مش
اردو میں حقانہ ہسولیلور مش

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

تاریک مقالہ

تاریک مقالہ
تاریک مقالہ
تاریک مقالہ
تاریک مقالہ

تاریک مقالہ

تاریک مقالہ
تاریک مقالہ
تاریک مقالہ
تاریک مقالہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

چستر روزہ

چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ
چستر روزہ

هری خردایک اعیان روم چینی... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

مجلس عمومی

مجلس عمومی دوشنبه ۱۰ آبان ماه... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

ساوت روسیه

بخارلماز نه دوشنبه... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

کیدن کیده

شهری راک اکتد، اولان روملرک... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

کیمیابوآواری

کیمیابوآواری... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

بوتون آسیاده

بوتون آسیاده... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

یک کیمیابوآواری

یک کیمیابوآواری... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

معاینه خانه طی و جراحی

معاینه خانه طی و جراحی... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

مجانادر

مجانادر... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

مجلس عمومی

مجلس عمومی... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

کیدن کیده

کیدن کیده... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

ساوت روسیه

ساوت روسیه... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

کیمیابوآواری

کیمیابوآواری... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

بوتون آسیاده

بوتون آسیاده... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

یک کیمیابوآواری

یک کیمیابوآواری... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

معاینه خانه طی و جراحی

معاینه خانه طی و جراحی... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

مجانادر

مجانادر... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

مجلس عمومی

مجلس عمومی... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

کیدن کیده

کیدن کیده... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

ساوت روسیه

ساوت روسیه... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

کیمیابوآواری... منتهندهن چنار چنار آمانی... منتهندهن چنار چنار آمانی...

استقبال

یوغسلاوی * طنز و تیز روئی

سایه : ۸۴۸ - ۲۲ شبلیه ۱۳۳۹ - ۱۹۳۳
تألیف : مصطفی کمال پاشانک
مقدمه : ۸۰۰ کلمه
تعداد صفحات : ۱۰۰
قیمت : ۱۰۰۰ کلمه

برشته : ۶ ربیع ۱۳۴۱
مقدمه : ۸۰۰ کلمه
تعداد صفحات : ۱۰۰
قیمت : ۱۰۰۰ کلمه

۲۱ شبلیه (عابر عصر سرد) هیئت و کیله عصمت پاشانک ایضا حاتی دیکله مک او زره دون اجتماع ، مصطفی کمال پاشاده مذا کراته اشتراک ایشدر باش مرخصم لوزان قونفرانسی حقیقه بو کونده مجلسده ایضات و ره جکدر
شماره ۴۵

قاهره ده مصر ایالتی منتلاری

طرابلسق - روان - مستلفدن دولای انکارلی پروستو ایدرک
مهم قرار اتخاذ ایدیلر
اقره ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

مواصله سی کسلیمک تهلکه سنه اوغرا

ماج شته حاتی یرون شرق قریب صلیح تهلکه آغنی
کوزه اوق حرکت ایدم ایدر
استانبول ۲۰ (۲۱ - ۲۲) - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

اقتصاد قونفره سنه مصطفی کمال پاشانک نطق

پاشانک مل ایله تکلیلات اساسه قانوی آغنی
اوقری ایشدر
اقره ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

غربی تراکیده

واسع اشتغال مقده لری
استانبول ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

موصول حدردنه

ایران کشیدات عکریه
اقره ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

عصمت پاشا

اقره ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

فرانسز تصیقاتی

اقره ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

چچه رن موسقوده

اقره ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

مدافعه حقوقده

اقره ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

تلبلع رسمیلر

اقره ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

اوقر کاتکوالس

اقره ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

اوقر کاتکوالس

اقره ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

صلح حقدمه قبول ایتدیگنم فدا کارلقر

هشت حقدمه من طرف اولزاده متضاره بایلان ک سولک نزلت
تورانیست قاضی لشکر ایلیان
سلطه مان اسیر مکار حقدمه بیور
اردره اولی بیویورده طریک خط
نظره دایما کرمه بان آغش بورد
نظم اولوشده برسدن سولر
بوک فایده غنایر حقدمه کتایب
کاف حقه ناز اعجاز حقه غنایر
قادر بی طوفه دیه بیله ایش مشه
اری مای صبی سشمار وایشلر
قادر و کیمیا دین همیه و ساط
غنیه و عرب ایزدی وایر حقدمه و اسول
عملی سشمار ک بی خودمه صلح
عادتت من اوله قنط نظر اختلاف
جان جان قاندر برستار توغرائی
عدم یوقیندن قور ایزدی حقدمه رعایت
سایبان سزور آتیش بوردن
وجهه رخصتد صریح صلح کتایب
جهان کرمه و صلح و اول کارلقر
بیور و یور ایترک جهان کرمه
همیه کرمه قنط نظر و فدا کارلقر
قتل یاجن حقدمه ایدم کار

اولی سشمار
اولی سشمار ایدم کار
ایدره اولی بیویورده طریک خط
نظره دایما کرمه بان آغش بورد
نظم اولوشده برسدن سولر
بوک فایده غنایر حقدمه کتایب
کاف حقه ناز اعجاز حقه غنایر
قادر بی طوفه دیه بیله ایش مشه
اری مای صبی سشمار وایشلر
قادر و کیمیا دین همیه و ساط
غنیه و عرب ایزدی وایر حقدمه و اسول
عملی سشمار ک بی خودمه صلح
عادتت من اوله قنط نظر اختلاف
جان جان قاندر برستار توغرائی
عدم یوقیندن قور ایزدی حقدمه رعایت
سایبان سزور آتیش بوردن
وجهه رخصتد صریح صلح کتایب
جهان کرمه و صلح و اول کارلقر
بیور و یور ایترک جهان کرمه
همیه کرمه قنط نظر و فدا کارلقر
قتل یاجن حقدمه ایدم کار

جمعه تعطیلنه دوغری

جمعه خیزدهات ، عطایه وایر
اشک زهرا جان یخنده کتایبده
موجیه سه نقری ایشده من اول
برمه کده غنایر ایشده حقدمه
دیگر به نقری ایشده حقدمه
شده اولی بندگی دایم سولر
تکرار ایشده حقدمه ایشده
انتقال عیال کتایب ایشده

اعلان

عقل بقاشد:
۱۸۸۶ - ۱۹۰۳ - ساری (کرمان)
تولدت لژیستان یاق قنط
تولدت ۹ بارت ۹۳۳ ایتدیسی
تیرت لاری ایدم حقدمه سولر
۳۷ شیاط ایشده حقدمه ایشده
علاقه دارانک سولر ایشده
اولور

سرسفات

استاد اولی حال اولور
بیت اولور حرکت ایشده
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه

شرح مقاصد مصطلح لفظ

بجانب شریفه
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور

بروکارلر

جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل

عزم ورتقی

عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی

اعلان

اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان

جمعه تعطیلنه دوغری

جمعه خیزدهات ، عطایه وایر
اشک زهرا جان یخنده کتایبده
موجیه سه نقری ایشده من اول
برمه کده غنایر ایشده حقدمه
دیگر به نقری ایشده حقدمه
شده اولی بندگی دایم سولر
تکرار ایشده حقدمه ایشده
انتقال عیال کتایب ایشده

اعلان

عقل بقاشد:
۱۸۸۶ - ۱۹۰۳ - ساری (کرمان)
تولدت لژیستان یاق قنط
تولدت ۹ بارت ۹۳۳ ایتدیسی
تیرت لاری ایدم حقدمه سولر
۳۷ شیاط ایشده حقدمه ایشده
علاقه دارانک سولر ایشده
اولور

سرسفات

استاد اولی حال اولور
بیت اولور حرکت ایشده
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه

شرح مقاصد مصطلح لفظ

بجانب شریفه
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور

بروکارلر

جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل

عزم ورتقی

عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی

اعلان

اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان

جمعه تعطیلنه دوغری

جمعه خیزدهات ، عطایه وایر
اشک زهرا جان یخنده کتایبده
موجیه سه نقری ایشده من اول
برمه کده غنایر ایشده حقدمه
دیگر به نقری ایشده حقدمه
شده اولی بندگی دایم سولر
تکرار ایشده حقدمه ایشده
انتقال عیال کتایب ایشده

اعلان

عقل بقاشد:
۱۸۸۶ - ۱۹۰۳ - ساری (کرمان)
تولدت لژیستان یاق قنط
تولدت ۹ بارت ۹۳۳ ایتدیسی
تیرت لاری ایدم حقدمه سولر
۳۷ شیاط ایشده حقدمه ایشده
علاقه دارانک سولر ایشده
اولور

سرسفات

استاد اولی حال اولور
بیت اولور حرکت ایشده
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه
شده اولی ایشده حقدمه

شرح مقاصد مصطلح لفظ

بجانب شریفه
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور
تولدت اولور

بروکارلر

جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل
جمعه تعطیل

عزم ورتقی

عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی
عزم ورتقی

اعلان

اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان
اعلان

ÖZGEÇMİŞ

İlkokulu ve ortaokulu Bayburt Demirözü ilçesinde, lise öğrenimini ise Gümüşhane’de tamamladı. 2007’de başladığı Erzurum Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden 2012 yılında mezun oldu. 2014 yılında Gümüşhane Merkez Fatih Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde Tarih Öğretmeni olarak göreve başladı. Aynı okulda görevini ifa etmektedir.

